

"सब्ध म्यानूं सब्ध निकरे, ने अरथ म्यानूं अरथ,
वाणी वेग प्रवाह में, "स्वप्न" असमरथ."

ભા લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' કચ્છીભાષાજે કિતરેંક ખાસ–વિશિષ્ટ ઉચ્ચારેં વારેં શબ્દેં કે ગોતે–ગોતે નેં, ભેરા કરે પુસ્તક સ્વરૂપેં પ્રગટ કરીયેં તા, તેંજો મૂંકે અજાવ રાજીપો આય–ખુશી આય, નેં પુસ્તક જો નાં પ કેંડ઼ો લાટ–સુઠો ગોત્યોંનોં "સબધ જી સુરમ"

માધવ જોશી 'અશક'

કવિ મુશાયરેજા 'સ્વપ્ન', કાષ્ટકલાજા 'સ્વપ્ન', નિબંધ લેખક 'સ્વપ્ન', લઘુકથા લેખલ 'સ્વપ્ન', તીં 'સબધ સોંનજી ખાણ' જા 'સ્વપ્ન', ધાર ધાર હૂંધે નેં પ હિકડ઼ા એં, ! હિન પંચામૃતિ ભેરપેજી સુઆણ ક પરિચય કે પૂરો નીયા તાં માંણીગર ધિલ જ ડિઇ સગેં, તકલીફ ઇત આય જ, ધિલજે ભાવજી અભિવ્યક્તિલા ફકત જોંતૂં જ ડિઇ સગોં, ઇતરે "गिरा अनयन नयन बिनु बानी" ગોસ્વામી તુલસીદાસજો ભાવ મનમેં રખી ગ઼ાલ કે અધૂરી છડેમેં જ માલ આય ! નેં હૂં પ सुज्ञेषु किं बहुना.

સુથારી કમમેં માહેર કરવતનૂં કલમ નેં કમ્પ્યુટર તૈં પુજી હી સરજક પિંઢજી જાધા સગ઼તીજી જડ઼તર નેં આગ઼વી સૂજજો રંધો હલાય સબધેંજે હિન પટારે કે લાટમાટ ભનાયાં અયાં, ભાષાકે સંગેડ઼ાઘાટ ડિનેલા મડધલ સર્જક કે તીં ભાષાજો અભ્યાસ આડરીંધલ વિદ્ધાનેં કે હી કોશ ન્યારે જ છુટકો.

રવિ પેથાણી 'તિમિર'

કચ્છીભાષા જે ધાર ધાર ઉચારીત સ્વરૂપેંજો રેકોર્ડિંગ નેં લિખાણ બોય કરનેં તેંતેં હિકડ઼ો પુસ્તક ભા લાલજી જેંડ઼ો (મેઘાણી જેંડ઼ો ધૂડ઼ ધૂંધલ) જ કરે સગ઼ે.

ડૉ. રમેશ ભટ્ટ 'રશ્મિ'

અજ઼ પાં વટ ભા 'સ્વપ્ન' સબધજી સુરમ' નાલે ઉચ્ચાર સમજજો બરૂકો ગ્રંથ રચે હાજર થિઇ વ્યા એં, કચ્છી ભાષા જીં કુછાજેતી તીં જો તીં જ લિખાજે તેંડ઼ી ખાંખત રખંધલેંલા હી ચોંપડ઼ી ભારી કસધાર નિવડ઼ંધી.

નારાયણ જોશી 'કારાયલ'

સબધ જી સુરમ

(શબ્દની સુગંધ)

કચ્છી ભાષામાં બોલાતો પહોળો (વિવૃત) 'એ઼' – 'ઓ઼'
અને 'ઙ', 'ઞ'. – 'ગ઼' (અગ્રકંઠ્ય) 'જ઼' (અગ્રતાલવ્ય)
અને 'એકાક્ષરી' શબ્દોનો સંગ્રહ.

"ઘટમેં સબધ કે ઘૂંટ્યો, ત–અજાઇ આવઇ સુરમ,
માંણઇ ઇનકે મોંજસેં, નેં મિટ્યા ડઇ જા ભરમ"

લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન'

લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' જો પેલો કાવ સંગ્રહ 'વાછંઢ' જે વિમોચન પિર્સંગ (મુંભઇ)
તેં ડાએ ભરનૂં ગુલાબ દેઢીયા, નવિન ગડા, સુમન સાવલા,. કવિ શ્રીમેઘબિંદુ,
લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' નેં સુતાર મુરજી દેવજી (નેત્રા-કચ્છ)

શ્રી કચ્છ કલ્યાણ ફાઉન્ડેશ દ્વારા પ્રકાશીત 'સબધ સૉનજી ખાણ' કે
શ્રી રામસિંહજી રાઠોડ સ્થાપિત કચ્છ સંસ્કૃતિ ફાઉન્ડેશન (ભુજ) દ્વારા સુવર્ણચંદ્રક
(વરે- ૨૦૦૩) અર્પણ વિધી ટાંણે ડાએ ભરનૂં શ્રી વિઠ્ઠલદાસ કેવડીયા,
સુતાર પરેસ ડાનાભાઇ (સામત્રા) સુતાર જેંતીલાલ વિરજી (સુખપર-ભુજ)
શ્રી સ્વામીનારાયણ સ્કુલ-ભુજજા પ્રિન્સીપાલ સુતાર મગનભાઇ,
શ્રી માવજીભાઇ સાવલા વતી સુવર્ણચંદ્રક સ્વીકારીંધલ કાનજીભાઇ મહેશ્વરી (ગાંધીધામ)
લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન', કવિ ગુલશન, ગોસ્વામી શંકરગર ભીમગર (નિંઢી અરલ)
સુતાર તુલસીદાસ ચાંપશી (ભુજ) પટેલ નારાયણભાઇ લાધાણી (માનકુવા)
સુતાર દાનાભાઇ જીવાભાઇ (સામત્રા) પટેલ ધનસુખભાઇ (સુખપર)

'સબધ સૉનજીખાણ' કે શ્રીમતિ તારામતિ વિશનજી ગાલા સાહિત્ય કલા પુરસ્કાર
(મુંભઇ-વરેં ૨૦૦૪) અરપણ વિધી ટાંણે.

કચ્છી સાહિત્ય કલાસંઘ (નખત્રાણા) આયોજીત સન્માન સમારોહ (વરે-૨૦૦૪)
મેં ડાએ ભરનૂં ડૉ. રમેશ ભટ્ટ 'રશ્મિ', લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન', સહાયક મહામાત્ર
શ્રી યાજ્ઞવલ્ક્ય જોશી (નિંઢી અરલ)
શ્રી ધરમશીભાઇ પરમાર 'સુશાંત'તીં શ્રી નારાયણ જોશી 'કારાયલ'

સબધ જી સુરમ

(શબ્દની સુગંધ)

કચ્છી ભાષામાં બોલાતો પહોળો (વિવૃત) 'ઍ' - 'ઑ' અને
'ઙ', 'ઞ', 'ગ઼' (અગ્રકંઠ્ય) 'જ઼' (અગ્રતાલવ્ય) અને
'એકાક્ષરી' શબ્દોનો સંગ્રહ.

લાલ્જી મેવાડા 'સ્વપ્ન'
રિદ્ધિ સિદ્ધિ નગર - સી, ૧૧, શિવપારસ રોડ, સુખપર,
ભુજ કચ્છ, પીન. ૩૭૦ ૦૪૦
Mo. 96875 92378 - 81417 77590

|| પ્રકાશક ||

ગોરધન પટેલ 'કવિ'
વિવેકગ્રામ પ્રકાશન
શ્રી વિવેકાનંદ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેઇનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ,
નાગલપુર રોડ, માંડવી (કચ્છ) પીનઃ ૩૭૦ ૪૬૫
ફોનઃ (૦૨૮૩૪) ૨૨૩૨૫૩, ૨૨૩૯૩૪, ફેક્સઃ ૨૨૩૮૩૮

સબધ જી સુરમ

(શબ્દની સુગંધ)

SABADHJI SURAM.

(PRONUNCIAPION OF KACHHI WORDS)

By-Lalji Mevada "Swapna"

(C) કલાવતી લાલ્જી મેવાડા

પેલી વેરા છાપાણૂં : માર્ચ - ૨૦૧૨

પ્રત : ૧૦૦૦

મટ : ₹ ૧૦૦-૦૦

પ્રકાશક : વિવેકગ્રામ પ્રકાશન
શ્રી વિવેકાનંદ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેઇનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ,
નાગલપુર રોડ, માંડવી (કચ્છ) પીનઃ ૩૭૦ ૪૬૫
ફોનઃ (૦૨૮૩૪) ૨૨૩૨૫૩, ૨૨૩૯૩૪, ફેક્સઃ ૨૨૩૮૩૮

ટાઇપ સૅટીંગ : Swapna Graphics
રિદ્ધિ સિદ્ધિ નગર - સી, ૧૧, શિવપારસ રોડ, સુખપર,
ભુજ કચ્છ, પીન. ૩૭૦ ૦૪૦
Mo. 96875 92378 - 81417 77590 e-mail-swapnamevada@yahoo.in

પ્રિન્ટિંગ : શ્રીહરિ ઓફસેટ, ભુજ
ન્યુ સ્ટેશન રોડ, ભુજ-કચ્છ. ફોન : ૦૨૮૩૨-૨૨૬૦૦૭

પ્રાપ્તિ સ્થાન : (૧) શ્રી વિવેકાનંદ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેઇનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ,
નાગલપુર રોડ, માંડવી (કચ્છ) પીનઃ ૩૭૦ ૪૬૫
ફોનઃ (૦૨૮૩૪) ૨૨૩૨૫૩, ૨૨૩૯૩૪, ફેક્સઃ ૨૨૩૮૩૮
(૨) અક્ષર ભારતી, ૫, રાજગુલાબ શોપીંગ સેન્ટર
વાણીયાવાડ, ભુજ (કચ્છ) ૩૭૦ ૦૦૧
ફોન : (૦૨૮૩૨) ૨૫૫૬૪૯

અરપણ

સહ ધર્મચારિણી..

અં.સૌ. કલાવતી લાલ્જી મેવાડા જે કર કમલ મેં..

જેં થકી
કપલ
ટારમેં
પ
કુંપર
ફુટા.....

આશીર્વાદ

માધવ જોષી 'અશ્ક'

''તન તો વસે વિલાતમેં, નેં મન વસે તો કચ્છ,
જાપ જપે નિત વતન જા, લાલ 'સ્વપ્ન' મેં કચ્છ''.

પાંજી મિઠડ઼ી મા બોલી કચ્છીજી અજ ડીંયાં-ડીં ચડ઼તી થિઇ રિઇ આય, અજનૂં ડૉયં વરેં મોંધ કચ્છી બોલીમેં કિતરા પુસ્તક પધરા થેઆ ? નેં હિની ડોંયં વરેંમેં કિતરા થેઆ તેંજો લેખો કરીયૂં ત ખબર પોંધી, કચ્છ મ્યાનૂં નિકરંધલ છાપા-પેપર ન્યારીંધાસીં, વાંચીધાસીં, ત પાંકે હિન ગ઼ાલ જી કધર થીંધી.

ગુજરાત સિરકાર 'કચ્છી સાહિત્ય અકાદમી' જી રચના કેં તેં પોય તાં કચ્છી ભાષાજે સાહિત્યજે પ્રકાશનમેં ઘણેં જ વૃદ્ધિ થઇ આય. અકાદમી સાહિત્યજે સારેં-ખાસેં પુસ્તકેંકે પુરસ્કાર ડેતી નેં પિંઢ પ પધરા-પ્રકાશીત કરેતી.

અકાદમી મુશાયરેંજો નેં સુગમ સંગીતજે કાર્યક્રમજો, લોકગીતેંજો નેં લોકવાધેં જે કાર્યક્રમજો આયોજન કરેતી, કચ્છી સાહિત્યજે અનેક વિષયેં મથે સેમીનાર-શિબિરેંજો નેં કાર્યશાળાએં-વર્કશોપજો પ આયોજન કરેતી.

'કચ્છીસાહિત્ય સભા' ભુજજે પારાં પ કચ્છીસાહિત્ય સર્જનજી પ્રવૃત્તિકે ઉત્તેજન ડે લાય કાર્યક્રમ કરેમેં અચેંતા. નેં 'કચ્છી સાહિત્ય કલા સંઘ' (નખત્રાણા) હર સાલ કચ્છજે અનેક ગામેંમેં કચ્છીભાષા પરિક્ષાએંજો આયોજન કરેતો.

હિન માહોલ વિચ્ચ ભા લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' કચ્છીભાષાજે કિતરેંક ખાસ-વિશિષ્ટ ઉચ્ચારેં વારેં શબ્દેં કે ગોતે-ગોતેનેં, ભેરા કરે, પુસ્તક જે સ્વરૂપેં પ્રગટ કરીયેં તા, તેંજો મૂંકે અજાવ રાજીપો આય-ખુશી આય, નેં પુસ્તક જો નાં પ કેડ઼ો લાટ-સુઠો ગોત્યોંનોં ''સબધજી સુરમ''

મૂંકે ફક્ત ઉમેધ નં પ ખાત્રી જ આય ક કચ્છી પ્રજા 'સ્વપ્ન' જે હિન સાહસકે વધાઈધી નેં હર તરહ સાથ ડીંધી.

ભા લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' હર વરેં હિકડ઼ો નઉં પુસ્તક ડીયેં એડ઼ા આશીર્વાદ..

માધવ જોશી 'અશ્ક'
(નારાયણ સરોવર)

નૉરવેલ :

રવિ પેથાણી 'તિમિર'

વતનનૂં પર્યા પણ વતનજી ભાષાકે ઉર્યા રખંધલ નેં જીવ જં પારીંધલ ભા લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' નૂં ભાગ્યે જ કો કચ્છીભાષા પ્રેમી અજાણ હૂંધો,૧૯૯૩ મેં ''વાછંઢ''નાલેજો કાવ્ય સંગ્રહ પૉઆ ૨૦૦૩ મેં ''સબધ સૉનજી ખાણ'' ડિઇ પાંકે ન્યાલ કરી છડ્યાં, કચ્છી ભાષાજી સમૃદ્ધિ જો કર ખજાનૂં પધરો કેયાં.**''તૉજી ધરાજી ધૂડ઼ માડ઼ી ! ધૂપ થિઇ ખિવે''** (કવિ 'તેજ') જિન ધરતીજી ધૂડ઼ મેં પણ ધૂપજી સુગંધ વે ઍડ઼ે હિન મુલકજી કચ્છી ભાષા નેં તેંજે હિન સબધે મેં સુરમ નં વે ત જ નવાઇ !.

મા, માભૉમ નેં માતૃભાષા કેંકે વલા નં વેં, ઇતરે જ ઇની કચ્છી સબધેજેં હિન સંગ્રહજો નાલો ''સબધ જી સુરમ'' ઍડ઼ો ભાવવારો નાં ડિનોં અયોં.

છૅલે હેકાંધે ડાયકેનૂં કચ્છી સરજનમેં ભરતી ડિસજેતી, કચ્છી સાહિત્ય અકાદમી તીં કચ્છી શ્રેષ્ઠીએંજે બર નેં આબર થકી કચ્છીભાષાકે સુઠો વખત નિસીભ થેઓ આય, કચ્છી મેં અજ વધુનેં વધુ ચૉપડ઼ીયૂં પધરીયૂં થીએંત્યૂં. ઇન ટૅમ તેં મેવાડાજો હી પુસ્તક હિકડ઼ે ભૉમીએ જી ગરજ સારીંધો.

કચ્છી ભાષામેં બોલાંધા વિવૃત (પૉડ઼ા) **'ઍ'-'ઑ'** ઉપરાંત 'ડ', 'ઞ', 'ગ઼' (અગ્રકંઠ્ય) 'જ઼' (અગ્રતાલવ્ય) જે વાવરેં વારેં સબધેજી હિકડ઼ી હારમારા પાં સામે રખી ડિનાં અયાં, માતર સબધ જ નં ! અખરજો પણ મઇમા કરીંધલ સરજકેંલા હી વડી સૉગાત આય, નેં કચ્છીમેં હિકડ઼ે અખરવારા સબધ પણ કિતરા મિડ઼ે અઇં, તેંજો પ ખ્યાલ ''એકાક્ષરી શબ્દ વૈભવ''નાલેજો ખંઢ ન્યારીંધે ખબર પોંધી. વરી ઇ જુકો પંજ વ્યંજન પસંધ કેઆં અયાં સે પણ ઍડ઼ા અઇં જુકો પાંજે કુછણ નેં લિખણ મિંજા ડીં-આં-ડીં ઘસંધા વિએતા,(કચ્છી મથે બિઇ ભાષાએંજી અસર, કચ્છીભાષાકે ટિકાયજી (સરજકેંજી) મથામણ, સરજકેંજી ભાષાશાસ્ત્રજો અભ્યાસજી ઓછપ, પ્રિન્ટીંગજી મરજાધા, કારણ કીં પ હોઇ સગ઼ે) ઇન મૉકે તેં મેવાડાજો હી નિંઢો પણ સુઠો સબધ કોસ પાંકે ઉપયોગી ભની રોંધો ઇનમેં બ મત નાયં. કૉલેજ કુરો હાઇસ્કુલજા પગ઼ઠીયા પ નં ચડ઼ંધલ ભા મેવાડા જે હિન કોસમેં કધાચ કિતક શાસ્ત્રીયતાજો અભાવ ડિસજે પણ કચ્છીભાષા મથેજા ભાવ , ખાંખત નેં ચાંવત કાબીલે-ધાધ અઇં.

સુથારી કમમેં માહૅર કરવતનૂં કલમ નેં કમ્પ્યુટર તૅં પુજી હી સરજક પિંઢજી જાધા સગ઼તીજી જડ઼તર નેં આગ઼વી સૂજજો રંધો હલાય સબધેંજે હિન પટારે કે લાટમાટ ભનાયાં અયાં, ભાષાકે સંગેડ઼ાધાટ ડિનેલા મડધલ સરજક કે તીં ભાષાજો અભ્યાસ આડરીંધલ વિદ્વાનેં કે હી કોસ ન્યારે જ છુટકો.

કચ્છીભાષા-સાહિત્યજે જૂંજારેલા સબધેં જી સુરમ નૉરવેલ જો કમ કંધી, પાં મેવાડાજા આભારી અયૂં, સાહિત્ય સરજનલા પિંઢજે કમ મિંજા નિવૃતિ ગિનંધલ હિન કચ્છી પ્રેમી સરજક વટા અઞા જિજો નેં જિજો સાહિત્ય મિલંધો રૅ ઍડ઼ી અપેક્ષા નેં શુભેચ્છા...

(૪૦૧-જય ટાવર, સન એન સૅટ કલબની પાછડ,વૈભવ બંગલોઝનીસામે, મેમ નગર-અમદાવાદ. પીન-૩૮૦૦૫)

ભા...'સ્વપ્ન'

રમેશ ભટ્ટ 'રશ્મિ'

મૉજમેં ?...

'સબધજી સુરમ'મેં વિવૃત ઉચારેંવારેં સબધેંજેં અરથ મેં થીંધલ ફરક કચ્છી ભાષાજો ભાષા વૈભવ આય, ત..ઉચારેંમેં કુછણજો લોંકો પણ કચ્છી ઉચારેંજી આઉગી મૂડ઼ી આય. હેડ઼ી ઘટનાકે ગ્રંથસ્થ કરેજી ખાંખત કે સિલામ...

હૂંતાં વિવૃત ઉચાર સંસ્કૃત-પ્રાકૃતભાષાજો અવતરણ ઠામૂકો કચ્છીમેં થીએ, તેંજો અરથ હિકડ઼ો ઇ પ થીએ ક...કચ્છીભાષા ઇ પ્રાકૃત નેં સંસ્કૃત વિચજી મધ્યસ્થ ભાષા આય. ઇ ઇનજી પ્રાચીનતાજો જભરો પૂરાવો લેખાજે. ઇ થિઇ ઉસઇ કાલજી ગ઼ાલ, જડેં કચ્છજી કોલી (વાગડ઼ સિવાયજા) જ્ઞાતિ વિવૃત ઉચ્ચારેંમેં જ સેંજઇં ગ઼ાલીયૂં કરીયેંતા.

તીં અભડ઼ાસેમેં ભાનુશાલી ભાવર સબધ પુઠીયા **'અ'** બોલેંતા. લિખૂઅ, જખૂઅ, મિઢૂઅ, વઉઅ..ખટૂઅ....હી મિડ઼ે કચ્છી ઉચારેંજી વિશેષતા આય, જુકો ચૂઇ કલાક ગ઼ાલામેં અજ઼ ઉપયોગમેં વાવરાજેતી, ત..! પેંલો પુરૂષ વર્તમાનકાડ઼ ક્રિયાપદેંમેં અબડ઼ાસો, પાવર, કંઠી, ચૉફેર (વાગડ઼ સિવાય) વિવૃત ઉચાર થીયેંતા, દા.ત. **વરેં થેયો સૉજેમેં ખાય વિએ વરેં અચીતી.** ભાનુશાલી જ્ઞાતિમેં ક્રિયાપદેંમેં વિવૃત ઉચાર કાયમ ઐં, દા.ત. હૂએં, થીએં, અચેં, ખપેં મિડ઼ે

ઓશવાલેંજી કચ્છીભાષામેં કરીબો, કબો, કેંબો, આય તીં કચ્છી પાલીવાડ઼ ભિરામણેંમેં અચીંબોસીં, કરીબોસીં ઇં બોલેંતા, ઇસ્માઇલી ખોજા કંધાસૂં, ખેંધાસૂં, વેંધાસૂં, વેંધાસીં, જેડ઼ી માનકારી ગ઼ાલા કરીએંતા, ગૉં, લાય ગાંય, ગોં, ગોંઇ, ગોંઇયૂં (બ.વચન) મેં કચ્છમેં સામ્યતા આય. હીં કચ્છીભાસા જે ધાર ધાર ઉચારીત સ્વરૂપેંજો રેકોર્ડિંગ નેં લિખાણ બોય કરનેં તેંતેં હિકડ઼ો પુસ્તક આં જેડ઼ો (મેઘાણી જેડ઼ો ધૂડ઼ ધૂંધલ) જ કરે સગ઼ે.

'નેમિનાથ ચતુષ્પદી' મેં **'સખી ભણઇ'** લિખલ આય, **'ભણઇ'** ઇતરે બોલઇ કુછઇ, ઍડ઼ો અરથ સૉ ટકા કચ્છી નાંય ?. ત ! પ્રાકૃત ભાષામેં મધ્યકાલીન કવિતાઉં કર કચ્છીમેં હોંય ઍડ઼ો લગ઼ે, હિન બારેમેં ચર્ચા ડૉ. હસુ યાજ્ઞિક ભુજમેં કચ્છી સાહિત્યકારેં કે પેંલવેંલા ઍવૉડ ડેવાંણા તેર કેંઓં હોં. મતલભ ક કચ્છીભાષા બૉરી પ્રાચીન આય. સિન્ધી, પંજાબી, લાડી વટા ઉચારેંજો આબર (સ્વરૂપ) ગિની જિજી મૉરઇ આય, સ્વતંત્રભાષા જ આય, ઇનમેં સંશોધનજા અઞા ઘણેં ચાનસ ઐં. હિનમેં **ત્રીયારોક** જો લેખીત સ્વરૂપ **ત્રીયારોક** (મેઘાણી લિપિ) ડિનો અયોં ઇ કચ્છી લેખીતજો વિકાસ લેખાજે. કચ્છીભાષામેં અઞા સેમીનાર સતેં ડીંયેં જો થીએ ત ઘણેં કમ થીએ.

આંજી મેંનત કે સિલામ........................ભાર્કી...લેંર લગ઼ી પિઇ આય.

'કેકારવ' નવાવાસ
નખત્રાણા-પીન-૩૭૦ ૬૬૫
ભુજ-કચ્છ

કવિ ''સ્વપ્ન'':

પંચામૃતિ ભેરપો !.

જયંતી જોશી ''શબાબ''
પૂર્વ ઉપાધ્યાક્ષ કચ્છી સાહિત્ય અકાદમી
પૂર્વ વરિષ્ઠ, કે. નિ. આકાશવાણી

જેંજી અટક મહારાણા પ્રતાપજી ભૉમકા મેવાડ઼ (રાજસ્થાન) જી સગડ઼ ચિંધે, જનમ ભૉમકા હાલાપર (તા. મડઇ) તીં સુતારી કમ કરીંધે મુંભઇ, આરભ મુલક નેં હેર નિવૃતિજે ટાંણે બેંગ્લોર વિઞી વિઠલ માડૂ લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' પ્રવાસ ઉપરિયાંત કાષ્ટકલા નેં કાવ્ય કલાજા માંણીંગર કસભી ઐં, જેંકે પ્રવાસ ઉપરિયાંત કલાસેં પનારો હૂવે ઉ ' સ્વપ્નિલ' નં હૂવે ત જ નવાઇ !.

પિંઢજી મા-બોલી કચ્છીકે ઇની પિંઢજે કાવ્ય સંગ્રહ 'વાછંઢ' (૧૯૯૩) નેં ''સબધ સૉનજી ખાણ'' (કચ્છી અનેકાર્થી, એકાક્ષરી,સમાનાર્થી સબધેંજો કાવ્યાત્મક સંગ્રહ) સેં માલામાલ કેઆં અયાં.

અકાશવાણી ભુજજા માન્ય કચ્છી કવિ 'સ્વપ્ન' જ્યૂં રચનાઉં કચ્છમિત્ર, દિવ્યભાસ્કર પગદંડી (મુંભઇ તીં અમદાવાદ) નેં બેં સામાયિકેંમેં વાર્તા, લેખ, કાવજે સ્વરૂપેં પધરીયૂં થીન્યૂં રિઇયૂં ઐં, પિંઢજી જ્ઞાતિજો મુખપત્ર ''શ્રી વિશ્વકર્મા પૂત્ર 'સૂત્રધાર' જો સંપાદન પ ઇ બ ખન વરેં નૂં સંભારીયેં તા.

જ..ઇનામ અકરામજી ગ઼ાલ કરીયૂં ત, કવિ 'સ્વપ્ન'જી કે ઇનીજી 'ડુકાર' નાલેજી કચ્છી લઘુકથા લા મુન્દ્રા સાહિત્ય સંકુલ પારાં ગોઠવેંલ હરીફાઇમેં બેઓ ઇનામ,નેં 'જયાકાન્ત ચંદ્રક', પગદંડી (મુંભઇ) આયોજીત અખિલ કચ્છ લઘુવાર્તા સ્પર્ધામેં આશ્વાસન ઇનામ, 'સ્વબળ' (માસિક) મુંભઇનૂં યોજેલ કાવ હરીફાઇમેં ઇનીજે ''અસાંજો કચ્છ'' કાવકે પેંલો ઇનામ, કચ્છ સંસ્કૃતિ દર્શન ભુજ તરફાં સોનબિલો (સુવર્ણ ચંદ્રક-૨૦૦૩), શ્રીમતિ તારામતિબેન વિસનજી ગાલા આયોજીત સાહિત્ય કલા પુરસ્કાર (૨૦૦૪), કચ્છી સાહિત્ય અકાદમી (ગાંધીનગર) તરફાં (૨૦૦૫) જો શ્રેષ્ઠ પુસ્તકજો ઇનામ તીં સાહિત્ય-કલાસંઘ નખત્રાણા વટાનૂં સન્માન (૨૦૦૪) મિલી ચુકા ઐં.

૧૫મી જાન્યૂઆરી ૧૯૫૩મેં જનમંધલ હિન કવિજી રચનાઉં મુંભઇ સંગીત વર્તૂલ સંગીત સેં મઢી રસિકજનેં વટ રખેં આય.

અસાંજે નમ્ર મત પિરમાણે, જ કવિ 'સ્વપ્ન'જી બ્યા કોય કાવ-નિબંધ ક વાર્તાઉં નં ડિનો વોં નેં ફક્ત હિકડ઼ી 'સબધ સૉનજી ખાણ' જ ડિનો હોં તાંય ઇનીજે હિન

કાલજયી પ્રદાનલા કચ્છી નેં કચ્છીલા પેટ બારીંધલ માડૂઆ ઇનીજા રૂણી રેઆ વા.

વિદ્વાનેંજી સંઘભાવનાસેં પ કમકરીંધે જુકો વરેંજા વરેં વઇ વિઞે સે કમ ઇની હેકલે હથેં One Men Army વારેજું કરે વતાયોં અયોં, જિની કચ્છી પ્રજાકે સૉનજી ખાણ ડસ્યોં ઉનીતા કિઇ કિઇ 'સૉનબિલા' કુલભાન કરી સગ઼ાજેં ભલા !.

કવિ સ્વભાવસેં સુધીરા નેં ઓછો બોલંધલ ઐં, પ ઇનીજી કાવ રચનાઉં તીં નિબંધ ક લઘુવાર્તાએં મેં કચ્છજો પરિવેશ (વાતાવરણ) લગ઼ાતાર જાગ઼ંધો રેઓ આય, ઠેઠ ગામઠી સબધેંજી ઇનીજી જાગીર ઇનીકે કચ્છી-વાણી-રાણીજે વકીલ લેખે સેંજઇ વેંઆરેતી.

કવિતાજી ગ઼ાલ કેંણી હૂવે ત કવિ 'સ્વપ્ન' પરંપરામેં પ પ્રયોગશીલતાજા કવિ ઐં, મિંધરજે ચિતરમેં ચૉગ઼ઠા ભનાય તેંમેં અખરનેં માતરાઉં ભેરી સાખીએંજો ભાનાડ઼ો એંડ઼ો ત ઠાયણૂં જ માતા સરસ્વતીજે આરાધજો કાવ ભની વિઞે, એંડ઼ી કવિતા ભનાયણી કીં લપઇમેં લીંગા આકે જેંડ઼ી ગ઼ાલ નાંય.

અઞા પ અગ઼ીયા વધાં ત અખરેં નેં નિમરેં જે ભેરપે જુકો ગુજારથવારી કવિતા કવિ ભનાઇ તેંમેં પિંઢજા મૉબાઇલ નિમર ડિનોં અયોં સે અસાંજે મન અદ્ભૂત નેં અસામાન્ય આય, સંસ્કૃત સાહિત્યજી'ચિત્રકાવ્ય પરંપરા' કે આધુનિક પરિપ્રેક્ષ્યમેં જીયરી રખંધલ અજ તાં ઇ હિકડ઼ા જ ''**एकमेवाद्वितीयम**'' ઐં, એંડ઼ો ચે મેં કોય પ અતિશયોક્તિ નાંય.

જનમ તારીખ, મા-પે, જનમથલ, ધંધો ધાપો ઇ મિડ઼ે ફક્ત ડીઓ, તેલ, વટ, જ ઐં, મૂર આય ઇનીજો ડિનલ સાહિત્ય-ઊજારો, અસાંકે લગ઼ેતો જ કવિ 'સ્વપ્ન' જી સચી સુઞાણ, પરિચય ઇ જ આય, નેં ઇ જ તાં ઇનીકે સ્વયંપ્રકાશીનેં બેંનૂં અવગ઼ા ભનાયતો.

કવિ મુશાયરેજા 'સ્વપ્ન', કાષ્ટકલાજા 'સ્વપ્ન', નિબંધ લેખક 'સ્વપ્ન', લઘુકથા લેખક 'સ્વપ્ન', તીં 'સબધ સૉનજી ખાણજા 'સ્વપ્ન', ધાર ધાર હૂંધે નેં પ હિકડ઼ા ઐં, હિન પંચામૃતિ ભેરપે જી સુઞાણ ક પરિચય કે પૂરો નીયા તાં માંણીગર ધિલ જ ડિઇ સગ઼ેં, તકલીફ ઇત આય જ ધિલજે ભાવજી અભિવ્યક્તિલા ફક્ત જોંતૂં જ ડિઇ સગ઼ોં, ઇતરે ''**गिरा अनयन नयन बिनु बानी**'' ગોસ્વામી તુલસીદાસજો ભાવ મનમેં રખી ગ઼ાલ કે અધૂરી છડેમેં જ માલ આય, નેં હૂં પ **सुज्ञेषु किं बहुना.**

★વસંત પંચમી,
૨૦૬૭-તા.૮-૨-૨૦૧૧

(હેરમ્બનિલયમ્, ૩૫ સી/બી, ભાનુશાલી નગર, ભુજ કચ્છ, પીન-370 001)

સબધ - સુરમ

શ્રી નારાયણ જોશી 'કારાયલ'

શ્રી લાલ્જી મેવાડા 'સ્વપ્ન' છંદ શાસ્ત્રજા જ઼ાણકાર કવિ ઐં, ઇનીજી કવિતા ખાસ મિજાજનેં તાકાત રખેતી, સે તાં ૧૯૯૩ મેં પધરાઇ પામલ ઇનીજે કવિતા સંગ્રહ 'વાછંઢ' તા પધરો થેલ જ આય.

સબધબ્રહ્મજે આરાધ જેડ઼ો કવિતા મઢલ 'અનેકાર્થી' 'સબધ સૉનજી ખાણ' (૨૦૦૩) ઇનીજો ગ્રંથ કચ્છીભાષાજી હિકડ઼ી મૂડ઼ી આય.

'સ્વપ્ન' પિંઢ મેવાડા સુતાર ઐં, સુતારી કમકાજજા પ ખાસા બુજ઼ણ અઇં, ઇતરે ઇનીજી ઇ ચૉકસાઇ કવિતા, સબધ આરાધ, લેખ, વારતા તીં કમ્પ્યુટર જ્ઞાનમેં ઇનીકે સુજ઼ાણ ભનાય છડેં આંય.

ભેરઇંભેર વે ડેઢક વરેંનૂં 'સૂત્રધાર' ત્રિમાસિક હલાયનેં ભગવાન શ્રી વિશ્વકર્મા જા કૃપા પાત્ર ર્‌યા ઐં, કસભી-કારીગરેં' જે કલા-કસબ કે સબધેંમેં છતી કરેજી ઇનીજી જૉમથ પ હિકડ઼ો આરાધ જ આય.

અજ઼ પાં વટ ભા 'સ્વપ્ન' સબધજી સુરમ' નાલે ઉચ્ચાર સમજજો બરૂકો ગ્રંથ રચે હાજર થિઇ વૅઆ ઐં, કચ્છીભાષા જીં કુછાજેતી તીં જો તીં જ લિખાજે તૅડ઼ી ખાંખત રખંધલેંલા હી ચૉપડ઼ી ભારી કસધાર નિવડ઼ંધી.

સંવૃત - વિવૃત, અગ્રતાલવ્ય, અગ્રકંઠ્ય, તીં 'ઙ' નેં 'ઞ' કે કચ્છી મેં સ્થાન - ઉચ્ચાર, અનેકાર્થી ડૂઆ તીં એકાક્ષરી સબધ વૈભવ છતો કરેજી ભા 'સ્વપ્ન' હિત ભાયલ જૉમથ કેંયોં નોં.

તીં પટ પટ નેં વિસ્તારજી અસર પ સબધ ઉચ્ચારતેં વરતાજે તી, નેં હિન ભેરપેસેં માલામાલ કચ્છી બોલી ઘૂંટજી ઘૂંટજી નેં ઘાટી થીંધી આવઇ આય. મા બોલી કચ્છી હૂંધે પાં કચ્છી કુછેમેં ત ફ઼ાયક અયૂં જ, પ સર્જનાત્મક લિખાણમેં હિકડ઼ો મત-રીત થીએ તેંલા સુજ઼ણ-બુજ઼ણ જૉમથ તાં કરે જ ર્‌યા ઐં. હિત 'સબધજી સુરમ'મેં હેડ઼ી જૉમથકે આબર ડિનેજો પાઇએ જો કમ ભા 'સ્વપ્ન' કેંઓં અયોં.

'સબધજી સુરમ' જે પધરાઇજે અજ઼જે મંગલ મૉકે તેં પાં ભા 'સ્વપ્ન' કે ખીંકારીયૂં તા, તીં હિન કમમેં સાથ ડીંધલ તમામ ધોસ્ત પાંજા માનકારી ઐં, ખાત્રી જ આય ક હિન નામી પ્રકાશન કે જિજો-બૉરો આડર નેં આબર મિલી રોંધો. ઍડ઼ી અસાંકે પકી ખાત્રી આય.

'ગંગા' મણિનગર - ૩.
નખત્રાણા-૩૭૦ ૬૧૫
ભુજ કચ્છ.

પ્રકાશકીય

છેલ્લા દોઢ દાયકાથી વિવેકાનંદ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેઇનિંગ ઇન્સ્ટીટયુટના વિવેકાનંદ પ્રકાશન દ્વારા વિવિધ વિષયોનેં આવરી લેતા પુસ્તકોનું સમયાંતરે પ્રકાશન થતું રહ્યું છે. અમારા પ્રકાશનોમાં પ્રેરણાદાયી સાહિત્ય, વ્યવસ્થાપન, શૈક્ષણિક, પર્યાવરણલક્ષી, ગ્રામસ્વાવલંબન જેવા વિવિધતાસભર પુસ્તકોનો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રકાશનો જેટલા વૈવિધ્યસભર રહ્યા છે તેટલા સમાજના વિવિધ વર્ગના વાચકોને ઉપયોગી બની રહ્યા છે.

અમારા પ્રકાશનોનો હેતુ અનુભવી અને સિદ્ધહસ્ત સર્જકોની કલમનો લાભ વાચકોને આપવાની સાથોસાથ નવોદિત સર્જકોને પ્રોત્સાહન આપવાનો રહ્યો છે. આ સંદર્ભમાં આજ સુધીના પ્રકાશનોમાં નવોદિતથી માંડીને અનુભવી અને માતબર સર્જકોના પુસ્તકો જોવા મળે છે.

આ સંસ્થાએ છેલ્લા બે વર્ષથી કચ્છી સાહિત્ય જ઼ાણ-સુજ઼ાણ પરીક્ષા પ્રકલ્પની કામગીરી હાથ ધરેલ છે. ગુજરાતી ઉપરાંત કચ્છીભાષાના પુસ્તકોના પ્રકાશનોની કામગીરી પણ સંસ્થાએ શરૂ કરેલ છે, જેમાં ગુજરાતી ભાષામાં બાબુ મહારાજ (રવિશંકર નાનજી જોશી) લિખિત અને કચ્છીભાષામાં જયંતી જોશી 'શબાબ' અનુવાદિત નવલકથા 'આખાણી અજભ અનુભવજી' તથા કચ્છી કાવ્ય કંડીકાઓનું ગુજરાતીમાં રસદર્શન કરાવતું ડૉ. કાન્તિ ગોર લિખિત પુસ્તક 'ટીપેમેં મેરામણ' ના પ્રકાશનનો સમાવેશ થાય છે. આ શ્રેણીમાં કચ્છીભાષાના અનુભવી સર્જક લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' લિખિત 'સબધ જી સુરમ' (શબ્દની સુગંધ) નો ઉમેરો આ પુસ્તક દ્વારા થાય છે.

આમ તો સાહિત્યક્ષેત્રે અનેક પ્રકારનું સર્જન થતું હોય છે પરંતુ પ્રસ્તુત પુસ્તક અમારા પ્રકાશનોમાં અલગ રીતે જ સ્થાન પામ્યું છે. કચ્છી ભાષાના વિશિષ્ટ ઉચ્ચારોની સમજ આપવા સાથોસાથ વિવિધ રીતે બોલાતા કચ્છીભાષાના કેટલાક શબ્દોના

ઉચ્ચારોની જાણકારી આપવાના હેતુસર આ પુસ્તક પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. વિશેષમાં કચ્છીભાષાના એકાક્ષરી શબ્દોના વિવિધ અર્થોનું વિશ્લેષણ પણ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યું છે. આમ આ પુસ્તક કચ્છીભાષાની ગહનતા અને તેની વિશેષતાઓનો પરિચય કરાવવા માટે એક ઉત્તમ માધ્યમ બની રહેશે. કચ્છીભાષાના સાહિત્ય સર્જકો તેમજ વાચકો – બન્ને માટે આ પુસ્તક સંભારણા રૂપ બનીને ઉપયોગી બનશે તેવી અપેક્ષા છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખીને જયંતિ જોશી 'શબાબ' એ આ પ્રકાશનને ગૌરવ બક્ષ્યું છે.તો પોતાની કલમથી આવકારીને નારાયણ જોષી 'કારાયલ' રમેશ ભટ્ટ 'રશ્મિ' અને રવિ પેથાણી 'તિમિર' એ તેના ઓવારણા લીધા છે જે માટે અમે તેઓના ઋણી છીએ.

શિષ્ટ સાહિત્યના પ્રકાશનનું ક્ષેત્ર એવું છે કે, જેંમા પ્રગતિ કરતા પણ ટકી રહેવા માટે વધુ પ્રયત્નો કરવા પડતા હોય છે, પરંતુ અમારી સંસ્થાના વડીલોના આશીર્વાદ, શુભેચ્છકોનો સહયોગ અને વાચકોની હૂંફ થકી વિવેકગ્રામ પ્રકાશનની સાહિત્યક પ્રવૃતિઓ વધુને વધુ વેગવંતી બની રહી છે જેનો અમને આનંદ છે.

અંતમાં, અમારા અગાઉના પ્રકાશનોની માફક જ આ પુસ્તક વ્યાપક આવકાર પામશે તેવી શ્રધ્ધા છે.

ગોરધનભાઇ પટેલ 'કવિ'

પ્રકાશક

"સ્વપ્ન" જા મૉબાઈલ નિમર શબ્દ મેં.

(હિકડો પ્રયોગાત્મક આનંદ)

દૂઆ : ૧. વેદ, વર્ણ નેં વાર તીં, વસુ, કાલ, સિધ્ધિ, યામ,
યુગ, આશ્રમ, ગ્રહ 'સ્વપ્ન' જા, સેંલ નિમર તમામ.

અર્થ : ૨. [૧]વેદ, [૨]વર્ણ ચાચારતીં, નેં [૩]વાર સત સમજાય,
[૪]વસુ અઠ તીં, [૫]કાલ ત્રે, નેં [૬]સિધ્ધિ, [૭]યામ અઠઠાય,
૩. [૮]યુગ, [૯]આશ્રમ ચાચાર ઐં, [૧૦]ગ્રહ અંક નોં જાણ,
જિમણેંનૂં ડાબે કુરા, ઉથલે લજે પ્રમાણ.

માહિતી :

૧. વેદ - ૪ - ઋગ્વેદ. યજુર્વેદ. સામવેદ. અથર્વવેદ

૨. વર્ણ - ૪ - બ્રાહ્મણ. ક્ષત્રિય. વૈશ્ય. શુદ્ર.

૩. વાર - ૭ - સોમ, મંગળ, બુધ, ગુરૂ, શુક્ર, શની, રવિ.

૪. વસુ - ૮ - (અઠ ડેવ) અપ. ધ્રુવ. સોમ. ધરા. અનિલ. અનલ. પ્રત્યૂષ. પ્રભાષ.

૫. કાલ - ૩ - ભુત. ભવિષ્ય. વર્તમાન.

૬. સિધ્ધિ-૮ - અણીમા. મહીમા. ગરીમા. લઘિમા. પ્રાપ્તી. પ્રાકામ્ય. ઈશિત્વ. વશિત્વ.

૭. યામ - ૮ - (પહોર) ત્રે કલાકજો હિકડો યામ-પહોર,ઍડા અઠ યામ ભરાભર હિકડો ડીં-રાત.

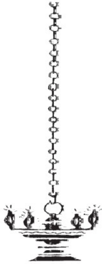
૮. યુગ - ૪ - સતયુગ. ત્રેતાયુગ. દ્વાપરયુગ. કલિયુગ.

૯. આશ્રમ-૪ - બ્રહ્મચર્યાશ્રમ.ગ્રહસ્થાશ્રમ. સંન્યાસાશ્રમ. વાનપ્રસ્થાશ્રમ.

૧૦. ગ્રહ - ૯ - સૂર્ય. ચંદ્ર. મંગળ. બુધ. ગુરૂ. શુક્ર. શની.રાહુ. કેતુ.

ઇં...મથાનૂં લેખીંધે..૪૪૭૮૩૮૮૪૪૯ થેઆ, જેંકે વામગતી કંધે,(ઉલટાઇંધે) (વામગતી-કાવ્ય શાસ્ત્રજો અંક ઉથલાયજો હિકડો પ્રકાર) ૯૪૪૮૮૩૮૭૪૪ થીએં. ઇં હી 'સ્વપ્ન'જા મૉબાઇલ નિમર થેંઆ.

લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન'

|| શ્રી વિશ્વકર્મા દેવની સ્તુતિ ||

દયાળુ દેવ વિશ્વકર્મા દયા આ દાસ પર કરજો,
તમે છો રંકના રક્ષક વિનંતી નાથ ઉર ધરજો.

ન ગાયો આપનો મહિમા ન શુભ કર્મ નામનું કીધું,
છુપાવું શું તમારાથી અધમ મુજ આપ શ્રી હરજો.

નમે છે આપને સઘળા સૃષ્ટિના સકળ સૂત્રધારો,
દયાની એમના ઉપર અમી દૃષ્ટિ અતી કરશો.

વદે છે વેદ શાસ્ત્રો ને ઉપનિષદો પુરાણો પણ,
મહિમા આપનો અનન્ય, ન અન્ય આપના સરખો.

તમારા વિરાટ વર્ણનને કોણ વર્ણવી શકે જગમાં,
''સ્વપ્ન'' ના બે ચાર શબ્દોની સેવા સ્વીકાર આ કરજો.

|| સરસ્વતી વંદના ||

(ડૂઓ)

બાકબાની સરસ્વતી, ગિરા શારદા માત.
'સ્વપ્ન' કે સબધ સ્વરૂપમેં, દર્શન ડ્યોં સાક્ષાત.

|| છંદ ભુજંગી ||

નમાં શારદા માત કે શીશ નાંમે,
સદા જાઘ કે આપધા નાશ પામે.
ઘટે તેજ નં શબ્દજો મા અસાંમેં,
રખોં જ્યોત કાયમ નં કેની વિસામે.

ન જાંણા પ્રશંસા નં સ્તુતિ પ નાં જી,
વજે તંઘ વીણા ઉસાસેં મેં આંજી.
કરીજા હમેશાં ડયા મૂંજી રૂ તેં,
રખોં છાંઇ આંજી સદા માત મૂંતે,

નં ભક્તિ નં શક્તિ નં શ્વાસેં બરૂકો,
હી કાયા હી માયા મિડે મા પરૂકો.
ઘણેં આપધાઉં વરી નજર સામેં,
ઉકાર્યોં ઉકર્યોં જલે માડી બાં મેં.

સબધ જે સ્વરૂપેં હમેશાં અચોંતા,
લૂંઆરે લૂંઆરે હૃદયમેં વસોંતા.
અચીંધા જ રોંજા પરાયો નં જાણી
નમાંતો નમાંતો નમાંતો ભવાની.

(ડૂઓ)

અધમ હર્યોં અજ્ઞાનજા, નેં નિપટ કઢોં નીખામ,
શારદ આંજે શરણ મેં, દંડવત પ્રણામ

''સ્વપ્ન'' સબધજી સુરમજા, અરથ ઉપમા અનેક,
ભુત મ્યા ઉપન્યા ભાવ પણ, ભાષા મડે વિવેક.

॥ બે-બોલ ॥

ઉચ્ચારના મૂળભૂત તત્ત્વ એવા લિપિ સંકેતો પાછળ દુર્લક્ષતા
સેવવી કેમ પાલવે ?.

કોઇ પણ વ્યક્તિને જોતાં જ ઓળખાઇ જાય એ એનો પહેરવેશ છે, આજે ભલે પહેરવેશ ઉપર કોઇ ને ગર્વ-લાગણી કે લાગતું વળગતું નથી, પણ ક્યારેક પહેરવેશ એ જ મોભો હતો, અને ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાતિના લોકો અમુક પ્રકારનો પહેરવેશ પહેરતા અને તે ઉપરથી ઓળખાતાં તેમજ ગર્વ અનુભવતાં.

આજે પહેરવેશનો મુદ્દો કાઢી નાખીએ તો કોઇ પણ વ્યક્તિ પોતાની માતૃભાષાથી ઓળખાઇ જાય છે.

માતૃભાષા એ જ્ઞાતિ કોમની ઓળખાણ છે.

સમગ્ર માનવ સૃષ્ટિ ગમે તેટલી ગતિ-પ્રગતિ કરે કે આકાશને અવલંબે પણ તે બધામાં ભાષાનું માધ્યમ જ રહેલું છે. અને માનવીની સંસ્કૃતિ અને બધી વિદ્યાઓના મૂળમાં ભાષા જ રહેલી છે. ભાષા માનવીને સમાજ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી ખૂબ મૂલ્યવાન બક્ષિસ છે.

ભાષા આનુવંશિક સંસ્કાર નથી ! પણ સાંસ્કૃતિક ઘટના છે. !

કલા કે ધર્મના ઉદ્‌ભવ કરતાં ભાષાનો ઉદ્‌ભવ વધારે પ્રાચીન છે, અને ભાષાને કારણે જ સમાજનું અસ્તિત્ત્વ છે.

ભાષા એ સ્વર વ્યંજનો થકી શબ્દદેહ ધારણ કરી સમગ્ર સૃષ્ટિ પર પથરાયેલું ઓજસ છે. પણ !

સ્વર અને વ્યંજનોને લિપિ સંકેતો વિના તે શક્ય નથી.

સ્વર અને વ્યંજનો થકી ઘડાયેલા ભાષાના દેહને લિપિ સંકેતો રૂપી અલંકારો શોભાયમાન કરે છે,અને લિપિ સંકેતો થકી શબ્દને વાચા આવે છે, ત્યારે શબ્દસમુહ વાણીમાં પરિણમે છે.

માત્ર સ્વર વ્યંજન થકીના એ શબ્દના કેટલા અર્થ નીકળે ? જૂજ જ. શબ્દો, સ્વર-વ્યંજનોથી થતા લિપિ સંકેતો વિનાના શબ્દને અર્થરૂપી દેહ આપી શકે છે.

લિપિ સંકેતો થકી જ એના એ સ્વર વ્યંજન કે અક્ષરને જોડવાથી કેટલા અર્થ

નીકળે ? અને ભિન્ન ભિન્ન લિપિ સંકેતો લગાડવાથી અનેક ભિન્ન ભિન્ન અર્થ નીકળે એમાં કોઇ શંકા નથી.

જેમ અર્થએ ભાષાનો મૂળ તત્ત્વ છે, તેમ સ્વર વ્યંજનો થકી પ્રગટ થતા અર્થનો મૂળ તત્ત્વ લિપિ સંકેતો છે.

લિપિ સંકેતો વિના ભાષાનો વિચાર સુધ્ધાં કરી શકાય નહીં,લિપિ સંકેતો થકી જ ભાષા જીવંત છે, એમ કહી શકાય.

ઘણાં સ્વરો પણ અક્ષરની જગ્યાએ વપરાય છે, અને લિપિ સંકેતોની જગ્યાએ પણ ઉપયોગમાં આવી શકે છે.

આવા લિપિ સંકેતોના ભાષામાં મહામૂલા પ્રદાન સાથે આપણે આપણી માતૃભાષામાં લિપિ સંકેતો પ્રત્યે દુર્લક્ષતા સેવીએ એ કેટલું યોગ્ય છે ?

ખેર, યોગ્ય અને અયોગ્યતો વિદ્વાનો અને ભાષાશાસ્ત્રીઓ જ નક્કી કરી શકે. કહેવાનું તાત્પર્ય કે લિપિ સંકેતો પાછળ આપણે જાગૃત નહીં રહીએ તો ભાષામાં ઘણાં હાસ્યજનક બનાવો બનતા રહેશે.

દા.ત. **સોનારે સોન સોરો વલો ડિને પણ સોરે કે છક (શક) પેઓ. હવે...સોની, સોનું. સોરોવલો** (સારૂ સોનું) અને સોરો-સસરાને, (આ શબ્દોને) આપણે એક જ રીતેં લખતાં હોઇએ છીએ.

અને ચલાવી લેવાય છે.

પણ ચાલે નહીં.

કચ્છી ભાષામાં પહોળો (વિવૃત) **'ઍ'** અને **'ઑ'**ના ઉચ્ચારો ઘણાં છે, ઘણાં શબ્દોમાં પ્રથમ અક્ષરમાં પહોળો **'ઍ'** તથા **'ઑ'** આવે છે, તો ક્યાંક ક્યાંક બીજા ત્રીજા અને ચોથા અક્ષર પર પણ પહોળો **'ઍ'** તથા **'ઑ'** આવે છે. તો ક્યાંક ક્યાંક પહોળા **'ઍ'** અને પહોળા **'ઑ'** ની જગ્યાએ સાદો અનુસ્વાર વાળો **'એં'** તથા **'ઓં'** ના ઉચ્ચારમાં સ્થાન દર્શાવે છે.

કચ્છીભાષામાં આપણે બોલીએ છીએ તેમ લખતા નથી અને લખીએ છીએ તેમ બોલતા નથી.

કચ્છી ભાષાના અમુક શબ્દોના ઉચ્ચારો માટે ગુજરાતી ભાષામાં લિપિ સંકેતો નથી, અગર છે તો તે ભાષામાં વપરાતા નથી.

અહીં જે લિપિ સંકેતો ઉપલબ્ધ છે, તેની વાત કરવી છે, અને જે નથી તેનો આપણને વહેલી તકે વિકલ્પ શોધવાનો છે, જરૂર છે તે માટે માત્ર જાગૃત રહેવાની.

ઉપરનું વાક્ય કચ્છીભાષામાં ઉચ્ચારની રીતેં આવી રીતેં બોલીએ છીએ, અને લખાય પણ આમ જ.

સૉનારે સૉન સોરૉવલો ડિને પણ સૉરે કે છક (શક) પેઓ.

પણ !

લખીએ છીએ આગળ આપેલા વાક્ય મુજબ.

અહીં મેં કચ્છીભાષામાં વપરાતો પહોળો (વિવૃત) **'ઍ'** અને **'ઑ'** નો એક શબ્દ સંગ્રહ તૈયાર કર્યો છે, જે મને લાગે છે કે કચ્છીભાષીઓને વાંચવા-માંણવા તેમજ ભાષાના ઉચ્ચાર મુજબ લખવા ઉપયોગી થશે તો મારી મહેનત લેખે લાગશે.

આમ તો કચ્છી ભાષામાં હ્રસ્વ 'ઇ' (િ) અને હ્રસ્વ 'ઉ' (ુ) જેમ **'ઍ'** અને **'ઑ'** પહોળા બોલાય છે તેમ, આ સ્વરો ગુજરાતીના ઉચ્ચારથી સાંકળા (કોમળ) બોલાય છે. પણ, આ લિપિ સંકેતો કેમ પ્રયોજવા તેના વિશે હજી મતમતાંતરો પ્રર્વતે છે.

'કુંજલજી કુણકાર' ના તંત્રી શ્રી માધવ જોશી 'અશ્ક', 'શ્રી વ્રજગજકંધ', શ્રી નારાયણ જોશી 'કારાયલ', મણિલાલ ગાલા અને વિશન નાગડા આ બાબત વિકલ્પો શોધી રહ્યા છે, એમનું કહેવું છે કે કોઇ પણ આવા કોમળ ઉચ્ચાર ઉપર સાંકેતિક ચિન્હ તરીકે હ્રસ્વ (િ) ની ઉપર આવી રીતેં નિશાની કરવાથી (િ̃) અથવા ફક્ત (˜) આવી નિશાની કરવાથી કોમળ ઉચ્ચારોને સહેલાઇથી ઓળખી શકાય, જેને 'લઘુહ્સ્વ' તરીકે ઓળખી શકાય, એમ એમનું કહેવું છે.

દા..ત. મિલણૂં-મળવું મિઁલણૂં કે મૅલણૂં આમ પણ લખી શકાય. વિગર-વૅગર, વિઁલાલો-વૅલાલો, વિદ્વાન-વૅધવાન. વગેરે.....

અને અનુસ્વાર પણ આવી રીતેં મૂકી શકાય, દા.ત. મિંધર લખવા માટે મઁધર. મઁજારા, સિંજા-સઁજા

હ્સ્વ 'ઉ' ના કોમળ ઉચ્ચાર માટે 'ઉ' ની નીચેં (_) આવી નીશાની મુકવાથી કે ફક્ત લાઇન મુકવાથી 'ઉ' નો કોમળ ઉચ્ચાર ઓળખી શકાય, દા.ત. કુસર-કુસર, પુતર-પુતર, સુસવાડો-સુસવાડો, વગેરે...

પણ...મેં અહીં એવા કોમળ (લઘુહ્સ્વ) ઉચ્ચારો માટે ગુજરાતીમાં વપરાતો હ્રસ્વ 'ઇ' (િ) અને હ્રસ્વ 'ઉ' (ુ) માટે આ સંગ્રહમાં આ જ સંકેતો રહેવા દીધા છે.

વાંચનારે કચ્છીભાષાને ધ્યાનમાં રાખી તેના હળવા ઉચ્ચારોથી શબ્દને સમજવાની કોશિશ કરવી.

બાકીના બધા હ્રસ્વ 'ઇ' અને હ્રસ્વ 'ઉ' દીર્ઘ પ્રયોજેલા છે.

❑ માત્ર વિવૃત (પહોળો) **'ઍ'** અને **'ઑ'** ને લઇને આ શબ્દ સંગ્રહ તૈયાર કરેલો છે.

❑ આ સાથે કચ્છી ભાષામાં વપરાતો 'ગ' કંઠ્ય તેમજ 'ગ઼' અગ્રકંઠ્ય અને 'જ'

તાલવ્ય તેમજ 'જ઼' અગ્રતાલવ્ય જેવા રૂપો બતાવ્યા છે. અને ભાષામાં ઉચ્ચારાતા 'ઙ' અને 'ઞ' ના કેટલાક શબ્દો લીધા છે.

❑ શબ્દો કક્કાવારી પ્રમાણે લીધા છે પણ જ્યાં સાદા (સંવૃત) **'એ'** અને (વિવૃત)**'ઍ'** અને સંવૃત **'ઓ'** અને વિવૃત **'ઑ'** ના જુદા જુદા અર્થ સમજાવવા માટે ક્યાંક ક્યાંક એ ક્રમ તૂટેલો જણાશે.

જેમકે..**એડ઼ી** - બુટ-ચપ્પલનો પાછળનો નીચેનો ભાગ. **ઍડ઼ી** - (હેડ઼ી) એવી કે આના જેવી. **જેર** - સ્ત્રીઓના પગમાં પહેરવાનું એક ઘરેણું. **જૅર** - જ્યારે. તે વખતે (૨) વિષ, વખ. **વેઓ**-ગયો. **વૅઓ**-બેસો. **વેલો**-વેલ,લતા. **વૅલો**-વહેલો. **ચોરી** - ચોરવું, ખાતર પાડવું. **ચૉરી**-લગ્નમંડપ કે ચોરી ફેરા.**ગોરો** - અંગ્રેજ. **ગૉરો** - ઊંટનું બચ્ચું. **પારેલો**-કબૂતર. **પારૅલો**-પાળેલું. વગેરે..

❑ જ્યાં જ્યાં આવા શબ્દો લીધા છે ત્યાં ત્યાં મેં તે શબ્દની આગળ ★ આવી નિશાની દર્શાવી છે, જેથી વાંચનાર બન્ને શબ્દના ભેદને પારખી શકે.

❑ કેટલાક સ્થળે વિવૃત **'ઍ'** અને **'ઑ'** અનુસ્વાર સાથેના સંવૃત **'એં'** અને **'ઓં'** માં પરિણમે છે. ત્યાં મેં બન્ને અક્ષરો લીધા છે. જે બન્ને ભાષામાં પ્રચલિત છે. દા. ત. **સૅણ** - **(સેં)** સ્વજન. **બૅણી-(બેં)** બરણી. **કૉણી-(કોં)** ખભા નીચેનો ભાગ, **સુધ્ધવૉણૂં** - **(વોં)** ભાન વગરનું. વગેરે....જે મેં શબ્દની આગળ કૌંસમાં બતાવ્યું છે.

❑ અમુક શબ્દો બે રીતે લખતા ઉચ્ચાર ભેદ કે અર્થભેદમાં તફાવત પડતો નથી. તેવા બન્ને શબ્દો મેં સ્વીકાર્યા છે. દા. ત. **ત્રૅ**-ત્રણ **ત્રે**, **ત્રી**-ત્રીસ (ત્રી) **ત્રીઆરૉક** - ત્રીસેક.**ત્રીઆરોક**, **ત્રૅપન** - ૫૩ (ત્રેપન) **ત્રૅસઠ** - ૬૩,ત્રેસઠ, **ધ્રોખડ઼** - **ધ્રૉખડ઼**- ઊડતી ઝીણી રજ. **ધ્રોડ઼ધક** - **ધ્રૉડ઼ધક**. વગેરે....

❑ સાથે સાથે 'ગ' (કંઠ્ય) 'ગ઼' (અગ્રકંઠ્ય) અને 'જ' (તાલવ્ય) તેમજ 'જ઼' (અગ્રતાલવ્ય) વચ્ચેના ભેદ પણ કૌંસમાં બતાવ્યા છે. દા.ત. **અગલો**-મેલું,ગંદુ. **અગ઼લો** -આગળનું,પહેલાનું. ગારો-કાદવ,કીચડ. ગ઼ારો-ઘંટીમાં નાખવામાં આવતું એક મુઠી જેટલું અનાજ. **ગારા**- ખંડ, વિભાગ. **ગાય** - ગા, લયમાં બોલવું. **ગ઼ાય** - વીંધમાં આવતો સાલનો ભાગ. **ગાંય** - ગાય, એક પશુ વગેરે...

- જ્યાં જ્યાં શબ્દમાં **+** નિશાની બતાવી છે ત્યાં શબ્દમાં પછીનો શબ્દ ઉમેરવાનું સુચવે છે. દા.ત. **અજૉર**+રીઓ=અજૉરીઓ.**કૉડી**+યૂં=કૉડીયૂં. **તૉરી**+લો=તૉરીલો. **તૉલા**+ય=તૉલાય વગેરે..

- **'ઝ'** ની જગ્યાએ **'જ'** નો ઉપયોગ કરેલો છે.

- **'શ'** તેમજ **'ષ'** ની જગ્યાએ **'સ'** નો ઉપયોગ કરેલો છે.

- જ્યાં જ્યાં ગુજરાતી શબ્દ પ્રયોજાયેલો છે, ત્યાં ત્યાં ગુજરાતી જોડણી પ્રમાણે તે શબ્દ લીધેલો છે.

- જે શબ્દ ગુજરાતી અને કચ્છીભાષામાં સમાન ઉચ્ચાર સાથે બોલાય છે તે શબ્દની જોડણી કચ્છીભાષા પ્રમાણે લીધેલી છે. દા.ત. (ગુજરાતી) વિચાર, કચ્છી-વીચાર.

- જ્યાં જ્યાં 'ર' નો ઉચ્ચાર અર્ધો થાય છે ત્યાં 'ર' ખોડો 'ર્' દર્શાવ્યો છે. દા. ત. **અર્ધો-વર્યો,પર્યા, તર્યા, મર્યા, ભાર્યા. બાર્યા**..મિડ઼ે....

- ઘણા શબ્દો-નામોમાં અર્ધો અક્ષર બોલાય છે, પણ લખાય છે પૂર્ણ. આવા કેટલાક શબ્દો-નામોમાં મેં અહીં 'ખોડો' અક્ષર બતાવી અંગૂલીનિર્દેશ કર્યું છે. દા.ત. લાલ્જી, **નાન્જી, ધન્જી.**

- આ સાથે આ કોશમાં એકાક્ષરી શબ્દોનો પણ સમાવેશ કરેલો છે, અને તેના દ્રિર્ભાવ પણ દર્શાવ્યા છે.

- જ્યાં જ્યાં પેજ પર જગ્યા છે. ત્યાં ત્યાં અનેકાર્થી શબ્દોને દોહા સ્વરૂપે લઇ લીધા છે.

અસ્તુ....

લાલ્જી મેવાડા 'સ્વપ્ન'

કે.. જેડ઼ી ગ઼ાલ...

કચ્છી ભાષામેં થેલ સંતેં, કવિએં, લેખકેં તીં સાહિત્યકારેં જો સર્જન પિરડાન એંડ઼ો આકર્સેં, ક અલ્પ શિક્ષણ હૂંધે નેં પ કલમ ખણેજી અજાઇ લુછ કે આંઉ રોંકે નં સગ઼્યો સેં.

જેંજે ફલ સ્વરૂપ ૧૯૯૩મેં 'વાછંઢ'નાલેજો કાવ્ય સંગ્રહ બાર પ્યો, નેં તેં પુઠીયા ખાસો એંડ઼ો ટેમ નિકરી વેઓ, કવિતાઉં લિખાંધીયૂં રિઇયૂં,લેખ-વાર્તાઉં પ લિખાંધા રેઆ,'કચ્છમિત્ર' 'દિવ્યભાસ્કર' 'કુંજલજી કુણકાર' પગદંડી (મુંભઇ) તીં બેં છાપેં મેં પ છાપાંધીયૂં રિઇયૂં. હી સિલસિલો ચાલૂ જ હો ,પ ધંધે-ધાપેજી અજાઇ ગ઼ાઇ નેં જરૂરતજે કારણ હિડાં હુડાં રેજો થીંધે ઘણેં લેખ-વાર્તાઉં આડીયૂં અવરીયૂં થઇ વિઇયૂં પ કચ્છીભાષા સાહિત્યજો મોહ નં છુટો.

જેં વિચ્ચ ખાસે એંડ઼ે ટેમ પાછડ઼ ''સબધ સૉનજી ખાણ'' જે નાં હિકડ઼ો પુસ્તક ૨૦૦૩ મેં ''કચ્છ કિલ્યાણ ફાઉન્ડેશન'' તરફાં શ્રી બુધ્ધીચંદભાઇ મારુ (શેમારૂ) જી સંપૂર્ણ આર્થિક સહાયસેં બાર પેઓ. ત્યાંનૂ કરે અજ ડીં તઇ, કીં નેં કીં લિખંધો જ ર્યો સેં.

અજ હી ''સબધજી સુરમ'' જે નાં કચ્છીભાષામેં થીંધા વિશિષ્ટ ઉચારેંજો તીં એકાક્ષરી સબધેંજો હિકડ઼ો સંગ્રહ આં વટ રખંધે અજાવ રાજીપો થીએતો.

પટ પટજી રીતેં ઘણેં સબધેંજી અરથ મુલવણી તીં ઉચ્ચાર પ નિડારા નિડારા થીએં તા, તેંસેં કરે ઉ સચો ક ખોટો, ઇન બાબત જ્યૂં ધલીલૂં છડે પાં મિણીંકે સ્વીકારીયૂં ત જ ભાષાજો પેટાર પુખતો નેં મુગ઼તો થીએ.

ભક્ત કવિ દયારામ રચીત બારોં ભાષા મથેજે કાવ્યમેં **'ગીરધર મૂંજો પ્રાણ'** ચિઇ કચ્છીભાષાકે ઇની પેંલો જાધ કેઓં નોં, ત મે'કણ ડાડો કચ્છીભાષાજી રચનાએં કે ઉન ઉંચાઇ મથે ખણી વેઆ ક કચ્છજા 'કબીર' ચૉવાણા.

નેં...સ્વામિનારાણ સંપ્રદાયજે સંતે પણ કચ્છીભાષામેં ભક્તિપધેંજી રચનાઉં કેઓં.

રાજકોટજા જાડેજા રાજકુમાર શ્રી મહેરામણજી પિંઢજે વિદ્વાન છ ધોસ્તારેંજી વિવિધ પ્રકારજી સહાય સેં કવિતા શાસ્ત્રજે મહાસાગર જેડ઼ો ''પ્રવીણ સાગર'' જે નાં ગ્રંથ રચ્યોં નોં, જુકો ચારણી સાહિત્યજી કવિતાજો મહામુલો અમુલ્ય અલભ્ય ગ્રંથ આય.તેંમેં કચ્છી ભાષાજા અનેક શબ્દ ગિનેંલા અઇં એંડ઼ો વિધાન કાશીજા પંડિત ગોસાંઇજી મહારાજ પ્રસ્તાવનામેં નોંધ્યોં અયોં, જેંમેં લિખ્યોં નોં ક..''**ગ્રંથની સંકળના અને કાવ્ય રચના**

અદ્વિતીય તથા અતિ રસિક છે; તેમ છતા તે ગ્રંથને વ્રજભાષાનું નામ આપી શકાય એમ નથી, કેમકે તેમાં કચ્છી અને ગુજરાતી ભાષાના ઘણા શબ્દોનો છુટથી ઉપયોગ થયેલો છે.''

કવિતા શાસ્ત્રજો હી અભૂતપૂર્વ ગ્રંથ ઇ.સ. ૧૮૬૭ મેં પેલવેંલો છપાણૂં આય.(જેંજો પુનઃ પ્રકાશન ૧૯૯૧મેં થેઓ આય.) હિન મથા અડો લગે ક હેડે ગ્રંથજી રચના કરીંધલ ચારણી સાહિત્યકારેં કે પ કચ્છીભાષાજે શબ્દેં વિગર હલ્યો નાંય.
ને..હિન મથા એંડો પ સાભીત થીએ ક કાશીજા પંડીત પ કચ્છીભાષા જાણંધલ હૂંધા, જેંસેં એંડો અભિપ્રાય ડિનોનોં ઇ ચૉક્કસ મઞે જેડી ગાલ આય.

બિઇ વિશેષ કચ્છીભાષાકે ક કચ્છીભાષા પ્રેમીએં કે ગર્વ ગિને જેડી ગાલ ઇ આય ક ગુજરાતી ભાષાજો જ્ઞાનકોશ જેડો ''ભગવદ્ગોમંડલ''મેં પ કચ્છી ભાષાજા અનેક શબ્દ ગિનેંલા અઇં.

ગિનેંલા અઇં માત્ર ઇતરો જ પુરતો નાંય.

પ..જિત જિત ગુજરાતી શબ્દ કચ્છી ભાષામેં ઇ જો ઇ વપરાણૂં આય તિત તિત કચ્છી ભાષાજો શબ્દ આય ઇં ઉલ્લેખ કરેમેં આયો આય,

નેં...ઘણે એંડા નિપટ ચોખા કચ્છી શબ્દ પ ગિનેંલા અંઇ, જેંજો સમાવેશ ગુજરાતી શબ્દેં ભેરો ક્રમીક કરેમેં આયો આય.

જેંલા થોડા હી પુરાવા ભસ થીંધા.

કુટરાઇ :	(કચ્છી) સરસ પણું, સારા પણું. (પાના. નં. ૬૧૨૦)
કુડો :	(કચ્છી) છાંટો (પાના, નં. ૬૧૨૦)
મુડસાઇ:	(કચ્છી) અહંકાર,અભીમાન,આપવડાઇ.(પાના.નં.૭૨૮૦)
પિડી :	(કચ્છી) ભરાતું બજાર, સસ્તું અનાજ વેંચવાની પેઢી. (પાના, નં. ૫૬૪૧)
જપટી :	(કચ્છી) એક પ્રકારનો છોડ (પાના, નં. ૩૪૨૨) **(જિપટી)**
બાજરીયો ઘા :	(કચ્છી) એક પ્રકારનું ઘાસ. (પાના,નં. ૬૨૯૭)
આયો :	(કચ્છી) આવ્યો (પાના, નં. ૧૦૭૮)
પાંચાડો :	(કચ્છી) પાંચ ગામનો સમુહ.

એંડા ઘણેં કચ્છીસબધેં જો ઉલ્લેખ કરેમેં આયો આય.

હિત હી મિડે ઉલ્લેખ કરેજો કારણ માત્ર ઇતરો જ ક હેંડે વિદ્વાન સાહિત્યકારેં કચ્છી ભાષાજે વપરાસમેં છોછ નાંય રખ્યોં, નેં પાં પાંજી ભાષામેં થીંધા ઉચ્ચાર, ક ઉચ્ચાર કરીયૂં તા તીં લિખે પાછડ કિતરા જાગરત અઇયૂં. ?. મૉર લિખ્યો તીં બોલોંતા તીં ''લિખોં નતા નેં લિખોંતા તીં બોલોં નતા''.

ઠીક આય, ક..જેસૂધી ભાષામેં સુધ ઉચ્ચારેંલા લિપિ સંકેતેંજી ચોખ-ફોડ નાંય, એંડે શબ્દેં કે છડે જુકો લિપિ સંકેત ગુજરાતીમેં મૉજુધ ઐં ઉનીંકે ઉપયોગમેં ગિની ભાષા

શુધ્ધ ભનાયજી ખેવાના મિણીંકે રખઇ ખપે.

જ..હિતરો મિડે અન્ય ભાષા વારેંતેં કચ્છીભાષાજો પ્રભાવ વે ત મૂંકે લગેતો ક પાં કચ્છીભાષાજી વાધોડ-વેંઢારમેં પુઠીયા જરૂર અઇયૂં.

હી..મિડે ભાષા સાહિત્ય જ્યૂં ગાલીયૂં જેર જેર કચ્છ વિંઞેંજો થીએ તેર નખત્રાણે નારાયણભાઇ જોશી ''કારાયલ'' જે ઘરેં જરૂર થીયેં.

હિકડો ડીં ઇની મૂંકે સામેનૂં ચ્યોં ક લાલજીભા હિકડો કમ કર્યો કચ્છીભાષામેં વિશિષ્ટ ઉચ્ચારેં તેં ઐં હિકડો પુસ્તક લિખોં. !

નેં.. મૂંકે પ ગાલ કીંક સીંભાણી

ક...હેડો કીંક વે ત જરૂર ઉપયોગી સાભીત થીએ. ભસ..! ત્યાનૂં કરે કિઇ સરૂઆત અજ આંવટ પુજાય ડિનેં.

નેં તેંમેં પ..ઘણેં ભાએંજો પ્રત્યક્ષ ક પરોક્ષ રીતેં મૂંકે સાથ મિલ્યો આય તેંજો ખરેખર આઉં આભારી અઇયાં.

હિત..કુરો, કિત પ મૂંજે સર્જનજી ગાલ નિકરે તેર મૂંકે બાબુભાઇ ગોર હરૂભરૂ સંભરે. મૂંકે વાટ ચડાઇંધલ તીં હમેસાં આબર જ્યૂં જ ગાલીયૂં કરીંધલ બાબુભાઇકે કડેં પ આઉં ભુલી સગાંતીં નઇયાં.

હિન 'સબધજી સુરમ' પેંલવેંલી પ્રત જેર વડીલ શ્રી માધવ જોશી 'અશ્ક'જી કે વતાઇ તેર ભારી રાજી થેઆ નેં આશીર્વાધજા બ સબધ લિખી મૂંજી પુઠ થાબડ્યોં, નેં સૂચન પ કેંઓં.

વડીલ..વ્રજ ગજકંધ મિલેં તેર સર્જનજી પુછાગાછા તાં કરીયેં પણ વાંચેલા પ મંડે, તીં છંદોબદ્ધ કાવ્ય મથેજી ગાલીયૂં નિકરે, નેં મિઠી માંણે જેડી એંડી રેઆંણ થીએ ક ઇ વિસરજે નં. ઇનીજી મિઠી છાંઇ નીચેં કવિતાજ્યૂં ઘણેં ગાલીયૂં જાણેલા-માંણેલા મિલઇયૂં અઇં.

'શબાબ' સાહેભ હમેસાં ઘણેં કચ્છીભાષા સર્જકેંકે પ્રોત્સાહન ડિનોં અયોં, નેં તેં મિંજા કચ્છીભાષા-સાહિત્યજે વેંણ મેં અજાવ વેગ આયો. તીં ઘણે નાં નાં સર્જક ઊભા થેઆ ઐં, તેંમેં આઉં પ હિકડો અઇયાં. મૂંજે સમગ્ર સર્જન કે આવરેને 'પંચામૃતિ ભેરપો' જો નાં ડિઇ બ સબધ લિખી ડિઇ આભારી ક્યોં નોં.

મૂંકે હમેશાં નિપટ પિંઢજો સમંજધલ નારાયણ જોશી ''કારાયલ'' તાં મૂંજે સાહિત્યલા એંડી મિઠી લાગણી વતાઇયેં ક 'હઇયા છાપાયો,' બિઇ કીં ?, મૂંજ વે ત ગાલ કરયોં ! ને પ્રુફ નેંરે અંઞા પ કીં 'સબધજી સુરમ' કે ખાસો રૂપ અચે તેંજા સુચન પ કેંઓં. ઇનીજો હી કચ્છીભાષા પ્રેમ નેં મૂં મથેજી લાગણી ભધલ ઇનીંકે વંધન. નેં ''સબધજી સુરમ''તેં પિંઢજા વીચાર વ્યક્ત કરે સુરમજી સુરમકે બેવડાયોંનોં.
બાં જલેને કમ્પ્યુટર મથે વેરાય હિકડે નયે નીસાડીએ વારેજી ભેંહધ લાગણી વતાય નેં

સિખાઇંધલ ભા..મણીલાલ ગાલા, હીનાભેંણ ગાલા તીં ઇનીજો પુતર પિરજુ (પર્જન્ય) કે હિત સઆધર જાધ કરે વિગર કીં હલે ?.

ભા રવિ પેથાણી 'તિમિર' 'સબધ જી સુરમ' લા ખાસ રસ વતાયોં નેં પ્રૂફ ન્યારે અપનાય જેંડા સૂચક કેંયોં, ઇ ઇનીજી વડપ નેં મૂં મથેજી અજાઇ લાગણી કે કીં ભુલી સગાજે.

સજણ ભા રમેશ ભટ્ટ 'રશ્મિ' હિન પ્રત કે ભારી ખાંખત સેં ન્યારે હલાયોં નેં અજાવ રાજીપો પ વતાયોં.

ભા વિશ્રામ ગઢવી (લાયજા) કે જેંર જાણ થિઇ ક એકાક્ષરી મથે નેં વિશિષ્ટ ઉચ્ચારેં મથે મૂંજો પુસ્તક બાર પેંતો તેંર પિંઢજો સંકલિત એકાક્ષરી લેખ – સબધ કલેકશન હલાયોં.નેં રાજી થ્યા.

હિન પુસ્તક જ્યૂં ખુબીયૂં ચકાસેનેં વી,આર,ટી,આઇ (મડઇ) પ્રકાશન કરેજો નિર્ણય ગિડે તેં ભધલ વી,આર,ટી, આઇ જા મોભી કાંતિભાઇ શ્રોફ સીખેં મિણીં અગૂએંજો તીં વી,આર,ટી,આઇ જે શિક્ષણ નેં સાહિત્ય પ્રકલ્પજા કો-ઑર્ડીનેટર શ્રી ગોરધનભાઇ પટેલ 'કવિ' પ્રત્યે આઉં માનજી લાગણીં વ્યક્ત કરીયાં તો.

સજણ કલ્યાણજી સાવલા 'ઉર્મિલ' કે સઆધર જાધ કરે વિગર હલે જ નં.

ત-ગામાઇ યાક્ષવલ્ક્ય જોશી (નિંઢી અરલ) નેં નિતા ભેંણ જોશી કે પ સઆધર જાધ કરીયાં તો જુકો મૂંકે કિતરેંક પુસ્તકેંજી સગવડ કરે ડિનોં.

હેંડે આનંધજો મોંકે તેં પરીવાર જો આભાર મઞીયૂં ક નં મઞીયૂં તોંય નિભી વિએ, પ..ઉલ્લેખ જરૂર કેંણૂં પેં. સાહિત્યજી ખેડમેં મૂંકે પૂરેપૂરો સાથ ડીંધલ ધર્મ પત્ની કલાવતી, નેં પુતર અજય જો ઉલેખ જરૂર કંધોસેં જુકો મૂંકે નિવૃતિજે ટેંમનૂં મોંર નિવૃત કરે, સાહિત્યક્ષેત્રેં મૂંકે પૂરેપૂરો સાથ-સહકાર ડિનો. હી 'સબધ જી સુરમ' ધર્મપત્ની કલાવતી જે કરકમલમેં ડીંધે આઉં અજાવ પોંરસાંતો.

કચ્છમેં પટ પટજી રીતેં તીં કોમ-જ્ઞાતીજી રીતેં, ઘણેં નિડારા નિડારા ઉચાર થીએં તા, તીં તેંજા અરથ પ ઘણેં અલગ થીએંતા, હિકડો સબધ કંઠીમેં બોલાજેતો સે બે પટમેં બે અરથમેં પ્રચલીત આય, ત કિતકિત સંવૃત-વિવૃત બોલાજેતો. કો અનુસ્વાર સેં પ્રચલિત આય ત કિત ઇજ સબધ વિવૃત બોલાજેતો. એંડી જ રીતેં અગ્રકંઠ્ય નેં અગ્રતાલવ્ય ઉચારેંજી મિઠી મુંજ વિચ ઘણેં સબધ રિઇ વેંઆ હૂંધા ઇ ભનવાજોગ આય.

હી હિકડો પ્રયાસ માત્ર આય, કો ધાવો નાંય ક ઉચાર હીં જ થીએંતા.

આં સાક્ષરેં વટ હી ''સબધજી સુરમ'' રખંધે એંડી આશા રખાંતો ક મિડે નિભાયનેં ડિસ વાવડીંધા.

હિન કમમેં મૂંકે પ્રત્યક્ષ તીં પરોક્ષ રીતેં સાથ-સહકાર ડીંધલ મિણીજો આભાર.

લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન'

કચ્છીવર્ણમારા

સ્વર :–

અ આ ઈ (લઘુ હૃસ્વ) ઈ (દીર્ઘ) ઉ (લઘુ હૃસ્વ) ઊ એ
એં ઓ ઓં ઔ અં

અ **કચ્છીવર્ણમારાજો પેંલો કંઠ્ય સ્વર, ઉચાર.**

આ **કચ્છીવર્ણમારાજો બેઓ કંઠ્ય સ્વર, ઉચાર,**

ઈ **કચ્છીવર્ણમારાજો ત્રીો સ્વર. ઉચાર.** (ગુજરાતીમેં વપરાંધે હસ્વ 'ઇ' નૂં હિનજો ઉચાર કચ્છીભાષામેં કોમડ થીએતો. દા.ત. ગુજરાતી, પિતર-પિતૃ, મૃત પૂર્વજ. કચ્છી, પિતર-પિત્તળ, એક તાંબા અને જસતની મિશ્ર ધાતુ, (૨) ગુજરાતી, પિતા-બાપ. કચ્છીભાષામાં પિતા-રતાળુ ગાજરને જ્યાં પાંદડા લાગેલા હોય તે થોડો ભાગ. (૨) ગુજરાતી (ઇં) બિલ-આપેલા કે લીધેલા માલની કિંમતનો આંકડો. કચ્છી, બિલ-જોડ; યુગ્મ; એક બીજા સાથે વળગેલી વસ્તુઓ.

ગુજરાતીમેં વપરાંધે સામાન્ય 'ઇ' તેં નુક્તાજી નીશાની કરે ઇનકે કચ્છી ભાષામેં થીંધો ઇનજો કોમળ ઉચાર કે ડરસાય સગાજે. પણ ! ગુજરાતી વાંચનસેં ટેવાયલ પાંકે ઇ નં ફાવે જેંસેં હિતે ગુજરાતીજો જ 'ઇ' કોમળ ઉચારમેં રોંણ ડિનૂં આય નેં ભાકીં જા મિડે 'ઈ' દીર્ઘ ગિનેંલા ઐં.

ઈ **કચ્છીવર્ણમારાજો ચોંથો સ્વર, ઉચાર. કચ્છીભાષામેં દીર્ઘ ઉચાર તરીકેં પ્રયોજાજે તો.**

ઉ **કચ્છીવર્ણમારાજો પંઞઉં સ્વર, ઉચાર.** (ગુજરાતીમેં વપરાંધો હૃસ્વ 'ઉ' નૂં હિનજો ઉચાર કચ્છીભાષામેં કોમડ થીએતો. દા.ત. ગુજરાતી (ઇં) બુક-ચોપડી. કચ્છી, બુક-ખોબો. બે હાથ છતા જોડવાથી બનતો પાત્ર જેવો આકાર.) **ગુજરાતીમેં વપરાંધે 'ઉ' તેં નુક્તાજી નીશાની કરે કોમડ઼ ઉચાર કે ડરસાય સગાજે પણ ! ગુજરાતી વાંચનસેં ટેવાયલ પાંકે ઇ નં ફાવે, જેંસેં હિતે ગુજરાતી જો જ 'ઉ' કોમડ઼ ઉચારમેં રોંણ ડિનૂં આય, નેં ભાકીં જા મિડે 'ઊ' દીર્ઘ ગિનેંલા ઐં.**

ઊ **કચ્છીવર્ણમારાજો છઠો સ્વર, ઉચાર. કચ્છીભાષામેં દીર્ઘ ઉચાર તરીકેં**

પ્રયોજાજે તો.

એ કચ્છીવર્ણમારાજો સતઉં સ્વર, ઉચાર.

ઍ કચ્છીવર્ણમારાજો અઠઉં વિવૃત સ્વર. ઉચાર.

ઓ કચ્છીવર્ણમારાજો નવમૂં સ્વર, ઉચાર.

ઑ કચ્છીવર્ણમારાજો ડસમૂં વિવૃત સ્વર, ઉચાર.

ઔ કચ્છીવર્ણમારાજો ઇગીયારમૂં સ્વર, ઉચાર.

અં કચ્છીવર્ણમારાજો બારમૂં સ્વર, ઉચાર.

વ્યંજન :–

ક	ખ	ગ	ગ઼	ઘ	ઙ	ચ	છ	
જ	જ઼	ઞ	ટ	ઠ	(દ) ડ	ઢ	ણ	
ત	થ	ધ	ન	પ	ફ	બ	ભ	મ
ય	ર	લ	વ	(શ–ષ) સ	હ		(ળ)	ડ઼
ક્ષ (ખ–છ)		જ્ઞ (ગ્ન, ગ–ન)						

ક કચ્છીવર્ણમારાજો પૅલો કંઠસ્થાની વ્યંજન, ઉચાર.

ખ કચ્છીવર્ણમારાજો બ્યો કંઠસ્થાની વ્યંજન, ઉચાર.

ગ કચ્છીવર્ણમારાજો ત્ર્યો કંઠસ્થાની વ્યંજન, ઉચાર.

ગ઼ કચ્છીવર્ણમારાજો ચૉથો અગ્રકંઠ્ય વ્યંજન, ઉચાર.

ઘ કચ્છીવર્ણમારાજો પાંચમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ઙ કચ્છીવર્ણમારાજો છઠો વ્યંજન, ઉચાર.

ચ કચ્છીવર્ણમારાજો સતઉં વ્યંજન, ઉચાર.

છ કચ્છીવર્ણમારાજો અઠઉં વ્યંજન, ઉચાર.

જ કચ્છીવર્ણમારાજો નવમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

જ઼ કચ્છીવર્ણમારાજો ડસમૂં અગ્રતાલવ્ય વ્યંજન, ઉચાર.
(ઝ–કચ્છી ભાષામેં વપરાજે નતો)

ઞ કચ્છીવર્ણમારાજો ઇગીયારમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ટ કચ્છીવર્ણમારાજો બારમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ઠ કચ્છીવર્ણમારાજો તેરમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ડ કચ્છીવર્ણમારાજો ચૌડમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ઢ કચ્છીવર્ણમારાજો પંનરમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ણ કચ્છીવર્ણમારાજો સોરમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ત કચ્છીવર્ણમારાજો સતરમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

થ કચ્છીવર્ણમારાજો અઢારમૂં વ્યંજન, ઉચાર.
(દ–કચ્છીભાષામેં વપરાજે નતો, 'દ' ઠેકાણેં 'ડ' વપરાજે તો)

ધ કચ્છીવર્ણમારાજો ઑગણીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ન કચ્છીવર્ણમારાજો વીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

પ કચ્છીવર્ણમારાજો એકવીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ફ કચ્છીવર્ણમારાજો બાવીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

બ કચ્છીવર્ણમારાજો ત્રેવીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ભ કચ્છીવર્ણમારાજો ચોવીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

મ કચ્છીવર્ણમારાજો પિચીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ય કચ્છીવર્ણમારાજો છવીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ર કચ્છીવર્ણમારાજો સત્યાવીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

લ કચ્છીવર્ણમારાજો અઠ્યાવીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

વ કચ્છીવર્ણમારાજો ઑગણાત્રીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.
(શ–ષ, કચ્છીભાષામેં વપરાજેં નતા)

સ કચ્છીવર્ણમારાજો ત્રીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

હ કચ્છીવર્ણમારાજો એકત્રીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ડ઼ (ળ) કચ્છીવર્ણમારાજો બત્રીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ખ–છ (ક્ષ) કચ્છીવર્ણમારાજે તેંત્રીસમૂં વ્યંજન, ઉચાર.

ગ્ન (જ્ઞ) કચ્છીવર્ણમારાજો ચોત્રીસમૂં વ્યંજન ઉચાર.

એં- ઓં

★એં	ગુજરાતી વર્ણમાળામાં ન સ્વીકારાયેલો, પણ કચ્છીભાષામાં પહોળા વિવૃત ઉચ્ચારવાળો સ્વર. (૨) કોઇને બોલાવવા માટે વપરાતો શબ્દ. દા..ત. **એં..હિડાં** હલ્યો.-એ..અહીં આવ.
★એ	ગુજરાતી વર્ણમાળાનો આ સ્વર કચ્છીભાષામાં બે રીતેં બોલાય છે, એક સાંકળા સંવૃત **'એ'** અને બીજો પહોળા ઉચ્ચારવાળો વિવૃત **'એં'** બોલાય છે, જેમાંનો આ સાંકડા ઉચ્ચારવાળો સંવૃત સ્વર.
અકેંકાર	જુલ્મ, ભયંકર કૃત્ય.
અકેંતો	ખાઉધરો.
અકોંણૂં	તોફાની,અટકચાળા કરનાર,
અકોંણાઇ	(કોં-કોં) અટકચાળુ.
અખેંપાતર	અક્ષયપાત્ર.
અગોંનાઇ	અટકચાળું.
અજોંર+રીઓ	ગામના પાદરમાં આવેલું ખેતર.
★અચોં	આવો. ભલે પધાર્યા.
★અચો	પાલતુ પશુના શરીર પર થતું જીવડું, ગાય, ભેંશ, બકરી, કુતરા વગેરે.
અચોંતા	આવો છો.
અછોંડ઼	વૃધ્ધાવસ્થા, (શ્વેતકેશ)
અટકેંલ	અટકી ગયેલું, લટકતું. લટકેલ.
અઠોંર	(ઠોં-ઠો) કદમાં મોટો, જબ્બર.
અડેંલ	ચણેલું.
અધાધોંમ	પ્રચલિત વ્યવહાર છોડીને થતી આત્યંતિક ક્રિયા. (૨) અતિશય. બહુ.

અનેંડ઼ાઇ	દુ:સાહસ, મૂર્ખાઇ ભર્યું આચરણ.
અપોંચીઓ	(પોં-પોં) આર્થિક રીતેં નબળું.
અફેંકો	કઢંગું, વધારે પડતું બેડોળ, વધારે વિકસિત અંગવાળું.
અભોંયૂં	(ભોં-ભોં) અજાણ, ભોમિયો ન હોય એવો. **અભોંઇયૂ**
અયડ઼ોં	અઢાર, ૧૮
અયોં	છો.
અલેંકરો	(લેં-લે) ગંદો, મેલો, અસ્વચ્છ.
અલેંથ	આળસુ.
અવેંડ઼	તોફાની, સમજે નહિં એવું, કાચી ઉંમરનું નાનું બાળક.
અસેંલો	ઓછું.
અસોંણ	(સોં-સોં) ધાન સાફ કર્યા પછીનું ઝીણું ધાન.
આટલેંલ	ટેકો દઇને બેઠેલ.
આડરેંલ	આદરેલ, આરંભ કરેલ.
આજકેંલ	રખડેલ, ભટકેલ.
આછલેંલ	ઉપરનું ચોખ્ખું થયેલ. (પાણી) આછરેલ.
આડરેંલ	શરૂ કરેલું, આરંભ કરેલું.
આડેમોંડ઼	આડે રસ્તે.
આડોંડ઼ાઇ	આડાઇ, અદેખાઇ.
આથડેંલ	રખડેલ.
આથેંલ	મીઠું મરચું ચડાવેલ કે ચડેલ. (ખાસ અથાણામાં)
આધેંડ઼	અર્ધી ઉંમરનું, પ્રૌઢ.
આફરેંલ	આફરો ચડેલ, જાનવરોના પેટનું ફૂલવું.
આભડેંલ	અભડાયેલ. (૨) ઝેરી જાનાવરનું કરડવું.
આરખેંલ	છાપેલ.
આલરેંલ	આળોટેલ.
આલોઘેંલો	ભોળો, ભગવાવનું માણસ,

આડ઼ેલ	ચરાવા-ચારવા નિકળી ગયેલ ધણ, (ગાયોનું) તે દિશા.
આંકેલ	દોરેલ (ચિત્ર વગેરેનું) (૨) ડાંમ, ડાંમનું નિશાન, ડાંમ દિધેલ પશુ.
ઍક્ટર	(ઇં) નાટક કે સિનેમામાં અભિનય કરનાર વ્યક્તિ. અભિનેતા.
ઍઠ	(ઍ-ઍં) ખાધાપછી વધી પડેલું અનાજ. ઍંઠવાડ.
ઍડ઼ા	એવા-આવા-એવો.
ઍંડ઼ે	(ઍંરેં) ફોગટ, કાંઇ અર્થ ન સરવું. દા.ત. **આંજો ફેરો ઍંડ઼ે વેઓ.** તમારો ફેરો ફોગટ ગયો.
ઍણ	(ઍ-ઍં) એરણ.લુહારનું ઘણ, જે જમીનમાં ખુંપેલું હોય.
ઍણૂં	ગાય-ભેંશ વસુકવાથી પહેલા દૂધ આપે તેટલો સમય.
ઍતભાર	વિશ્વાસ, ભરોસો.
ઍધી	(ઍ-એ) આળશુ,સુસ્ત.
ઍભ	આબરૂ, લાજ.
ઍભી	ભેંશના ગળામાં થતો એક રોગ.
★ઍડ઼ી	આવી બીજી વસ્તુ જેવી, સમાન, હેડ઼ી-આના જેવી.
★એડ઼ી	બુટ ચપ્પલના પાછળનો નીચેનો ભાગ.
ઍરીયા	(ઇં) પ્રદેશ,વિસ્તાર.
ઍપ્પલ	(ઇં) સફરજન.
ઍર	(ઇં) હવા.
ઍરકંઢીશન	(ઇં) એરકંડીશન, વાતાનુકૂલિત.
ઍરીયલ	(ઇં) ટેલીવિઝનનું એન્ટેના.
ઍરીંગ	(ઇં) સ્ત્રીઓનું કાનમાં પહેરવાનું ઘરેણું.
ઍરૂ	સાપ.
ઍરો	(ઇં) માર્ગદર્શક નિશાની.
ઍરોડ્રામ	(ઇં) વિમાની મથક.
ઍરોપ્લેન	(ઇં) વિમાન. હવાઇજહાજ.
ઍલ	(ઍ-ઑ) વિખેડાની રાંપમાં ભરાતો કચરો.

ઍલફેલ	અસભ્ય ભાષા બોલવી તે, અપશબ્દ.
ઍલાન	ફરમાન
ઍલાર્મ	(ઇં) ઘડીયાલની ઘંટી.
ઍલાડ઼	દુજતા ન હોય એવા ઢોરોનો સમૂહ.
ઍલ્યુમિનીયમ	(ઇં) એક ધાતુ, જેના વાસણ બને છે.
ઍલી	હેલી, બે-ચાર દિવસ સતત વરસતો વરસાદ.
ઍસ	મોજમજા આનંદ. (૨) (ઇં) અંગ્રેજી અલ્ફાબેટનું ઓગણીસમો અક્ષર.
ઍસણા	ઇચ્છા, વાસના.
ઍસાન	મહેરબાની, કૃપા, દયા.
ઍસારો	ઇશારો, સંકેત.
ઍસીતેંસી	તુચ્છ સમજી અવગણના કરવી.
ઍસીડ	(ઇં) તેજાબ.એક રસાયણિક તત્ત્વ.
ઍસોરામ	એસઆરામ. ભોગ વિલાસ, સુખચેન. આનંદ.

ઑ-ઓ

★ઑ	ગુજરાતી વર્ણમાળામાં ન સ્વીકારાયેલો પણ કચ્છી ભાષામાં પહોળા વિવૃત ઉચ્ચારવાળો સ્વર. (૨) પશુ માદાનું આઉ.
★ઓ	ગુજરાતી વર્ણમાળાનો આ સ્વર કચ્છી ભાષામાં બે રીતેં બોલાય છે, એક સાંકડા (સંવૃત) ઉચ્ચારવાળો **'ઓ'** અને બીજો પહોળા (વિવૃત) ઉચ્ચારવાળો **'ઑ'** બોલાય છે જેમાંનો આ સાંકડા ઉચ્ચારવાળો,સ્વર. (૨) પોક મુકવાનું ઉદ્‌ગાર.
ઑઆંનૂં	ત્યાંથી.
ઑઇયાં	ખાધા પછી આવતો ઓડકાર, બધુ ખાઇ જવું તે.

ઑઇસ	આગનો ભડકો.
ઑકણૂં	ઓકવું, ઊલટી કરવી,
ઑકાત	ગજું,તાકાત, પહોંચ.
ઑકાયણૂં	ઊલટી કરાવવી,
	(૨) પરાણે વાત બહાર કઢાવવી.
ઑકાસ	અવકાશ.
ઑખ	સંકડાસ, પજવણી, અડચણ,અણગમો.
ઑખડ઼	સુકું હવામાન,
	(૨) ઢોરે ખાતાં મુકી દીધેલો ચારો.
	(૩) ગાય મેલું ખાય તે.
ઑખા	અનિરૂદ્ધની પત્ની-ઉષા.
	(૨) ઓખા મંડળ કે તેનું બંદર.
ઑખાઇ	ઓખા (દ્વારકા) નો રહેવાસી.
	(૨) ઉતરતી કક્ષાના બાવળની એક જાત.
ઑખો	અઘરૂં.
	(૨) મુશ્કેલ
	(૩) વર્તનમાં ખરાબ.
ઑખીસૉખી	મુશ્કેલીમાં, વિપરીત સંજોગોમાં, વિપદવેળાએ.
ઑગણી	એક અંક સંખ્યા, ઓગણીસ-૧૯ (ઉનૈ)
ઑગણત્રી	એક અંક સંખ્યા, ઓગણત્રીસ-૨૯
ઑગણચારી	એક અંક સંખ્યા,ઓગણચાલીસ-૩૯
ઑગણપિંજા	એક અંક સંખ્યા,ઓગણપચાસ-૪૯
ઑગણસઠ	એક અંક સંખ્યા, ઓગણસાઇઠ-૫૯
ઑગણસિંતેર	એક અંક સંખ્યા, ઓગણસિતેર-૬૯
ઑગણએંસી	એક અંક સંખ્યા, ઓગણએંસી-૭૯
ઑગન	તળાવનું પાણી જ્યાંથી છલકાય તે સ્થાન.
ઑગમ	ગરમી, બફારો.
ઑગ઼ઠ	ગાંયો-ભેંશોના ખાવામાંથી વધેલું.

ઑગ઼રાઇ	ઓડકાર.
ઑગ઼સી	સુતારનું એક ઓજાર.
ઑગાર	ઢોરોને વાગોળવાની ક્રિયા.
ઑચંધા	અચાનક, અણધાર્યું.
ઑચરણૂં	ભુલાઇ જવું,
ઑછવ	ઉત્સવ.
ઑછાઇયો	અદીઠ પડછાયો, મેલી છાયા.
ઑછાડ઼	ચાદર, ગાદલાપરનું પાથરણૂં.
ઑજરણૂં	ઝોકા ખાવા, ઘેનનો કેફ ચડવો.
★ઑજરો	કચરો.
★ઓજરો	પેટ, હોજરી.
ઑજલ	પડદો, પડદામાં રહેવું તે.
ઑજાર	સાધન, હથીયાર.
	(૨) અટકલ, યુક્તિ.
ઑજાંગડ઼	ખાડા ટેકરા અને ઝાડી ઝાંખરાવાળો રસ્તો.
ઑજેલ.	ઉલેચાયેલ.
ઑઠી	લાકડાનો કે કોઇ પણ વસ્તુનો ખાસ બનાવેલો નિશાન કરેલો ટુકડો.
ઑઠો	નિશાન, છાપ.
	(૨) ટુચકો, રમુજી કિસ્સો.
	(૩) યાદગીરી, સંભારણું.
ઑડર	(ઇં) હુકમ.
ઓતેલ	રેડેલ, ઓતવું, પ્રવાહીનું રેડવું.
ઑથ	છત્રછાયા, હુંફ.
	(૨) ઠંડી ગરમીથી બચવા ઊભી કારાયેલી આડશ.
ઑધવ	શ્રી કૃષ્ણના કાકા.
ઑધાન	ગર્ભ રહેવો તે.

ઑધી	સમય, અવધી.
ઑધારણી	ઉધ્ધાર કરનાર.
ઑપરેશન	(ઇં) દાકતરી શસ્ત્રક્રિયા.
ઑપાધી	ચિંતા, મુશ્કેલી.
ઓપેલ	ચમકાવેલ.
ઑનાઇ	શિયાળનું રૂદન. લાળી.
ઑનારણૂં	ખાવા પીવાનું શ્વાસ નળીમાં જાય તે.
ઑફીસ	(ઇં) ધંધાનું સ્થળ. કચેરી, કાર્યાલય.
ઑમ	ઓમ. 'ૐ' વેદનો પહેલો અને પવિત્ર ઉચ્ચાર.
ઑમકેલ	માથાભારે.
★ઑર	પશુના વિયાવા વખતની ઓળ, ગર્ભનું પડ.
★ઓર	ચાસની હાર, (૨) નાખવું.(રસોઇ) દા.ત. **ખિચડી ઓર**-ગરમ પાણીના તપેલામાં મગ વગેરે નાખવા.
ઑરત	(અ.) સ્રી પત્ની, બૈરી.
ઑરતા	લ્હાવાની ઉમેદ, મનની ઇચ્છા.
ઑરાંણ	કચ્છનો એક ડુંગર.
ઑરંગણૂં	ઓળંગવું.
★ઑરલ	એક બાજુએ નમી ગયેલ (ભીંત કે ઝાડ)
★ઓરલ	નાખેલ, ઘંટીમાં દળવાનું અનાજ-રાંધવા માટે દાણા આંધણમાં નાખવા.
ઑરાંસણું	ચોળવું. (૨) ખુશામત કરવી.
ઑરીપેલ	નમી પડેલું.
ઑલ	કચરો (નદીમાં તણાઇ આવેલો)
ઑલાયણૂં	રખડવું.
ઑલીયા	સંત, ફકીર.

ઑલેલ	રખડુ, રખડનાર.
ઑવાડ઼	પશુને પકડવા કે પાછું વાળવા આડું ચાલી સામે આવવું (૨) પગ ગુમ થવાથી પગી તેની શોધમાં ચારે તરફ ફરી વડે. (૩) વાતને સીધી રીતેં ન પુછતા મુદ્દાની વાત બહાર કઢાવવા નાખેલી ઝાળ. વ્યુહ.
ઑસરી	ઘરનો આગળનો ઓરડો.
ઑસરી પોંણૂં	હતાશ થઇ જવું.
ઑસરેલ	હતાશ થયેલ.
ઑસલો	દાણા કે ફળી જમીનમાંથી વિણવું તે.
ઑસાણ	જુસ્સાપૂર્વકની નવી હિંમત. (૨) ચોખા મગને રાંધતા વધેલા પાણીને વઘારીને ઓસામણ બનાવાય છે.
ઑસાણી	મરણ પછીના મરસીયા, મહોરમના મરસીયા.
ઑસાયણૂં	ઊકળતા પાણીમાં બાફવું.
ઑસાર	કોઇ પણ વસ્તુ એક છેડે જાડી અને બીજા છેડે ઝીણી હોય એવો ભાગ. ખાસ લાકડું. **(ક. ઉંધરપુછો)**
ઑસામણ	ચોખા - મગને રાંધતાં વધેલુ પાણી.
ઑસીયો	ધૂંધળું આકાશ, વાદળછાયું વાતાવરણ. **(ક. છાંમલો)**
ઑસીંગણ	કૃપા પાત્ર.
ઑ..હૉ	દુ:ખનો ઉદ્‌ગાર, આશ્ચર્યનો ઉદ્‌ગાર,
★ઑડ઼ો	એના જેવો.
★ઓડ઼ો	ચાડિયો.

ઇ

ઇગીયારો અગીયાર, એક અંક સંખ્યા. ૧૧

ઉ

ઉકરેલ ઊકળેલ.
(૨) પાર થઇ જનાર.
(૩) પહોંચેલ.
(૪) જ્ઞાની, શાસ્ત્રોનો જાણકાર.
(૫) બચી ગયેલ.
(૬) સરહદ પાર થયેલ.
(૭) કાબાડી, ગાંઠે નહિં એવો.

ઉકોંઢેલ મિલન માટે તલપાપડ થનાર.

ઉખડ઼ેલ ઊખડી પડેલ.
(૨) સ્વભાવ ખરાબ માણસ, માથાભારે.

ઉખલેલ ખોલેલ. ખોલી નાખ્યું હોય એવું.

★ઉખડ઼્યોં ઊખેળો, વળગેલું કે ચોંટેલું હોય ત્યાંથી છુટું પાડો.

★ઉખડ઼્યો ઊખડ્યું.

ઉગામેલ પ્રહાર માટે હાથ, લાકડી વગેરે વાળવા, નમાવવા, ઊંચા કરવા.

★ ઉગ઼ે સવાર, પ્રભાત.

★ ઉગ઼ે ઊગે. ફુટે, અંકુર થવું.
(૨) સુરજ, ચંદ્રનો ઉદ્દય થવો.

ઉગેંલ સાફ કરેલું.
(૨) ગાડાના પૈડાને તેલનો હાથ મારવો.

ઉગ઼ોણૂં ઉગમણું.

ઉઝેલ બુજાઇ ગયેલું.

ઉડેલ ઊડી ગયેલ. પક્ષીનું ઊડી જવું.
(૨) રંગનું નિકળી જવું.
(૩) મોઢા પર નૂર (તેજ) જતું રહેવું.

ઉણજેલ ઉલેચાયેલ.

ઉણોંઠ (ણૉ-ણોં)માંડવી તાલુકાનું એક ગામ

ઉતરેલ ઉતર્યું હોય એવું.
(૧) ઉપર કે ઊંચેથી નીચે આવ્યું હોય એવું.
(૨) વાવ-કુવામાં નીચે ગયું હોય તે.
(૩) શાસ્ત્રનો જાણકાર, જ્ઞાની.
(૪) ગાડી કે વાહમાંથી ઉતર્યું હોય તે.
(૫) ધર્મશાળા કે ગેસ્ટ હાઉસમાં રાતવાસો રહ્યો હોય તે.
(૬) કમી થવું, ઘટવું. ૧.આવેશ. ૨.અસર. ૩. દરદ. ભાવ (લાગણી) ૫. ભાવ (કિંમત) ૬. તાવ, ૭. ઝેર, ૮. ક્રોધ, ૯. મોહ,૧૦. માથું, ૧૧. નશો વગેરે..
(૭) નીપજવું ફળ તરીકેં હાથ લાગવું. (પાકનું)
(૮) ઉતારો. (અનાજ વગેરેમાં) દા.ત. **'મણ કમા મિંજા ડો સેર ઉતરેલ આય,**-મણ કપાસમાંથી દશ શેર ઉતર્યું છે.
(૯) ભાગ લીધેલો, હરીફાઇ, શરત, સ્પર્ધા, લડાઇ, ઝગડો, નાટક વગેરેમાં..
(૨) વંઠી ગયેલો.

ઉતરોડ઼ ઉતરડ, મોટાં પર નાનાં વાસણ મૂકી બનાવેલી હાર.

ઉતારેલ ઉપરથી નીચેં મુકેલું.
(૨) ઘાટ આપેલું, ભમરડાનેં સંઘાડા પર. કુંભાર ઘડાનેં.
(૩) પાર કરાવેલું, નદી પાર કરી ઉતારવું, બસ પેસેંન્જર નેં.
(૪) લખવું, નકલ કરવી.
(૫) ઝેરની અસરથી મુક્ત કરવું.
(૬) વળગાટ કાઢવા માથે ફેરવવું.

ઉછડ઼ેલ ઉછાળેલ.

ઉધરેલ — બગડેલ. સંસ્કાર ચુકી જનાર.
ઉધડેલ — શીવેલું ખોલાયેલ.
ઉધારેલ — ઉધાર માંડેલું.
ઉંધેડી — ઉંદરડી.
ઉપટેલ — ખુલ્લું, ખોલેલું, ઉઘાડેલું.
ઉપસેલ — ઊપસેલું, બહાર નીકળેલું, ઊંચું થયેલું. (સપાટીથી)
ઉપડેલ — (જુઓ-ઉપસેલ)
(૨) ગાડી,વાહન, મશીન વગેરેનું ચાલુ થવું.
(૩) ભાર, વજન ઉઠાવેલ.
ઉપાડેલ — (જુઓ-ઉપડેલ)
ઉફણેલ — (ણૅ-ણેં) ઉભરાઇને બહાર આવેલું.
ઉફાણેલ — ઊભરો આપેલ, અગ્નિથી તપાવી પ્રવાહીને ઉભરાવવું
ઉભરેલ — સીંદરી કે રાંઢવાનું વળ નીકળી જવું.
ઉભીયારેલ — ઉભા રાખવું.
(૨) રાહ જોવા કહેલું.
(૩) મશીને કે વાહનને બંધ કરી દેવું.
(૪) વિવાહની તિથિ નક્કી કરવી.
ઉભેલ — ઊભેલું.
ઉભોડો — નીચેથી ઉપરની તરફ સીધું, ટટાર, ઊભું.
ઉમજેલ — પરસ્પર ગૂંચવાઇ ગયેલા (દોરા-વાળ ઇત્યાદિનું)
ઉસો — જાવ.
ઉલારેલ — ઉછાળેલ.
ઉલેલ — આથમી ગયેલ.

કે - કો

કકડેલ — ઊકાળેલું. કકડાયેલ
કણેલ — (ણૅ-ણેં) ફળથી લચેલ વૃક્ષ. કણલ
કઠોડો — મકાનની છત ઊપરની ભીંત.
(૨) દાદર પરની આડશ.
કઢો — કાઢો.
કતરેલ — કાતરેલ.,
કતેલ — કાંતેલ.
કર્યો — કરો.
કરેલ — કરેલું, કરી લીધેલું.
★કરો — ઘરની ઢાળવાળી ભીંત.
★કરો — ચંબુ જેવું નાળચાવાળું પાણીનું વાસણ.
કરોકરે — ઘરની ભીંતોભીંત.
કરોરો — રૂબાબ, છાતી કાઢી ચાલવું તે.
(૨) આઘાતમાંથી કળ વળવી.
કરોલ — લખપત તાલુકાનું એક ગામ.
કરોલપીર — એ નામના પીરનું સ્થાન.
ક્રોડીપોંણૂં — એકદમ કૂદી પડવું. (મારવા)
કસેલ — કસોટી કરેલ.
(૨) ખેંચેલ.
(૩) અનુભવી. દા.ત. કસેલ કલમ-અનુભવી કલમ.
(૪) ઉતરતા કે નીચા ભાવે દેવું - લેવું. (ભાવમાં)
કસોટી — પરીક્ષા.
(૨) અજમાયશ.
(૩) સોનાને ઘસી જોઇ તેનો કસ જોવો.

કડ઼ેલ	ઊકળેલ. કાડ઼ેલ
	(૨) સ્વભાવનો ક્રોધી.
કડ઼ેડ઼ાટ	કોઇ વસ્તુ તૂટવાથી થતો અવાજ.
કાછોટો	હળના તુંગા નીચેનો લોઢાનો પટો.
કાઠોડ઼ીયો	કાંટીયા વર્ણનું.
કાથરોટ	કાથરોટ, લોટ મસળવા માટે લાકડાનું કુંડું.
કુધોઆ	શ્રાપ
કારાધોરા	કાળા ધોળા, ખોટું સાચું.
કાડ઼ેલ	ઉકાળેલ
કિટેલ	કાટ ચડી ગયેલ.
કિરેલ	પડી ગયેલ, ખરી પડેલ.
કિરોકિરો	ટકટક.
કિરોવિરો	કલબલાટ (પક્ષીઓનો)
ક્રિકેટ	(ઇં) બેટ બોલથી રમાતી એક રમત.
કુડેલ	કોડ, કોડમાં રાહ જોનારૂં.
કુઢોલો	અવળું, (ગાય-ભેંશના પેટમાં બચ્ચાનું અવળું હોવું.)
	(૨) ઘાટ વગરનું.
કૂંઢેર	વર્ષા ઋતુમાં જમીનમાં થતું એક કંદમૂળ.
કુછો	બોલો.
કુતોડ઼	કુતરાની ફોજ
કુસોજો	અદેખું, અટકચાળો.
કૂડ઼ેલ	મુંડેલ.
કેચ	(ઇં) અધ્ધરથી પકડી લેવું.
કેણી	(કે-કેં) કરવી.
	(૨) કરણી.
કેણૂં	(કે-કેં) કરવું
કેડ઼ડ઼ી	કેવડી-કેવડો. (વયમાં)

કેધી	કેદી.
કેનવાસ	(ઇં) એક જાતનું કાપડ.
કેની	ક્યારે.
કેનાલ	(ઇં-ક્નેલ) પાણીની નહેર.
કેબો	કરીશું.
કેભીન	ચા-પાણી નાસ્તાની કેન્ટીન, લાકડાની કે પતરાની નાની દુકાન.
કેમેરો	(ઇં) ફોટા પાડવાનું સાધન.
★ કેર	ક્યારે
	(૨) જુલ્મ.
★ કેર	કોણ.
★કેરક	ક્યારેક.
★કેરક	કોઇ (કોઇ એક)
કેરમ	(ઇં) લખોટીદાવ જેવી પાટીયા પર રમાતી એક રમત.
કેરી	આંબાનું કાચું ફળ.
કેરી ફકીર	એક જાતી, કોમ.
કેરીયર	(ઇં) ભાર વહન કરનારૂં વાહન.
	(૨) સાઇકલની પાછળ લગાળેલી ભાર મુકવાની ઘોડી.
કેરોકોટ	લાખા ફુલાણીએ બંધાવેલ ઐતિહાસિક કેરાકોટ.
કેરોસીન	(ઇં) ઘાસલેટ
કેલ	ચુનાને પકવાવા માટેની ગાર.
	(૨) કરેલું કામ.
કેલી	માંજરી આંખોવાળી.
કેવત	કહેવત. **ચોવક**
કેસીં	ક્યાં.
કેડ઼ા	કેવા, કેડ઼ાક-કેવાક, શા ? કદના. કેડડ઼ાક-કેવડાક.
કેડ઼ી	કેવી, કેવા, કેવો.
કેડ઼ો	કેવો.

(૨) હાથ પગની આંગળીમા ંપહેરવાનો દાગીનો.

કેંડે કેવા. દા.ત. કેંડે કમજો-કેવા કામનો.

★કોં કાં, કેમ.

★કો કોઇ, કોઇ પણ.

કોં..કોં. મોરનો અમુક સમયનો અવાજ.
(૨) કેમ ભાઇ કેમ.

કૉકૉકૉલા (ઇં) એ નામનું એક પ્રવાહી પીણું, કોલા-ટૂંકું નામ.

કૉઆડ઼વાતો વાણી પર નિયંત્રણ ન હોય એવું.

કૉઆડ઼ો ખેતીના કામમાં વપરાતું એક સાધન.
(૨) સુથારનું એક ઓજાર.

કૉગ઼રો મોં ભરાય તેટલું પાણી -પ્રવાહી લઇ બહાર કાઢવું તે.

કૉજ઼ાણા કોણ જાણે, હું શું ?

કૉજી અદેખી.

કૉડર મોટી આંખોવાળો. આંખો ફાળીને જોતું હોય એવો.

કૉડારી કોદાળી, ખોદવાનું એક ઓજાર.

કૉડી છીપલા, શંખલા.

કૉડીયો એક વાર્તામાં ખાંપરાનો દોસ્ત.

કૉડો આંખનો ડોળો.

કૉણી (કૉ-કૉં) ખભા નીચેના હાથનો સાંધો.

કૉતક આશ્ચર્યજનક બનાવ, હેરત.

કૉતરણી લાકડા કે પથ્થર પર થતું નકશી કામ.

કૉતરેલ નકશીકામ કરેલું.

કૉપી (ઇં) નકલ, ઉતારો.

કોપેલ રૂઠેલું.

કૉબાડ઼ સ્વભાવની જિદ્દી, ક્રોધી અને જબાનની છૂટ.

કૉમ જાતી.

કૉસીસ પ્રયત્ન.

કૉલ (ઇં) વચન.
(૨) ફોન પર થતી વાતચીત.

કૉલર (ઇં) કપડાનો ગળા માટે સીવેલો ભાગ.

★કૉર સંગાડા ઉતાર ભમરડો.
લીમડાનાં કાચાં કુમળાં પાન.

★કોર કપડાની કિનાર

કૉરટ અદાલત.

કૉરઇ માછલી રાખવાનું ભાથું.
(૨) સ્ત્રીનું એક નામ. દા.ત. કૉરઇમા

★કૉરી પૂજાનો એક પ્રકાર કે તેનો પ્રસાદ.

★કોરી નવી, એકવાર પણ ધોયા વગરની.
(૨) રાજાશાહી કચ્છી નાણું, ચલણ.

કૉલેજ (ઇં) મહાવિદ્યાલય, ઉચ્ચ શિક્ષણ માટેની શાળા.

કૉલેરા (ઇં) ઝાળા અને ઉલટીનો એક રોગ.

કૉષ્ટક (ઇં) નાંણા,તોલ-માપ વગેરે સહેલાઇથી સમજી શકાય એ માટેનો કોઠો.

કૉડ઼ થપ્પી.

કૉડ઼કી ભુજ તાલુકાનું એક ગામ.

કૉડ઼ાય માંડવી તાલુકાનું એક ગામ.

કૉડ઼ી મગ, ગુવાર વગેરેના છોડ ઉખેડી કરેલી ઢગલી.
(૨) વીસ (૨૦) અંકની સંજ્ઞા.
(૩) કિંમતમાં સાવ નજીવું.

અનેકાર્થી :

ડૉરો : (સોરઠો)

ડૉરો, મૅલો જાણ, ગંધો પાણી જુગડ઼ેલો,
ડૉરો અગ઼ાં પ્રમાણ, ફલ કિરડ઼ જે જાડ઼જો.

ખેં-ખોં

★ખેં	ઝીણી રજ,
	(૨) ક્ષય (ટી.બી.)
★ખે	ઝીણી રજ.
ખપે	જોઇએ (કંઠી)
ખનેર	ખંડેર, ઉજ્જડ સ્થાન.
ખડ઼કેલા	ગોઠવેલા.
ખડ઼ોં	મોટી પાડી, ભેંસ.
ખાધેલ	ખવાયેલું.
ખાયોં	ખાઓ (કંઠી)
ખાંખાખોંરા	ખૂંણે ખાંચરે ખોળાખોળ કરવી તે.
ખિજેલ	ખિજાયેલું
	(૨) ભાવ, દયા,પ્રેમ ઉભરવો.
	(૩) ઉકળવું.
ખિથરેલ	ગાંડો, ગાંડા જેવો.
ખિરેલ	નીચે પડી ગયેલું.
★ખિલાયોં	હસાવો.
★ખિલાયો	હસાવ્યું.
ખિલેલ	ખીલેલું.
★ખિલોં	હસો.
★ખિલો	સમું, ચત્તું
ખિસકેલ	ખસી જનાર. આઘા થવું. હટી જવું.
ખીસકોંલી	ખિસકોલી, ખિલકોડી. (ખીલોંડ઼ી)
ખીંખેર	આનંદમંગળ, ક્ષેમકુશળ.

ખુચેલ	ખૂંચેલું. ખોડેલું.
ખુટેલ	ખુટી
ખુતેલ	(જુઓ-ખુચેલ)
ખુપેલ	(જુઓ-ખુચેલ)
ખુલેલ	ખોલેલું.
ખુંઢેલ	કોતરેલું.
ખૂંધેલ	ખૂંદેલ
ખેડ઼ેલ	ખેડ કરેલું, ખેડેલું.
ખેંજ	ખાજે
ખેંપાની	તોફાની, મસ્તીખોર.
ખેંર	ભલે, હશે, વાંધો નહીંના અર્થમાં, ઉદ્‌ગાર.
	(૨) ખેર-વૃક્ષ, ખેરનું લાકડું.
ખેંરખાં	ભલભલા, મોટા માણસો.
ખેંરસલા	'કંઇ નહિ' અવો મન વાળવાનો ઉદ્‌ગાર, સમાપ્ત.
ખેંરાત	દાન, પુન્ય, (કંઇ પણ લીધા વિના વહેંચવું તે.)
ખેંરીયાત	સખાવત.
ખેંરીયત	સુખાકારી
ખેંરી	દાંતમાં પડતો સડો.
	(૨) આંગડી વગેરેનું જકડાઇ જવું તે.
ખેંરો	અંગ-પ્રત્યંગનું જકડાઇ જવું તે.
ખેંરોગીધ	એક પક્ષી. સફેદ ગીધ.
★ખેડ઼્યોં	ખેડો, ખેતર વગેરેને ખેડવું.
★ખેડ઼્યો	ખેડ્યું. ખેતર વગેરેને.
ખેંડ઼ો	ફંડ, ફાળો.
★ખોં	આદત,લત, અનુકૂળ ન હોય એવી આદત.
	(૨) વિનાશ.
	(૩) ભય.

★ખૉ કોશ.
(૨) ખોખોની રમતમાં ઉઠવાનો ઇશારો કરવો.ખો આપવી.
ખૉઇ઼યો બાળકને સુવાડવાનું ઘોડિયાનું કપડું.
ખૉગ઼ીર ઘોડા પર મુકવાની પડછી.
ખૉજ઼ા ખોજા કોમના કે તે જાતિના લોકો.
ખૉજ઼કી ખોજા લોકોની કચ્છમાં પ્રચલિત એક ભાષા.
ખોધેલ ખોદેલું.
ખૉધો દંડો. હારજીતની રમત રમવાનું લાકડું.
ખૉફ઼ બીક, ડર.
ખૉપ મુસીબત,
ખૉપ ખચણૂં હેરાન પરેશાન થઇ જવાય એવું કાર્ય હાથમાં લેવું.
ખૉપ઼ીઓ ઉપાધીઓ
ખૉરખૉરાં એકદમ ભાગી છૂટવું.
ખૉરાક ખોરાક, અનાજ.
ખૉર઼ી સ્વાદમાં કડવી.
ખૉરીઓ ગાદલા-ગોદડા કે તકીયાનું ઉપલું પડ. ખોલ.ખોળી.
(૨) શરીર, કલેવર.
ખૉરો ગોદ.
(૨) સ્વાદમાં કડવો.
ખૉલો ઘરડું જાનવર (ગાય,ભેંશ, બળદ વગેરે)
ખૉડ઼ેલો ખૂંપેલો
★ખૉડ઼ો માથામાં જામતો ચામડી સુકાઇ જવાથી ફોંતરી જેવો પ્રદાર્થ.
★ખોડ઼ો લંગડો, પગથી લંગડાતું.
ખૉડ઼ી લંગડી ગાય.
ખોલૅલ (જુઓ-ખુલૅલ)

ગૅ-ગૉ

ગઠૅલ ઘસાઇ ગયેલ.
(૨) ગઠ્ઠ થઇ ગયેલું.
★ગડૉ ગધેડાનું ટુંકુ નામ.
★ગડો ગાડું
ગડૉડ઼ો ગધેડો,ખર.
ગપૉડ઼ ગપાટા મારનાર, ગપ્પીદાસ.
ગડ઼ેલા ઘડાયેલા.
ગાગેડ઼ા ફજેતા.
ગાભૉડ઼ીઓ ગાયના બચ્ચા (ગાભા) ને ચરાવનાર.
★ગાયૉ ગાવ, તમેં ગાવ,
★ગાયો ગાયું (રાગ-રાગણી છેડવી)
★ગાર્યૉ ગાળો. પાણી વગેરેને.
(૨) સમય વિતાવો.
★ગાર્યો ગાળ્યું.
(૨) સમય વિતાવ્યું.
ગારૉડ઼ી સાપને પકડનાર, ગારૂડી.
(૨) એક પક્ષી, કિલચીઓ. બગલાની એક જાત.
ગિનૅલ લીધેલ.
ગિનૉ લ્યો.
ગિનૉતા લ્યો છો.
ગિનૉતાં લ્યોતો.
ગિરૉ ગ્રહ, મુશીબત.
ગિરૉણ (રો-રોં) ગ્રહણ.

ગિરોંણઘેલો	(રૉ-રોં) ગાંડોઘેલો.
ગિરોંડી	ગરેડી, કોશ ભરાઇને જેના પર આવે છે જે લાકડાની ગોળ ફરતી ગરેડી.
ગિલોંલી	બંદુકમાંથી છુટતો છરો, ગોળી.
ગિડ઼કેલ	ગળા નીચે ઉતરેલું.
ગુનોં	વાંક દોષ. અપરાધ.
ગુરેંલ	માગેલ.
ગૂંથેંલો	ગુંથેલું.
ગોરેંલ	ન્યોછાવર કરેલ.
ગેણૂં	ગળાણું.
	(૨) ગાવું.
ગેંન	ઉંઘમાં ઘેરાવું.
	(૨) નશો, કેફ, સુસ્તી.
ગેંનારણૂં	ધ્યાન દેવું, માનવું.
ગેંભ	ગેબી, કુદરતી રહસ્ય.
★ગેંરી	ઘેરા રંગવાળી.
	(૨) સાંકડો રસ્તો.
	(૩) બહેરી, ઓછું સાંભળનાર સ્ત્રી.
★ગેરી	રસ્તો, સાંકડો રસ્તો.
ગેંલન	(ઇં) પ્રવાહીનું વિલાયતી માપ.
ગેંલસફો	મૂરખ
ગેંસ	(ઇં) તુર્ત સળગી ઉઠે એવો વાયુરૂપી પ્રદાર્થ.
ગેંડ઼ગેં	ગરડ ગરડ એવો ઘસરકાનો અવાજ
ગેંડ઼ો	ઘસરકો, લીટો
	(૨) લખપત તાલુકાનો પ્રદેશ.
ગેંમાર	ગમાર, અક્કલ વગરનો.
ગ઼ોએંલ	(એં-એ) મસળેલ.
ગ઼ોંઆર	ગોવાળીઓ, ગાયો ચારનાર.

ગોંકીરો	શોરબકોર, ડખો, ઉશ્કેરણીજનક ઘોંઘાટ.
★ ગોખ	ગોખણપટ્ટી
★ ગોંખ+લો	(ગૉ-ગોં) ઝરૂખો, ગોખલો.
ગોંટી	(ગૉ-ગોં) ગોંટલી આંબાના ફળનું બીજ.
	(૨) કટકો, ટુકડો.
ગોંટાડ઼ો	(ગૉ-ગોં) હિસાબની ગરબડ
ગોંટો	(ગૉ-ગોં)પેટનું દર્દ.
	(૨) સાબુનો ચોસલો, ગોટો.
ગોંણીયૂં	(ગૉ-ગોં)ગાગર.
ગોંથો	(ગૉ-ગોં)થાપ, હેરાછતી.
★ગોંધો	ગોદો, ઠોંસો.
★ગોધો	આંખલો.
ગોંધાગોંધી	ઠોંસા મારવા, ભોંકાય એવું કરવું.
	(૨) માનસિક રીતેં ઉશ્કેરવું.
ગોંમ	ઘોડાની ઓળખ, નિશાની.
ગોંમતી	(સ્ત્રી) એક નામ
	(૨) દ્વારકા પાસે આવેલી એક પવિત્ર નદી.
ગોંયણી	ધાર્મિક વિધિ બાદ ભોજન માટે નિમંત્રેલી કુમારિકા.
ગોંયડ઼ો	બોતડું, ઊંટનું બચ્ચું.
★ગોંર	વાદળાનો ગોરંભો.
★ગોર	(ગોલ) ગોળ.
	(૨) કલાકાર કે કોઇનાપર પૈસા ન્યોછાવર કરવા તે.
ગોંરબાઇ	જીભનું લાલિત્યવાચક નામ.
	(૨) સ્ત્રીનું એક નામ.
ગોંરડ઼ો	(જુઓ-ગોંયડ઼ો)
ગોંરેંલ	ન્યોછાવર કરેલ.
ગોંરારણૂં	ઉંઘમાં નાક વાટે થતો અવાજ.
★ગોંરો	(ગોંરડ઼ો) ઊંટનું બચ્ચું.

★ગોરો શ્વેત, સફેદ, રૂપારો
(૨) અંગ્રેજ.
(૩) પાણી માટે માટીનું નાનું પાત્ર.
ગૉડ઼ (જુઓ ગૉર)
(૨) બ્રાહ્મણની એક જાત, ગોડ.
ગૉડ઼ીયો મદારી, જાદુગર.

ઘ

ઘ઼ચજેડ઼ો ઘણુ બધું.
ઘચેલ ખૂંચી ગયેલ.
(૨) કરજમાં હોય એવું.
ઘટતપૉરો પડતીનો સમય.
ઘટીપૉણૂં (પૉ-પોં) ખૂટી પડવું.
ઘરગૅણૂં (ગૅ-ગેં) પુર્નલગ્ન.
ઘરચૉડ઼ો લગ્ન વખતે કન્યાને પહેરાવાતો સાડલો.
ઘરૅ ઘેર
ઘરૅથી ઘરવાળી. પોતાની સ્ત્રી.
ઘરૅનૂં ઘરથી.
(૨) પોતાની સ્ત્રી.
ઘરૉરણૂં ગર્જના કરવી, (હિંસક પશુની)
ઘરૉડ઼ો મોટી ગરગડી.
ઘસૅલ ઘસાઇ ગયું હોય એવું.
(૨) ધાર કાઢેલું.
ઘાસૉટી ઘસાવાથી પડતા દાગ, ઘસાવાથી જાડી થયેલી ચામડી.
ઘીસૉડ઼ી તૂરીયું,
ઘુમૅલો ફરેલો.

ઘુસૅલો ઘૂસી ગયેલો
★ઘૅર અન્ય, પારકું, બીજું.
★ઘૅર ઘેરાવો.
(૨) હોળી ખેલવા નીકળેલા ઘેરૈયાઓએ ઉગરાવેલા પૈસા.
ઘૅરૅલો ઘેરાઇ ગયેલો
ઘૅટકો મરણ વખતે ગળામાંથી નિકળતો અવાજ.
ઘૅડ઼ણૂં ઘસવું, ખરબચડું કરવું.
ઘૅડ઼સી આળસુ, કોઇ કામનો છુટકો ન કરનાર.
★ઘૅરો ઓછું સાંભળનાર.
(૨) ઘાટો રંગ.
★ઘૅરો લોકોનો સમુહ
ઘૉડ઼ વાદળાનો ગોરંભો.
(૨) ઘોંઘાટ (સમુંદ્રનો)

ચૅ - ચૉ

ચકાસૅલ અજમાવેલ, તપાસેલું,
ચકૅડ઼ી ચકરડી
(૨) સાળની ગરગડી.
ચકૅડ઼ીભમૅડ઼ી ગોળ ગોળ ફરતી વસ્તુ.
ચખૅલો ચાખેલું.
ચટૅલો ચાટેલું.
★ચબૅલા ચાવી નાખેલા.
★ચબૅલા ચાવવા માટે.
ચરૅલ ચરી ગયું હોય એવું.
(૨) એક વનસ્પતિ
ચડ઼ૅલ ચઢેલો

(૨) અનાજનું રંધાઇ રહેવું
(૩) અભિમાની.

ચરો ઢોરઢાંખર માટે ખાવાનું ઘાસ.

★ચાર્‌યોં ચરાવો. પશુ વગેરેને ઘાસ-દાણો ચરાવો.
(૨) ચાળવું, ચાળણી વડે ચોખ્ખું કર્યું.

★ચાર્‌યો ચરાવ્યું, પશુ વગેરેને ઘાસ-દાણો આપ્યું.
(૨) ચાળ્યું, ચાળણી વડે ચોખ્ખું કર્યું.

ચારેલો ચારણીમાંથી ચાળેલું. (અનાજ)
(૨) પશુ ચરી ગયા હોય એવું.

ચાંતરેલ ધોખો ખાઇ જનાર.
(૨) મોંકો ગુમાવનાર

ચાંધેડ઼ો ચાદો, ચાંદરડું, દેશી નળીયાવાળા મકાનમાંથી આવતો પ્રકાશનો ગોળ લીસોટો.

ચિતરેલ ચીતરેલ. ચિત્ર વગેરે.

ચિસકેલ ખસકવું, પકડમાંથી અથવા સ્થાનમાંથી ખસવું.
(૨) મગજ ઠેકાણે ન હોવું. ગાંડા થવું.
(૩) મગજનું ચસકેલ.
(૪) ધાર લગાવેલું (ઓજારને)

ચીચોડ઼ો ચકડોળ.

ચુંઢેલ વિણેલું.

ચૂંથેલ ફેંદેલું.

ચૂસેલ ચુસાઇ ગયેલું

ચૂડ઼ેલ ડેંણ, ડેણકી, મૃતકની મેલી છાયા, એક પ્રેતાત્મા.

★ચેં તે કહે છે,

★ચે કહ્યું.

ચેકીંગ (ઇં) તપાસ

ચેણી (ચે-ચેં) ચોરણી, ચડ્ડી.

ચેન ગળાનું એક ઘરેણું

(૨) નિજાનંદ

ચેતેલા ચેતી ગયા હોય એવા.

ચેર દરિયામાં થતાં એક જાતનાં ઝાડ.

ચેરીયો દરિયામાં થતાં એક જાતનાં ઝાડનું ફળ.

ચેરો ચહેરો, મુખારવિંદ.

★ચેલ કહી દીધું હોય એવું.

★ચેલ કમર.
(૨) કહેવાઇ ગયું હોય એવું,

★ચેલો કહેલું કે કહી દીધેલું.

★ચેલો શિષ્ય

ચેતો કહે છે.

★ચોં કહો.
(૨) ચારના અંકનો પૂર્વગ, દા. ત. **ચોંફેર**-ચારે બાજુ, **ચોંપાઇ**-ચાર ચરણનો એક છંદ. **ચોંધાર**..વગેરે..

★ચો ચારના અંકનો એક પૂર્વગ દા.ત. **ચોતરી**-૩૪, **ચોપન**-૫૪, **ચોસઠ**-૬૪, **ચોર્‌યાસી**-૮૪, **ચોરાણૂં**-૯૪.

ચોંક વસ્તી વચ્ચે મેદાન, ખુલ્લી જગ્યા, આંગણું.
(૨) ઇં. એક જાતની ધોળી પોચી માટી, કે લખવા માટે બનાવેલ તેનો ટુકડો, ખડી, ખડુ.

ચોંકટ પાનાંની રમતમાં ચારનો દાણો.

ચોંકડ઼ી ખાળ, મોરી, સામાન્ય રીતે લઘુશંકા કે પાણી ઢોળવા ઓરડાના ખૂણામાં કરેલું ઓટા જેવું ચોરસ બાંધકામ.
(૨) કપડા ઉપરની એક ભાત, ડિઝાઇન.
(૩) રદ્ બાતલ કે નાપાસ માટે કરવામાં આવતું (×) આવું નિશાન.
(૪) ચાર રસ્તા મળતા હોય એવી જગ્યા.
(૫) ચાર ભાઇબંધોની ટોળકી.

ચોંકડ઼ો લગામ, અંકુશ, દાબ, ખાસ કરીને ઘોડાના મોંમાં રહેતો લોઢાનો ભાગ.

ચોકસ	નક્કી, જરૂર,
	(૨) બરાબર.
	(૩) પાકું.
ચોકસાઇ	ઝીણી ઝીણી બાબત પર અપાતું ધ્યાન.
ચોકલેટ	(ઇં) પીપરમેન્ટ જેવું એક ગળ્યું પ્રદાર્થ.
ચોકા પુજણા	ગુપ્ત વ્યુહ રચનાની જાણ થવી.
ચોકારો	એક જાતનું નૃત્ય, (મહોરમનું)
ચોકી	જકાત ચોકી, જ્યાં કર લેવાતો હોય તે જગ્યા.
	(૨) રખેવાળી.
	(૩) તપાસ.
	(૪) સંભાળ.
	(૫) કંદોઇ જેમાં મિઠાઇ બનાવતો હોય તે લંબચોરસ ધાતુ પાત્ર.
ચોકીધાર	રખેવાળી કરતો હોય તે માણસ. ચૉકીયાત.
ચોકો	ચારની સંજ્ઞાવાળું ગંજીફાનું પત્તું.
ચોકોસી	ચાર કોસ સાથે ચાલતા હોય તેવી વાવ.
ચોખફેર	ચારેબાજુ.
ચોખરો	અમુક પ્રદેશના લોકોનું જમણવાર.
ચોખૂણૂં	ચાર ખુણાવાળું.
ચોખંઢ	સમગ્ર, સૃષ્ટિ. સચરાચર
ચોગ઼ઠો	ચોકઠું. બારસાંખ.
	(૨) દાંતનું નકલી જડબું.
ચોગણૂં	ચારગણૂં.
ચોગરધમ	ચારેબાજુ, ચોતરફ.
ચોગડ઼ો	ચારનો અંક. ૪
ચોગાન	મેદાન, ચોક.
ચોગડ઼ીયા	ચાર ચાર ઘડીના સમયનો કોઠો કે તે કોઠામાં આવતા નામોમાંનો એક.
ચોગો	ચારની સંજ્ઞાવાળું ગંજીફાનું પત્તું

ચોંજ	કહેજે. ચોંજે
ચોંજા	કહેજો
ચોટડૂક	ચોટી જાય એવું, બંધ બેસતું. ફીટ.
ચોટીરોંણૂં	ચોંટી જવું.
ચોંણ	(ચોં-ચોં) કહેવું, ઠપકો આપવો અથવા સાંભળવો.
ચોંણચાંણ	(ચોં-ચોં) બોલાચાલી, એક બીજાને ઠપકા આપવા.
ચોંણૂં	(ચોં-ચોં) કહેવું.
	(૨) ઠપકો આપવો.
ચોંટણૂં	ચોંટી જવું.
	(૨) મન લાગવું. (કાર્યમાં)
ચોંટેલ	ચોટેલ, લગાવેલું, ચિટકાવેલું.
ચોંડસીયો	નકામું, રખડુ, લપ.
★ચોંતા	કહો છો.
	(૨) કહો તો ?.
★ચોંતા	કહીએ છીએ.
ચોંફેર	ચારેબાજુ, ચારે તરફ.
ચોથ	એક તિથિ, સુદ કે વદનો ચોથો દિવસ .
ચોંથી	ચોથા ક્રમનો, ચોથા ભાગનું.
ચોંથીઓ	ચોથો ભાગ, અનાજ માપવાનું ચોથા ભાગનું સાધન.
ચોંડસ	એક તિથિ, સુદ કે વદનો ચૌદમો દિવસ.
	(૨) પહોળાઇ
★ચોંડોં	એક અંક સંખ્યા-૧૪
★ચોંડ઼ો	પહોળો.
ચોંધરી	એ નામની એક અટક, મુખી
ચોંધાર	ચારે બાજુથી.
ચોંપગ઼ો	ચાર પગવાળો. પશુ-જાનવર.
ચોંપડ઼	ઘી વગેરે ચોપડેલ. બળવર્ધક (રોટલી ઉપર)
	(૨) લગાવ, લગાડવું.

(૩) ચોપાટ, સોગઠાંની રમત.

ચૉપડ઼ી પુસ્તક,
(૨) હિસાબની બુક-ચોપડી, વેપારીની વહી.

ચૉપા ઢોરઢાંખર, પશુધન.

ચૉપાઇ ચોપાઇ, એક છંદ (કા.શા.**ચૉપાયા-ચૉપાયો**)

ચૉપાઇયો ખાટલો. ચાર પગવાડ઼ો.
(૨) ઉખાણા જેવો પ્રશ્ન-ઉત્તરનો એક કચ્છી લોકસાહિત્યનો પ્રકાર.

ચૉપાચેંડ઼ા પશુધન.

ચૉપાટ સોગઠાબાજીની રમત.

ચૉપાટી દરિયા કિનારા ઉપર ફરવાની જગ્યા.

ચૉપારો ચારે તરફનો. (પવન)

ચૉબલ ચાર ગણું.

ચૉબારી કચ્છનું એક ગામ.

ચૉબ્બો કહેશું.

ચૉફાર ચાર ફાળની ચાદર. (**ચૉફાડ઼**)

ચૉફેર ચારે બાજુ. ચૉમેર.

ચૉમલ ચારે દિશાએથી.

ચૉમાર ગાડાની બાંધણીમાંની નીચે બનાવેલ માંચી.

ચૉમાસો ચોમાસાની મોસમ,ઋતુ.

ચૉયોં કહો. (કંઠી)

ચૉરસ ચારે ખુંણે સરખી હોય એવી કોય પણ વસ્તુ.

ચૉરસી સુથારનું એક ઓજાર.

ચૉરસો લાકડાનો મોટો ચોરસ કટકો.
(૨) ત્રણ ત્રણ વારનો પછેડો 'પૂતારો'

ચૉરા એક કઠોડ, ચોળા.

ચૉરાખૉરા વ્યગ્રતા. મૂંઝવણ.

★ચૉરી લગ્ન મંડપ.

★ચૉરી કોઇ પણ વસ્તુ છુપી રીતે લઇ લેવી તે.

ચૉરેલ ચોરાઉ, ચોરી કરેલું.

ચૉવક કહેવત,

ચૉવટ સંપ-સુલેહ માટે કરાતી દલીલ.

ચૉવટીયો સંપ-સુલેહ માટે દલીલ (પ્રયાસ) કરનાર.

ચૉવડ઼ો કોઇ પણ વસ્તુના ચાર પડ ભેગા કરીને બેવડાવવું તે.

ચૉવાઇયો ચારે દિશાથી વાતો (પવન)

ચૉવાજે કહેવાય.

ચૉવાટો ચોક, ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય તેવું સ્થળ.

ચૉવીયાર સૂર્યાસ્તથી સૂર્યોદય વચ્ચેના સમયે ખાવા-પીવાની દરેક વસ્તુનો ત્યાગનું વ્રત. (જૈનોમાં)

ચૉવીસી (ચૉ-ચો) ચોવીસ ગામનું જૂથ, પરગણું.

ચૉસર ચાર સરવાળું એક દોરડું.
(૨) એક સાથે ચાર ભજન સળંગ ગાવા તે.

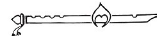
ચૉસલા ચોરસ ટુકડા, ખપાટ. ખાંપ.

ચૉલાણા નાના બાળકને સુવડાવવા કરાતા કાલાવાલા, ગીત. (**હૉલાણા**)

ચૉડ઼ લગાવ, ચીટકાવ, ચોળવું.

ચૉડ઼ણૂં ચોંટાડવું

ચૉડ઼ાઇ પથ્થર કે ગજીયાનું બાંધકામ.

અનેકાર્થી : વાલ : (ભેંથ)

૧. વાલ, પ્રેમ, સ્નેહ તીં, 'વ્હાલ', લાગણી સાર,
વાલ 'વાર' ત્રેં ફૂટ જો, કપડ઼ે માપ મધાર.
વાલ વાલૉર કઠોડ઼ જો, નિકરે મતલભ સાર.
ત-વાલ 'વાલ્વ' ધરાર, અપભ્રંશ ઉચ્ચાર ઇંગલીસજો

છે - છો

★છડ્યોં	મુકો.
★છડ્યો	મુક્યું.
★છડાયોં	છોડાવો.
★છડાયો	છોડાવ્યું.
છડેલ	છોડી મુકેલું. મુકી દિધેલું.
છણેંલ	(ણેં-ણેં) પડી ગયેલું.
છતેંડ઼ી	(તેં-તે) ગાડા પર આરામથી બેસવા બનાવેલું મંડપ.
(૨) મૃતકની યાદી માટેનું કુબા જેવું સ્થાનક.
છનોંડ઼	કામ ચલાઉ છાપરૂં.
છડ઼ેંલ	ખાંડેલું.
છાકોંટા	જુસ્સો કે જુસ્સાવાળી દલીલ.
છાડોંડ઼	કાઢી મૂકવા જેવી.
છાપેંલો	છપાયું હોય એવું.
છાંણેંલ	(ણેં-ણેં) છાણેલું.
છિકેંલ	છકી ગયેલ.
છિટકેંલ	ક્રોધી ,મગજનો પારો ગુમાવી બેસે એવો.
છિનેંલ	કોઇના પાસેથી લઇ લીધેલું
(૨) તોડેલું.
છિપેંલ	છુપાઇ ગયેલો.
છિલેંલ	છિલકાઇ ગયું હોય એવું.
છીપેંડ઼ી	ચપટું પત્થર, છીપરું.
છુટેંલ	છુટું થઇ ગયું હોય એવું.
છૂતેંલ	અડેલ, સ્પર્ષ કરેલું.
(૨) કરડવું. (સાપ, વીછી કે જેરી જંતુનું)
છુપેંલ	છુપાઇ ગયેલ.

છુડ઼ેંલ	ઠંડું થઇને વિકાર લાગી ગયું હોય એવું. (રાંધેલું) દા.ત.'છુડ઼ેંલ રબ'
(૨) ઓસરી ગયેલ (માનસિક રીતેં)
છેંકછાક	છેકછાક.
છેંકાછેંક	જુઓ-છેંકછાક.
છેંકો	લખાણ પર આડો લીટો.
છેંણ	(છે-છેં) છાણ.
છેંણબોંરી	એક પક્ષી, રણગોધલો.
છેંણા	(છે-છેં) છાણા.
છેંણી	(છે-છેં) છીણી, પત્થર તોડવા-ઘડવા માટેનું સાધન.
છેંલ	છેલબટાઉ.
છેંલમછેંલ	સૌથી છેલ્લા.
છેંલાઇ	ચોખ્ખાઇ.
(૨) ચાલાકી, સફાઇ.
છેંલે	છેલ્લે. છેવટેં.
★છેંલો	આખરી.
(૨) ખરાબ માણસ.
★છેલો	નદીથી નાનું પાણીનું વહેણ.વોકળો.
છોંક	(છો-છોં)શોખ.
છોંતા	કસ્તર, કચરો.
છોંડી	છાલ, લાકડા ઉપરની છાલ.
છોંડો	છોડીયું, લાકડા ઘડતાં નીકળતું છોડું.
છોરોંડ઼	છોકરા, અપરિપકવ બુદ્ધિના.
છોલેંલ	છોલેલું
(૨) કોઇને કામ ન આવે એવો, કોઇને કશું આપે નહિં એવો.
છોંડ઼	કોઇ પણ વનસ્પતિનો રોપો.
છોંડ઼ો	મરી ગયેલા ઢોરનું ચામડું.
(૨) ક્ષીણ શરીર.

જે - જો

જગે	મકાન.
	(૨) ધાર્મિક સ્થાન.
	(૩) જગ્યા, બે વસ્તુ વચ્ચેનું અંતર.
જટોડ઼	મુરખ.
જતેડ઼ી	સોનીનું એક સોના-ચાંદીના તાર ખેંચવાનું સાધન.
જંજકેલો	અટકેલો, થોભેલો.
જમેલ	ધંધા રોજગારમાં જમાવટ વાળું.
	(૨) દૂધનું દહીં થઇ જવું. જમેલો
જડેલો	વલોવેલું.
જરોજ	(રો-રો) ઉખાણાની એક ખાણ.
જરોર	દીપમાલા.
જલેલ	પકડી રાખેલું.
જવેરા	જવ વગેરેના નાના-તાજા ઊગેલા અંકુરો, દેવીના પુજન-અનુષ્ટાનની જવ વાવી સ્થાપના કરવી.
જવેરાત	જવેરાત
જડ઼ેલ	જડેલું, મઢેલ, લગાવેલું.
જાગેલ	જાગી ગયેલું.
	(૨) મનથી ચેતી ગયું હોય તેવું.
જ઼ાણોં	(ણોં-ણોં) જાણો. જાણવું
જ઼ાણોંતા	(ણોં-ણોં) જાણો છો.
જાહેર	ગુપ્ત નહીં એવું, લોકોનું જાણીતું, સાર્વજનિક.
જિકેલો	બેઠેલો. (ઊંટ)
જિજોપોરો	બહુ બહુ તો, આટલું કે તેટલું, વધારે ગણતાં કે થતાં.
જિમોં	જમો.

જિંજકેલ	ઘડીક અટકી ગયેલ, થોભેલ.
જીબોં	વિનંતિ રૂપ સંબોધન.
જીયોં	જીવતા રહો (આશિર્વાદ)
જુકેલ	નમી પડેલું.
જુગ઼ડ઼ેલ	ડહોળેલ.
જુગેલો	વલોવેલું.
જુપેલ	જોતરાયેલું.
	(૨) કામકાજમાં લાગેલું.
જુરેલ	ભાંગી પડેલું.
જેણાં	(જે-જેં)ધીરજ
જેડલ	સહિયર.
જેની	(જે-જેં) જ્યારે.
જેનીજેની	(જે-જેં) જ્યારે જ્યારે.
જેનૂણૂં	જ્યારથી.
જેનૂંતેનૂં	જેના તેનાથી.
★જેર	જ્યારે.
	(૨) વખ, વિષ, ઝેર.
★જેર	ઝાંઝર.
જેરો	આગ, લગ઼ાણૂં
જેસર	એક નામ. જેસલ જાડેજો, એ નામનો બહારવટીઓ.
જેસીં	જ્યાં સુધી.
જેસૂંધે	જયાં સૂધી.
જેડ઼ો	જેવો.
જેડ઼ોતેડ઼ો	જેવોતેવો.
જોંઆર	એક ધાન-અનાજ.
	(૨) નૈવેધ, પેડી.
જોંઆરીં	હસ્તધૂન કરતી વખતે બોલાતો શબ્દ.

જૉઆંણઇ યુવાની.
જૉક વળેલી કોઇ પણ વસ્તુનો ખાડા વાળો ભાગ.
જૉકર (ઇં) સરકસમાં હસાવનાર ઠીંગણો માણસ.
(૨) પત્તાની રમતનું એક પત્તું.
જૉક્સ (ઇં) હસવું આવે એવા કિસ્સા.
★જોખ્યૉ વજન કરો.
★જોખ્યો વજન કર્યું.
જોખેલ વજન કરેલું.
જોતરૅલ ગાડામાં બળદ જોતરેલ.
★જોતર્યૉ જોતરો, બળદને ગાડામાં જોતરો.
★જોતર્યો જોતર્યું
જૉમ જોમ, બળ, તાકાત.
જૉમથ તાકાત, બળુકાઇ.
★જૉર બળ, તાકાત.
(૨) આગ્રહ. દા.ત. **ઇન બૉરો જૉર કેં ઇતરે આઉં ખમી ર્યો સેં**- એણેં બહુ આગ્રહ કર્યો એટલે હું રોકાઇ ગયો.
★જોર ભાંગ, ભાંગી નાખ.
(૯) ઘસારો. દા.ત. **ઇન ઘરતેં જૉર બૉરી**-એના ઘર પર મહેમાનોની આવ જા ઘણી.
જૉરમૉર પરાણે. આગ્રહ કરીને, બળજબરીથી. **જૉરજભરી, જૉરજૉર, જૉરમસ, જૉરાઇયેં.**
જૉરાતો જબરૂં, મોટું.
(૨) તાકાતવાળું.
જૉરાવર તાકાતવાળો.
(૨) જબરો. કદાવર.
(૩) માથાભારે.
જૉરી બળવાન.
જોરેલ ભાંગેલ.

જૉરો ચોરણાનો ઘેરાવાનો ભાગ, ઘેર.
જૉલ નીચી સપાટી. ખાડાવાળો ભાગ.
જૉલી થેલી.
★જોડ઼ વાદ વિવાદ, જીદ્દ.
★જોડ઼ જોડી, યુગ્મ,જોડકું.
જોડ઼જપટ વળગાળ.
જૉડ઼ી જિદ્દિ
જોડ઼ેલ એક બીજા સાથે જોડેલું. સાંધેલું.
જૉંસેલ નાખેલ, (તિરસ્કાર વાચક)

ટે - ટૉ

ટકૉર ટકોરવું, સહેજ ઇશારો કે સુચના. ઠપકો.
ટકૉરા ઘડીયાલ કે ટાવરમાં વાગતા ડંકા.
ટરૅલ ટળેલું.
ટંગૅલ ટીંગેલું, લટકાવેલું.
ટાંટૉડ઼ ઢોરઢાંખર.
(૨) બાળબચ્ચા.
ટિકેલ ટકી રહેલું.
ટિપેલ ટપેલું, ટપી ગયું હોય તેવું.
ટિરૅલ ટીંગાયેલ.
ટીટૉડ઼ી એક પક્ષી, ટીટોડી.
ટુચૅલ ટોચા મારેલું, (ટોચવું) ફળ ઇત્યાદિને પક્ષીઓ એ ચાંચથી મારેલા ગોદા, ભોંકવું-ધાર અણી, કોઇ વસ્તુને ભોંકવી.
ટુટેલ તુટેલી, ભાંગેલી.
ટૅકટર (ઇં) ખેડ માટેનું એક યંત્ર, સાધન.
ટૅકસ (ઇં) કર, વેરો.

	(૨) ચામડામાં લગાવાતી નાની ખીલી, નાની ચૂંક.
ટેક્સી	(ઇં) ભાડુતી વાહન.
ટેબલ	(ઇં) ટેબલ, મેજ.
	(૨) કોષ્ટકનો કોઠો.
ટેપ	(ઇં) માપ કરવાનું એક સાધન.
ટેમ	સમય, વખત.
ટેવૅલ	રોજની ટેવ પડી ગઇ હોય એવું.
ટેલ	ટહેલ, ફંડફાળા માટે ફરવું તે.
ટેલટપાલ	પરચુરણ કામ
ટૉચ	(ટૉ-ટોં) ઝાળનું ઉપલું મથાળું.
ટેલીફૉન	(ઇં) વીજળી સંચાલિત દૂર વાતચિત કરવાનું સાધન, દૂરધ્વની.
★ટૉપ	(ઇં) મથાળું.
	(૨) વધારે ઊચું
	(૩) વધારે સારૂં.
★ટોપ	રસોઇ માટેનું સાધન.
ટૉડ઼	જાડી મોટી લાકડી.
ટૉડ઼ા	વાંકાચૂંકા પથ્થર.
	(૨) એક ગામનું નામ.
ટૉડ઼ીયા	નખત્રાણા તાલુકાનું એક ગામ.
ટૉડ઼ી	લાકડી.
ટૉણીયાત	(ટૉ-ટોં) ધન વગરનો લુખ્ખો. કડકો.(તોંણીયાત)

અનેકાર્થી બોલ.

૧. બોલ, સબધ, હરફ અરથ, વાચા વાણી જાંણ,
બોલ, કૉલ, વચન વરી, ખાતરી જે પ્રમાણ.

૨. બોલ, વેંણ, મીંણા અઆ, ત આગમજો ઉચ્ચાર,
બોલ કથન સુફી સંતજો, 'સુવિચાર' જેંડ઼ો સાર.

ઠે - ઠૉ

ઠકાઠૉડ઼ી	સાધારણ મારપીટ.
	(૨) કામ કરવાથી થતો અવાજ.
ઠરૅલ	ગરમ ન હોય એવું.
	(૨) મનનું શાંત .
ઠસૅલો	દાબીને ભરેલું.
	(૨) મનમાં ઠસાઇ ગયેલું.
★ઠાર્યૉ	ઠારો. ઠંડું પાડો.
★ઠાર્યો	ઠારવું.
ઠારૅલ	ઠારી નાખેલું. ઠરલ, ઠરૅલ.
ઠિઠેડ઼ો	જર્જરીત.
ઠિપૅલ	ટિપાયેલું.
ઠીઠૉડ઼ો	ચેનચાળા સાથે હાસ્ય.
ઠુકઠેડ઼	વારંવાર ઠોકવાથી થતો અવાજ.
★ ઠેકો	તબલા વગેરેની તાલ માત્રાનું ગણીત.
★ ઠેંકો	મજુરી પેટે ઉચક કામ રાખી લેવું તે.
	(૨) નૃત્યમાં પગથી લેવાતો 'સ્ટેપ'
ઠેબાઠેડ઼ા	ખાડા ટેકરા.
ઠેર	લખોટી, કાંચની ગોળી.
ઠેરણૂં	સ્થિર રહેવું.
ઠેરલ	સ્થિર રહેલ, ટકેલું.
	(૨) નક્કી કરેલું. (ભાવતાલ વગેરે. - ઠેરાપ)
ઠેરાયણૂં	ભાવતાલ નક્કી કરવા.
ઠેરાપ	બોલી, પહેલેથી નક્કી કરેલું.

ઠેરાંણ	સપાટ કઠણ જમીન.
ઠેરી	કાચની ગોળી.
ઠેરૂડ઼ી	કાચની નાની ગોળી.
ઠેરો	મનની શાંતિ, આશ્વાસન, આરામ.
	(૨) કાચની મોટી લખોટી.
ઠેલેંલ	ધક્કો મારેલું.
	(૨) નક્કી કરેલા સમય-પ્રસંગનેં આગળ લેવું, ધકેલવું.
ઠેડ઼	ઠરડ, લાકડું કે બીજી કોઇ વસ્તુનું વટાઇ જવું.
ઠોકરાયેંલ	ઠેસ વાગેલ.
	(૨) નુકશાન પામેલ.
ઠોંરીયા	કાનના ગોળાકાર ઘરેણા.
ઠોંલીઓ	ચાલાક, લુચ્ચો, ઢગ.
ઠોંલો	હાથની આંગળીવાળીને કોઇને માથામાં મારવું તે.
	(૨) કાગડો ચાંચ મારે તે.
	(૩) પતંગની ઉપલી સળી.
ઠોંડ઼	માથું, ટકો મૂંડો.
ઠોંડ઼ીયો	કાનમાં પહેરવાનું ઘરેણું.
ઠોંડ઼ો	મુંડેલ માથું.

ડે – ડોં

★ ડે	આપ.
★ ડે	આપે.
ડટેંલ	દાટેલું.
★ડટેંલા	દટાઇ ગયેલા.
★ડટેલા	દાટવા.
ડનેંલ	દંડાયેલ.

ડંભેંલ	ડાંભ દીધેલું.
ડાખોંક	દશેક (અંદાજે)
ડાફોંડ઼ો	વધુ લાંબુ પગલું.
ડાબોંડ઼ીયો	ડાબા હાથથી કામ કરનાર કે લખનાર.
ડિઠેંલ	જોયલું.
★ડિનેંલા	આપેલા
★ડિનેલા	આપવા.
ડિઠોંડ઼ી	દેખાય એવું, પહેલિકાનો પ્રકાર, જેમાં જે વસ્તુ જોઇ અને તે ઉપરથી બનાવેલ પહેલિકા.
ડુખાયેંલ	મન દુભાયું હોય એવું.
	(૨) ગુસ્સો કર્યું હોય એવું.
	(૩) દુ:ખ પડ્યું હોય એવું.
	(૪) વિધવા.
ડુખેંલ	દુ:ખ પડ્યું હોય એવી સ્ત્રી, વિધવા.
ડુગેંલ	ડગી ગયેલું
ડુરેંલ	જીર્ણ થયેલું, ફાટી ગયેલું.
★ ડે	આપ.
★ ડે	આપે.
	(૨) શરીર
ડેઓં	આપો.
ડેઢ	દોઢ, એક ભાગ ઉપર અર્ધો બીજો ભાગ.
ડેઢગંઢ	ગાંઠનો એક પ્રકાર જે સહેલાઇથી છોડી શકાય.
ડેઢી	દોઢી કે દોઢેલી.
	(૨)દોઢ ગણી
	(૩) સુતારી કામમાં બે લાકડા એક બીજા પર સમાંતર ગોઠવાઇ જાય એવો મારેલો ખાંચો.
ડેઢીયા	માંડવી તાલુકાનું એક ગામ
	(૨) જૈનોમાં આવતી એક અટક.

	(૩) પૈસા.
ડેઢડાઇ	ડોઢ ડાહી
ડેણ	(ડે-ડેં) માત્ર દષ્ટિ પડવાથી માંદું પાડે એવી સ્ત્રી. (માન્યતા)
ડેણૉટી	(ણૉ-ણોં) જુઓ-ડેણ
ડેમ	ડેમ, નદી આડો બંધાતો બંધ.
ડેલી	ઘર, આંગણું કે ફળીયાનું પ્રવેશદ્વાર.
	(૨) દરબાર ભાયાતો જ્યાં બેસતા હોય તે જગ્યા.
ડેલો	ઓરડો, નાનો રૂમ.
★ડૉ	એક અંક સંખ્યા દસ-૧૦
★ડો	વાંક, ગુનો
ડૉઆઇયો	દહીં જમાવવા કે વલોવવાની ડોણી.
ડૉઉં	(ડૉ-ડોં) દશમો કે દશમી અંક સંખ્યા. ડૉઇં.
ડૉય	દશેય.
ડૉઆઇ	ગાયને દોહવું તે.
ડૉડ઼	બનાવટી ચેનચાળાનો દેખાવ, ઢોંગ.
ડૉણૂં	દુધની દોણી.
★ડૉર	રવૈયાને ફેરવવા માટે સંઘાડા ઉતાર લાકડું, જેને દોરી વડે ફેરવવામાં આવે છે.
★ડોર	દોરી, નાડું, (અઠાક)
★ડૉર્યૉ	ઘડો. ઘાટ આપો.
★ડોર્યૉ	આંકો, નિશાન પાડો. ચિત્ર વગેરે દોરો.
★ડૉરો	કેરડના ઝાડનું ફળ.
	(૨) ડહોળાયેલું પાણી, ગંદું.
★ડોરો	દોરો, સુતરનું ઝીણું તાંતણું.
	(૨) લગ્ન પ્રસંગે ગવાતું કચ્છી-સિંધી વિદાય ગીત.
	(૩) કેટલાક મિષ્ટાનમાં અપાતી ખાસ ઘી ની ધાર.
ડોસોડેડ઼ો	ઘરડું,વૃધ્ધ.

ઢે - ઢૉ

ઢકેલ	ઢંકેલું.
ઢરૅલ	ઢળી પડેલું.
ઢારૅલ	ઢાળેલ.
ઢેડ઼ાયણૂં	ખેંચાવવું, તણાવવું.
	(૨) વધારે કામ લેવું.
	(૩) વધારે કામ કરવું.
ઢેબાઢેડ઼ા	ખાડા ટેકરા.
ઢેલ	મોરની માદા.
ઢેડ઼	ખંજવાળ.
ઢેડ઼ણૂં	ખંજવાળ કરવી.
	(૨) ઢસળવું.
ઢેડ઼ો	સખત મહેનત મજુરી.
ઢોરૅલ	ઢોળેલ.
ઢૉઆય	બળદને થંભાવ.
ઢૉઆયેં	(યેં-એં) થંભાવ્યું.

તેં- તૉ

તકેલ	તાકેલ, તાકેલું, નજરમાં રાખેલું.
તગડ઼ેલ	કાઢી મુકેલ.
તપૅલ	તપી ગયું હોય એવું.
ત, ભૉ	તો ભલે.
તરૅલ	તળેલું.
	(૨) પાણીમાં તરતું.
તરોટ	રાજ્યની જકાત. જમીનના તળનો લેવાતો કર.

તરૉટી	તોલાટ.
તરૉરણૂં.	મોટા અવાજે રાડો પાડવી.
તરૉરેતો	રાડો પાડે છે.
ત્રીઆરૉક	ત્રિસેક - ૩૦ **(ત્રીઆરૉક-ત્રીખન)**
તાકેલ	નિશાન પર લીધેલ
	(૨) નજરાવેલ.
તાંણેલ	તાણેલું, તાણીને સરખું કરેલું.
તિજૉરી	કિંમતી માલમતા રાખવાની લોખંડની મજબૂત પેટી.
તીલૉડ઼	એક પક્ષી, ખડમાર.
તુરેલો	તોળેલું, વજન કરેલું.
તૂતેડ઼ી	વાગે એવી પિપૂડી,મોરલી.
	(૨) બહુ બોલબોલ (કટાક્ષ)
તેંડો	તેવડો,
તેંતાલી	(તેં-તેં) એક અંક સંખ્યા. ૪૩.
તેંની	તે વખતે, તે દિવસે.
તેરૉ	એક અંક સંખ્યા - ૧૩.
તોરેલ	વજન કરેલું.
તેંડ઼ી	તેવી,
તેંડ઼ો	તેવો.
તેંર	ત્યારે. જ્યારે.
તેંરૈં	ત્યારે જ, તેવે ટાણેં.
તેંવાર	તહેવાર
તેંસીં	ત્યાં સુધી.
તોં	તેં.
તોંકલી	મુશ્કીલ કામમાં અક્કલ લડાવનાર, ચાલાક, હોંશિયાર, સાહસિક.
તોંડ઼ેલ	તુટેલો. તોડ્યું હોય એવું.
તોંકે	તને.

	(૨) તેં કર્યું.
તોંજા	તારા.
તોંજો	તારો.
તોંધારાં	તારા વગર.
તોંનૂં	તારાથી.
★તોંડ઼	પીડા, દરદ.
★તોડ઼	ખુલાસો,ફેંસલો, ચોખવટ.
	(૨) ભાંગી નાખ, તોડી નાખ.
તોંણ	(તોં-તોં) પાંખી રાબ.
તોંણીયાત	ધન વગરનો, લુખ્ખો, કડકો, **ટોંણીયાત.**
તોંય	(તોં-તોં) તો પણ.
તોંર	ધુન, તરંગ.
તોંરી+લો	ધૂની.
તોંલા+ય	તારા માટે.
તોંલીયો	માટીનું નાનું વાસણ, પાત્ર.
	(૨) માથું (કટાક્ષ)
તોંવટ	તારી પાસે.
તોંસેં	તારાથી.
તોંડ઼ેલો	તૂટેલો.
ત્રાટકેલ	(ત્રા-ત્રા) ઇષ્ટ દેવની જેના પર કૃપા ઉતરી હોય એવો (ભૂવો) ત્રાટકેલ.
ત્રે	(ત્રે-ત્રે) ત્રણ (૩) ની સંખ્યા.
ત્રેવી	(ત્રે-ત્રે) એક અંક સંખ્યા. ૨૩
ત્રેપન	(ત્રે-ત્રે) એક અંક સંખ્યા. ૫૩
ત્રેસઠ	(ત્રે-ત્રે)એક અંક સંખ્યા ૬૩
ત્રૉટી	(ત્રૉ-ત્રૉ) નાકમાં પહેરવાનું એક ઘરેણું. (ત્રૉટી)
ત્રૉય	(ત્રૉ-ત્રૉ) ત્રણે. **(ત્રૉય)**

ત્રોડ઼	(ત્રોં-ત્રોં)શરીર પરના ગુંમડાનું દર્દ થવું. (૨) ગુસ્સો, ક્રોધ.
ત્રુટેલ	ટુટી ગયેલ.
ત્રેંઆત	પરાયૂં, સગું વહાલું ન હોય એવું.

થેં - થોં

થકેલ	થાક્યું પાક્યું. (૨) નિર્ધન, ગરીબ.
થધેપોંરજી	ગપ્પું.
થરોંરણૂં	કાંપવું.
થરોંરો	ગભરામણથી થતી ધ્રુજારી.
થાકેડ઼ો	(કે-કોં) થાક.
થાપેંલ	સ્થાપેલ.
થિપેંલ	ટીપાયેલું.
થેંઆ	(થ્યા) થયા.
થેંલ	થયેલ, બનાવેલ.
થેંલકેંલ	બન્યું બનાવ્યું.
★થેંલો	થયેલું. બની ગયેલું.
★થેલો	થેલો. મોટી બેગ.

અનેકાર્થી :   પિંઢ   (ભેથ)
પિંઢ ચોંધે 'પોતે' અરથ, ને 'ઇ' 'તે' પણ લેખાય,
પિંઢ અઞા 'પિંડ' વરી, શરીર, દેહ અર્થાય.
પિંઢ ધણી ધણીયાણીમેં, સબંધ મિઠો સમજાય,
સંબોધન સમજાય, પિંઢ કિડાં વિઇ, પિંઢ કિડાં વ્યામેં,

ધેં - ધોં

ધકેંલ	ધકો મારી નાખ્યું હોય એવું.
ધનોંત પનોંત	સંપદા જવા સાથે વંશનું નાબુદ થવું તે,
ધબેંલ	દબાઇ ગયેલું.
ધસેંલ	પાડેલો.
★ધાર્યોં.	ધારણા કરો.
★ધાર્યો.	ધારણા કરી.
ધ્રાપેંલ	ધરાયેલો. (પશુ)
ધુખેંલ	બળેલ.
★ધૂતેંલા	ધોયેલા. ધૂતેંલ.
★ધૂતેલા	ધોવા
ધેણાંગત	(ધે-ધેં) પશુ (ગાય) ના વેચાણની રકમમાંથી કંઇક પાછું આપવું તે.
ધોંઆ	આશીર્વાદ.
ધોંઆર	નાના રજવાડાનું રહેણાક.
ધૂપેંડ઼ો	ધૂપ કરવાનું એક પાત્ર.
ધોંજખ	(ધોં-ધો) દોજખ, નર્ક. ત્રાસદાયક કામ.
ધોંણ	(ધોં-ધોં) ધોતાં નીતરેલું પાણી.
ધોંમ	બળતા બપોર.
ધોંર	ગીતનો અક પ્રકાર.
ધોંરડ઼ો	કચ્છનું એક પ્રદેશ, જ્યાં મીઠું (નમક) પાકવાથી માઇલો સુધી સફેદી છવાઇ જાય છે. (ક. ધોંરો-સફેદ, ઉપરથી ધોંરડ઼ો.)
★ધ્રોં	(ધ્રોં) સંતોષ, જમવામાં ધરાઇ જવું. (૨) નદીનો ધરો, નદીમાં પાણીનો ખાડો.
★ધ્રો	મૃત્યુ પછીના પ્રથમ ભાદરવા સુદ પાંચમના મૃતાત્મા માટે કરાતી દાન ભોજન વગેરેની વિધિ. (૨) દ્રોહ.

ધ્રોકી ધ્રાસકો. ફાળ. (ધ્રોંકી-ધ્રોંકી-ધ્રોંકી)

ધ્રોણ દ્રોણ. દ્રોણાચાર્ય. (ધ્રોણ)

ધોરા સફેદ (વાળ)

ધોરો સફેદ, ઉજળો વાન.

ધોરી ધરાર છડે ચોક.

ધોલી રમવાનાં પાનાંનો જથ્થો.

ધોડ઼ દોડ, દોડવાની ક્રિયા. (ધ્રોડ઼-ધ્રોડ઼)

નં - નોં

નકેડ઼ી નાકમાંથી વહેતું લોહી.

નં જેડ઼ા ન જેવા, નામ માત્રના.

નવોંડ઼ીયો બિન અનુભવી, તરતમાં જ કામ પર જોડાયો હોય એવો. નવોંડ઼ો

નડ઼ોં નડવું. દા. ત. **ઐં મૂકે નડ઼ોં** મં-તમે મને નડો નહીં.

નાકેલ ઊંટના નાકમાં નાખવાની દાંડી.

નાંગરેલ નાંગરેલ, લંગર નાખેલું વહાણ.

નાંતરેલ વેવિશાળનું સબંધ નક્કી કરેલ.

નિપૂડ઼ેલ નીચોવી નાખેલું. **નિપોડ઼ેલ.**

નિડ઼ગોંટો ગળાંમાં વચ્ચેનો ઉપસેલો ભાગ.

નીસેંણી (સેં-સેં) નિસરણી.

નેંતા નેતા.

નેંપાડ઼ ભારતની બાજુનો દેશ. નેપાલ.

નેંપાડ઼ી નેપાલમાં રહેનારૂં.

નેંપાડ઼ો નેપાળો, રેચક બી વાળી એક વનસ્પતી. નેપારો.

નેંપોલીયન નેપોલિયન, ફ્રાંસનો એક મહાપુરૂષ.

નેંમીનાથ જૈનોના એક તિર્થંકર.

નેંર જો. આ જો.
(૨) નહેર.

સબધ જી સુરમ

નેંરાણી જોવાની મજુરી, (જ્યોતિષ કે ભુવા પાસેથી ભવિષ્ય કથન જોવાની મજુરી)

નેંરીંધલ જોનાર.

નેંરણૂં જોવું.

★નેંર્યોં જુઓ.

★નેંર્યો જોયું.

નોંટ (ઇં) સિક્કાને ઠેકાણે વપરાતું એક કાગળનું ચલની નાણું.
(૨) નોંધ.

નોંટીસ (ઇં) ચેતવણી, પૂર્વ ખબર આપતો પત્ર.

નોંટીસબોંડ (ઇં) ચેતવણીનો પત્ર લગાડવાનું પાટીયું.

નોંત કચ્છના એક પ્રદેશનું નામ.

નોંતરેલ જેને આમંત્રણ આપ્યું હોય એવો.

નોંબત મોટું નગારૂં.

નોંભત સમય. વખત, વારો. દા.ત. **એડ઼ી નોંભત નઇ અચે.** એવો સમય નહીં આવે,

નોંમ નવમી તિથિ

નોંર હિંસક પશુનું નહોર,

નોંરવલ નોળવેલ, એક વનસ્પતી.(નોળીયા-સાપની લડાઇમાં નોળીયો નવી શક્તિ મેળવવા માટે નોળવેલ સૂંઘી આવે છે, એમ કહેવાય છે.)

નોંરાતા નવરાત્રી.

નોંરીયો નોળીયો.

નોંરૂં પુત્ર વધુઓ,

નોંરો વળેલા શીંગડાવાળો બળદ.

નોંલાયણૂં. અજાણ્યું લાગવું.

નોંલો અજાણ્યો.

નોંડ઼ સીંદરીનો ઢેરો.

નોંડ઼ે મુસલમાનોની એક જાત.

પે -પોં

પકેલ પાકેલું.

પકોંડ઼ી કોઠીની બનાવટનો એક પ્રકાર.

પગરેલ પસીનાવાળું.

પચેલ પાકેલું.

પછોંટી લંગોટી

પટપેલ ધરતી પર પડેલ.

પટેલ કણબી.
(૨) નાતનો મુખી. પટેલ

પટેલાઇ પટેલ પણું. પોતાની હોંશિયારી બતાવવી તે.

પટોંરો પટોળું

પટોંડ઼ીયો જમીન સાથે ઘસડાઇને જતું, ફેંકવાનો એક પ્રકાર, દા.ત. દડાનું જમીન સાથે ઘસરાઇને જવું એવો ઘા.

પધરોંડ઼ પાદર, મેદાન.

પનોંતી ગ્રહ દશાની માઠી અસર.
(૨) લપ.

પનરોં પંદર-૧૫.

પરોંઠો પરોંઠો, ઘી, તેલમાં બનાવેલ રોટલી.

પલરેલ પલળેલ.

પલોંટ+ણૂં સવારીના પશુને કેળવવું.
(૨) સુથારી કામમાં લોખંડની પટ્ટીની ધાર ટીપવી.

પડ઼ોં વાંચો, (ઉર્દૂ) દા.ત. કુર્આન પડ઼ોં-કુર્આન વાંચો.

★પારેલો પાળેલું.

★પારેલો કબુતર, પારેવું.
(૨) તાર ખેંચવાનું સોનીનું એક સાધન.

પાંગરેલ વિસ્તરેલ-છોડ.

પિંજેલ પીંજેલું, રૂના રેસા છુટા પાડેલું.

પિટેલ શ્રાપિત.

પિનેલ ભીખ, ભીખમાં લીધેલું.

પિરોં સવાર, પ્રભાત.

પીઓં (ઓં-યોં) પીવું.પ્રવાહીને પેટમાં લેવું.

પીધેલ નશો કરેલું.

પીયોંર ચોખું, શુદ્ધ. (ઇં,પ્યોર)

પીંગોંડ઼ો નાના બાળકનું પારણું.

પુછોં પુછો

પુજોં પહોંચો.
(૨) સરખામણીમાં કે સ્પર્ધામાં બરાબર થવું.

પુસેલ ભીંજાયેલું.

★પે પડે, ઉપરથી પડી જવાના અર્થમાં.
(૨) સમજણ પડે કે ન પડે ના અર્થમાં.

★પે બાપ.

પે'ચાન પહેચાન, ઓળખાણ.

પેચોંટી નાભિચક્રમાં થતો દુખાવો.

પેણ (પે-પેં) કપડા પર ચડાવવાનો ચીકણો પ્રદાર્થ.
(૨) પરણવું.

પેણેલ (પે-પેં, ણે-ણેં) પરણેલો.

પેતી પડે છે.

પેધા કેંણૂં ઉત્પન્ન કરવું, કમાવવું. મેળવવું.

પેધાસ પેદાશ, ઉપજ.

પેપર (ઇં) કાગળ.
(૨) પરીક્ષાનો પશ્ન પત્ર.
(૩) સ્ટેમ્પ પેપર.

પેન્સીલ સીસપેન.

પૅની	પગનું નીચેનું તળિયું
પૅયા	(પ્યા) પડ્યા. દા.ત. **ઉત આમા ગણેં પૅયા ઍં**-ત્યાં આંબા ઘણા પડ્યા છે. સ્થાન અને સંખ્યા બતાવે છે. (૨) કિંમત દર્શાવે છે. દા.ત. **આમા ગણેં મોંઘા પૅયા**-આંબા ઘણા મોંઘા પડ્યા.
પૅયાચ	પિતા (કટાક્ષમાં) **પૅયાસ.**
પૅર	પગ. (૨) પહેર.
પૅરણ	ખમીસ. (૨) પહેરવા. દા.ત. **પૅરણ કીં પ નાંયં**-પહેરવા કઇ પણ નથી.
પૅરણૂં	પહેરવું
પૅરામણી	પહેરામણી.
પૅરાજ	એક નામ, પ્રહલાદનું ટૂંકું નામ.
પૅરો	પહેરો, ચોકી .
પૅલ	પહેલ, આગળ થવું, શરૂઆત કરવી, (૨) પડેલ.
પૅલપૅલા	સૌથી પહેલા, તદ્દન શરૂમાં.
પૅલવાન	પહેલવાન.
પૅલવૅલો	પહેલ વહેલું. શરૂઆતનું.
પૅલેપૉર	વહેલી સવારે, પ્રથમ પહોર.
પૅલા	(લા-લાં) પહેલા, અગાઉના વખતમાં.
પૅલો	પ્રથમ, શરૂઆતનું.
પૅસીયલ	ખાસ. (ઇં-સ્પેશિયલ) (૨) ખાસ બનાવેલો ચા નો પ્યાલો. (૩) ખાસ દોડાવાતી આગગાડી-ટ્રેન.
પૅડ઼ી	નૈવેધ.
પૉચ	(પૉ-પોં) ગજું, શક્તિ.
પૅડ઼ા	પેંડા.

★પોં	પડ.
★પો	છાણ, પોદળું.
પૉઆ	પછી. દા.ત. **તેં પૉઆ**-તે પછી.
★પોખ્યોં	વાવો.
★પોખ્યો	વાવ્યું.
પોખૅલ	વાવેલ.
પૉજ	પળજે.
પૉટ	પહોળાઇ.
પૉણ	(પૉ-પોં) આડું પડવું, આરામ માટે લંબાવવું.
પૉણૂં	(પૉ-પોં) એક વસ્તુનો પોણો ભાગ. (૨) પડવું. દા.ત. **ઘટીપૉણૂં**-ઘટવું, ઓછું થવું. **વધીપૉણૂં**-વધારે થવું.
પૉણી વી	(પૉ-પોં) અધુરાશ, કામમાં ખામી. (પોંણી વીસ)
★ પોંતા	મળ્યા, પહોંચ્યા.
★ પોતા	ફરસ સાફ કરવા માટે નકામાં ટુકડા. (૨) ફરસ સાફ કરવાની ક્રિયા.
પૉઢણૂં	નાના બાળકનું સુવું.
પૉર	પહોર.
પૉરસ	પાણી ચડાવવું, શૌર્ય ચડાવવું.
પૉરસણૂં	ફુલાવવું, ગર્વ લેવું.
પૉરસાઇંધલ	પાનો ચડાવનાર.
પૉરૂ	બકરીના બચ્ચા.
પૉરો	વિસામો. (૨) સમય, દા.ત. **ઘટત પૉરો**-પડતીનો સમય.
પૉસ્ટ	(ઇં) ટપાલ, પોસ્ટઑફિસના પત્રોની છટાઇ થતી હોય તે જગ્યા. (૨) પદ, હોદ્દો.
★પોંડ઼ો	પહોળું.

★પોડ઼ો ભીંત ઉપરથી ઉતરતું માટીનું પડ.

પૉડ઼ાઇ પહોળાઇ.

★પૉલ રૂનું પુમડું.

★પોલ પોલાણ, અંધાધૂંધી ગોંટાળા.

પૉલીસી (ઇં) વિમો કે વિમાખત.
(૨) ફૂટનીતિ, યુક્તિ.

પૉંગેલ અર્ધ પાકેલું કણસલું.

પૉંચેલ સમર્થ. વગદાર.

પ્રૉ પ્રભાત. **પ્રૉ, પિરૉ.**

ફે – ફો

ફકેલ ફાકેલું.

ફથેલ રોકાયેલું, ફસાયેલું.

ફરકેલ ફરક્યું હોય એવું.

ફસેલ ફસાયેલ.

ફરૉરીઓ નાશભાગ,

ફકૉડ઼ો મોટો ફાકડો.

ફાટેલ ફાટી ગયું હોય એવું.

★ફાડ઼્યૉ ફાડો. ચીરી કકડો કરો.

★ફાડ઼્યો ફાડ્યું, ચીરી કકડો કર્યું.

ફાડ઼ેલ ફાડી નાખ્યું હોય એવું.

ફિટેલ બગડેલ.

ફિરેલ ફરેલ.
(૨) માથા ભારે, દા.ત. **મથેજો ફિરેલ આય.** અર્ધ પાગલ.

ફિરૉ ફરો.

ફીણૉટો ફીણ.

ફુટેલ કોઇ વસ્તુ ફુટી ગઇ હોય એવી.
(૨) બીજનું ફુટી નીકળવું.

ફુલેલ ફુલી ગયું હોય એવું.

ફેણ (ફે-ફેં) ફણ, સાપની ફેણ.

ફેટૉડ઼ કુસંપ કરાવનાર.

ફેટૉડ઼ો કુસંપ.
(૨) ઊંટને થતો ક્ષય જેવો રોગ.

ફેનફતૂર ફેશનના નવા નખરા.

ફેનસી (ઇં) જમાના પ્રમાણેનું આધુનિક.

ફેની વ્યસની.

ફેલ (ઇં) નાપાસ.

ફેસન (ઇં) આચાર વિચારમાં ખાસ નવું, આધુનિક વલણ.

ફેડ઼ ધ્રાસ્કો, બીક. **ફેડ઼કો.**

ફૉ અભિમાન.

ફૉજ લશ્કર.

ફૉજી લશ્કરમાં કામ કરતો માણસ.

ફૉન (ઇં) ટેલીફોન.

ફૉલ સાડીને નીચે લગાવવામાં આવતો કપડાનો પટ્ટો.

ફૉર સુગંધ. **ફૉરમ.**

ફૉરી સ્ફૂર્તિ.

ફૉરણૂ સુઘંધિત થવું.

ફૉરેલ સુવાસિત થયેલ.

ફોલેલ ફોલેલું.

★ફોડ઼્યૉ ફોડો.

★ફોડ઼્યો ફોડ્યું.

ફોડ઼ેલ ફોડી નાખ્યું હોય એવું.

બેં - બોં

બજેલ બાજી પડેલું.
(૨) ગઠ્ઠ થઇ ગયેલું.

બજો બાખડો, ઝગડો, વઢો.

બટકેલ ભાંગેલ, ટુટેલ.
(૨) સ્વભાવનો ક્ષમતા વિનાનો.

બધેલ બાંધેલ.

બરેલ બળી ગયું હોય એવું.

★બધોં બાંધો.

★બધો આખું. દા.ત. **બધો રૂપીઓ આય.**-આખો રૂપિઓ છે, છુટ્ટો નથી.
(૨) બાંધેલું, દા.ત. **ઢગો બધો આય**-બળદ બાંધેલો છે.
(૩) ઝગડો કર્યું કોય તેવું. દા.ત. **વિઞીને ઉનસેં બધો**-જઇને તેનાથી બાજ્યો.

બરોલ પેટની ગાંઠ.

બાખડેલ બાજી પડેલું.

બાજોટ (ટ-ઠ) ચાર પાયાવાળો એક જાતનો પાટ,ચોરસ પાટલું.

બાટેલ બટાઇ ગયેલું, બાટેલું.

બાટોડી ઘેટાને ફેફસાં બંધ થવાનો થતો રોગ.

બારેલ બાળેલુ.

★બારો એક અંક સંખ્યા. બાર - ૧૨.

★બારો અવકાશ.

બારોટ ગઢવી, ચારણ.

★બાર્યો બાળો, સળગાવો.

★બાર્યો બાળ્યું, સળગાવ્યું.

બાંકોડો વૃધ્ધ માણસોને સહારની લાકડી, જે આગળથી વળેલી હોય.

બિજોરો એક જાતના લીંબુની જાત કે તેનું ફળ, બીજોરૂ.

બિપોર બપોર.

બિપોરીયો (બાંકસ) જેનેં સળગાવતા બપોરના પણ અજવાળું થાય તેવો બાંકસ.

બિસરોટો વર્ણશંકર (પશુ)

બુડેલ બુડેલું.

બૂચેલ મીંચેલ (આંખો)

બેકાર નવરો, કામકાજ વગરનો. **ભેંકાર**
(૨) કામ ન આવે તેવું.
(૩) રદ્દી

બેકારી કામધંધાનો અભાવ.

બેગડો મુસ્લિમ જ્ઞાતીની અટક.
(૨) એ ઓળખનો ગુજરાતનો એક સુલતાન.

બેરોડી બોરડી.

બેગ (ઇં) થેલી, ટ્રંક ઘાટની પેટી.

બેચેન અસ્વસ્થ, અજંપાવાળું.

★બેટ (ઇં) ક્રિકેટમાં દડાને મારવાનું સાધન.

★બેટ દરિયા વચ્ચેનો જમીનનો ભાગ.

બેટરી (ઇં) ટૉર્ચ.
(૨) વિજળી રાખવાનું એક સાધન, જેમકે મોટરની બેટરી.

બેઠક ખંડ.
(૨) નિત્ય બેસવા ઉઠવાની જગ્યા.
(૩) મેડાવો.
(૪) સોબત.

બેઠાડૂ બેસીને કામ કરતું હોય તેવું જીવન. **બેઠાડૂ જીવન.**

બેઠી આવક નિશ્ચિત આવક (વ્યાજ વગેરેની)

બેઠી ડડીજો વામન. નાના કદનો. **મંધરો**

બેઠેઘાટ નીચા કદનો-મકાન વગેરે.

બેણી (બેં-બેં) બરણી.

બૅતાલા	(બૅ-બેં) બેતાળીસ વર્ષની ઉમ્મરે આંખે આવતી ઝાંખ કે ત્યારે પહેરાતાં ચશ્માં.
બૅધ્યાન	ધ્યાન વગરનું, વ્યગ્ર
બૅધડ્ક	ડર વગર, હિંમતભેર.
બૅભાન	બેશુધ્ધ.
બૅન	શિક્ષિકા.
બૅરખો	રૂદ્રાક્ષના મોટા મણકાની માળા.
બેરોંડી	બોરડી.
★ બૅલ	(ઇં) ઘંટી, સ્કુલનો ઘંટ.
★ બેલ	હળની ઊભી-આડી ખેડ. (૨) એક બીજાની સાથે જોડાયેલ. દા.ત. બે બળદોને એક બીજા સાથે બાંધીને જોડેલા હોય. (૩) બે જણે હાથનાં આંગળાં ભેરવ્યા હોય તે.
બૅસણા	ઓલીયા, પીર, સંત, ફકીર ની ગાદી કે સ્થાનક.
બૅસણી	નાના બાળકને બેસવા માટે બનાવેલી લાકડાની બેઠક-ગાડી.
બૅસણૂં	ઉઠમણું.
બૅડ઼	એક જાતની માટી.
બૅડ઼વા	મજાગરા.
બૉઆ	કચ્છનું એક ગામ.
બૉઆર	ઝાડુ, સાવરણીથી સાફ કરેલો કચરો.
બૉઆરી	ઝાડુ, સાવરણી.
બૉઆરૅલ	સાફ કરેલું.
બૉક	સુગંધ.
બૉગણૂં	(બૉ-બોં) પહોળા મોંની વટલોઇ.
બૉટલ	કાચની શીશી.
બોટૅલ	એઠું કરેલું.
બૉણી	(બૉ-બોં) બોંણી, સવારનું પ્રથમ વેપારનું મૂહુર્ત.

બૉય	બન્ને
બૉમ	(બૉ-બોં) બોંમ, દારૂગોળાનું એક હિંસક શસ્ત્ર.
★બૉરો	વધારે.
★બોરો	પહોળો કોથળો.
★બૉલ	(ઇં) દડો, ગેંદ.
★બોલ	વચન, કોલ. (૨) ભવિષ્ય કથન.
બૉલબૅટ	(ઇં) ક્રિકેટ. બૅટબૉલ-બેટને બોલથી રમાતી રમત.
બોલોં	બોલો. કહો.
બ્લૉક	(ઇં) ચિત્ર કે છબી છાપવાનું તૈયાર કરેલું બીબું. (૨) મોટા મકાનનો સ્વતંત્ર ઘર થાય તેવો નાનો ભાગ. (૩) ગજીયું.
બૉલપૅન	બોલપેન.
બૉરી	બહુજ, વધારે.
બોડ઼ણૂં	ડુબાવવું.
બોડ઼ૅલ	ડુબાડેલ.

ભેં - ભૉ

ભગતોડ઼	પાખંડી સાધુઓ.
ભચૅલ	બચેલ.
ભજૅલ	ભાગી ગયેલ.
★ભજૉ	ભાગો
★ભજો	ભજવું. દા.ત. **રામ ભજો.**
ભટકૅલ	રખડેલ.
ભણૅલ	(ણૅ-ણેં) ભણેલું.
ભનાયૅલી	બનાવેલી

ભનેલ	બનેલ.
★ભધલો	બદલો, જમાના પ્રમાણે વર્તનમાં ફેરફાર કરો.
★ભધલો	બદલો, વેર કે ઉપકાર વાળવાને વૃતિ.
ભરેલ	ભરેલું.
ભલૉટ	રજપુતોની એક જાત.
	(૨) અંજાર તાલુકાનું એક ગામ.
ભિજ઼ેલ	ભીંજાયેલું.
ભિરેલ	ભળી ગયેલું.
ભીડ઼ેલ	બિડાયેલું.
	(૨) બંધ કરેલું.
ભુગ઼ેલ	ભૂંજેલ.
ભુતેલ	જીર્ણ થયેલું, ઘસાઇ ગયેલું. **ભુચેલ.**
ભુરેલ	રાંઢવા કે દોરીનું વળનું ઉતરી જવું.
ભુલેલ	ભુલાઇ ગયેલું.
ભૂગૉડ઼	પૃથ્વીનું તળ.
	(૨) તે વિષેના શિક્ષણનું પુસ્તક
ભૂંસેલ	ભુંસાઇ ગયું હોય એવું.
	(૨) મસળેલું, દા.ત.**ભૂંસેલ માની**-મસળેલી રોટલી-રોટલો.
ભેગૉડ઼ો	ભેગું કરેલું, શંભુમેડો.
ભેં-ભે	'બે' ને બદલે લાગતો પૂર્વગ દા.ત. બેરહેમ-ભેરૅમ.
	(૨) ભય, ડર, બીક.
	(૩) નકારાત્મક ભાવ બતાવતો શબ્દને લગતો પ્રત્યય, દા.ત. **ભેંઅક્કલ**-અક્કલ વગરનો. **ભેંશરમ, ભેંરૅમ.**
ભેંગાર	મજૂરી ન મળે એવું કામ.
ભેંગારી	કામ ન જાણનાર, સાથે કામ કરનાર.
ભેંગુના	નિર્દોષ
ભેગૉડ઼ો	ભેળસેળિયું.
ભેચેંન	અસ્વસ્થ, અજંપાવાળું.

ભેંજાર	હેરાન પરેશાન.
	(૨) દર્દ કે પીડાથી પરેશાન.
	(૩) કોઇ લપથી પરેશાન.
ભેંઠાઇ	ઢંગધડા વગરની, અણશોભિતી. (વાત)
ભેંણ	(ભેં-ભેં) બહેન.
ભેંણૈયો	(ભેં-ભેં) બનેવી.
ભેંણી	(ભેં-ભેં) ઘર, મકાન.
ભેંધી	કચ્છનું એક ગામ.
ભેંત	(ત-થ) બેત, બહેત, બ્હેત, એક ઉર્દુ-સિંધી કાવ્ય પ્રકાર. ૧૧ અને ૧૩ માત્રાનો છંદ (કાવ્યશાસ્ત્ર)
ભેંતર	બહેતર.
ભેંતાલ	તાલ વગરનો.
ભેંનરૂં	(ભેં-ભેં) બહેનો.
ભેંપિતો	અક્કલ વિનાનો.
ભેં લજો	લાજ વગરનો.
ભેલેલ	ભેલાઇ ગયેલું. (ખેતર-વાડી)
★ભેંર	તાંબાની મોટી કુચડીવાળી નોબત.
★ભેર	કોઇની સાથે ભળી જવું તે, ભળવું.
ભેંરવ	ભૈરવ, શિવનું એક સ્વરૂપ.
	(૨) એક નિશાચર પક્ષી. ઘુવડ જેવું.
ભેંરવી	એક રાગનો પ્રકાર.ભૈરવી.
ભેંરૅમ	રહેમ વગરનું, નિર્દય.
ભેંવફા	બેવફા
ભેંવસ	લાચાર, પરવશ.
ભેંસ્વાડ	સ્વાદ વગરનું.
ભેંસરમ	બેશરમ.
ભેંસુધ્ધ	બેભાન, બેશુદ્ધ.
	(૨) અક્કલ વગરનું, અપરિપકવ બુદ્ધિનું.

ભેંસુરો	ખોટા કે ખરાબ સૂરનું, બસૂરું,
ભેંહધ	વિપુલ, હદ વગરનું,
ભેંહોંસ	બેહોશ,
ભેંડ઼ણૂં	ભરડવું.
ભેંડ઼કો	જાડું ભરડેલું અનાજ.
ભેંડ઼ીંધલ	ભરડનાર.
★ભોં	હા.
	(૨) ભય.
★ભો	ભુવો, માતાજીનો પુજારી.
ભોંઇ	ઘરડું શિયાળ.
ભોંજાઇ	ભાભી, મોટા ભાઇની પત્ની.
ભોંમ	ભૂમિ, ભોમકા, વતન.
ભોંમકા	વતનની ધરતી.
ભોંમીયો	ભોમીયો, જાણકાર,વાટ-રસ્તો બતાવનાર,
ભોંર	ઉર્મિઓનો આવેગ.
ભોંરારો	(અભાગીઓ) ખરાભ નજરવાળો.

મેં- મોં

મખેંલ	ચોપડેલ.
મખોંડ઼	માખીનો ઉપદ્રવ.
મચેંલ	માતેલો.
મઞેંલ	માનેલું. માનતા કરેલું.
મઢેંલ	મઢેલું.
મથોંડ઼ો	પગથી માથા જેટલું
મંઙેંલ	માંગેલું.
મનમોંજી	મનની મોજવાળો.

સબધ જી સુરમ

મંઢેંલ	માંડેલું.
મનેંલ	દાબેલું.
મરેંલ	મરી ગયેલું.
મરોંલ	પશુને થતો એક રોગ.
મસોંતો	રસોડામાં વપરાતો લૂગડાનો કટકો.
મડ઼ેંલ	મઢેલ.
માંણેંલ	લ્હાવો લીધેલ.
માભોંમ	જન્મભૂમિ.
માપેંલ	માપેલું.
★માર્યોં	મારો. પ્રહાર કરો.
★માર્યો	માર્યું. મારી નાખ્યું.
માલોંરો	આડસરની ઘોડીને ટેકા માટેનું આડું લાકડું. **માલવરો.**
માવોંડ઼ીયો	મા ની વાત પર રહેનાર. **માવડ઼ીયો.**
માસોંડ઼ી	માંસાહારી જાનવર.
માહેંર	કુશળ, હોંશીયાર.
માંજેંલા	ઊટકીને સાફ કરેલા, અજવાળેલા.
મિટોંડ઼ી	એક જાતની માટી, માટી જેવા રંગનું, માટીનું કે માટી જેવું.
મિરોંણ	(રોં-રોં) મેળવણ.
મિલેંલ	મળ્યું, જડ્યું હોય એવું.
	(૨) બીજાની સાથે ભળી ગયું હોય એવું. માણસ-પ્રદાર્થ વગેરેનું.
★મિડ઼ે	બધા.
★મિડે	દુધ આપે.
મિંજોંતી	અંદર. **મિંજોંતો**
મિંજોંઠો	અંદરનો.
મીલોંડ઼ી	એક દેશી રમત, જેમાં સપાટ નાના પથ્થર ટુકડાઓને એક બીજા ઉપર ગોઠવી દડાથી તેને પાડી નાખવાની રમત.
મીંઢોંડ઼	મીંઢળ, એક ફળ, લગ્ન જેવી ક્રિયાઓ વખતે કાંડે બંધાય છે.

મુંજેલ મુંજાયેલું.
મુડ઼ેલ મરડેલ.
મુતૅણી (તૅ-તેં) એક જીવડું, જેના મુતરવાથી શરીર પરની ચામડી ઊઠી આવે છે.
મુતૅણૂં (તૅ-તેં) વારે વારે લઘુશંકા કરનાર.
(૨) બિકણ.
મૂંઢેલ મૂંડેલ.
મૅંઆર ભેંસો ચરાવનાર.
(૨) એક પક્ષી, હોકો.
મૅટ્રીક (ઇં) દસ ચોપડી સુધીનો અભ્યાસ.
મૅતર એક જાતી. ચમાર.
મૅતાજી મહેતાજી. **મૅતો.**
મૅધની મેદની, ભીડ.
મૅધાન મેદાન.
મૅફીલ મહેફીલ.
મૅનત મહેનત.
મૅમણ મેમણ કોમ, એ કોમનો આદમી.
મૅમાણ (મૅ-મેં) મહેમાન.
★મૅર મ્હેર, કૃપા. મહેરબાની.
(૨) હોકાની લાકડી.
★મૅર માળાનો શરૂઆતનો મણકો.
મૅરભાન મહેરબાન. સન્માન સૂચક આવકાર.
(૨) સલામ.
મૅરભાની મહેરબાની, દયા.
મૅરાઇ દરજી.
મૅરામણ દરિયો.
મૅરૈયો મેરાયું, દિવાળીમાં છોકરાં ઊંબાળીયા જેવો, હાથમાં ઝાલવાના ડોયાવાળો દીવો કરે છે તે.

મૅરૉણ જુઓ-મિરૉણ
મૅલ મહેલ.
(૨) શરીર પરનો મેલ.
(૩) ઝડપી ટ્રેન.
મૅલડ઼ી એક દેવીનું નામ. મેલડી માતા.
મૅલી ગંદી,
(૨) લપ.
મૅલીમાસી ખરાબ નજરની.
મૅલો મેલું, ગંદુ.
(૨) મરણના સમાચાર લઇ આવનાર માણસ.
★મૉ બહેકવું. દા.ત. **ભારી મૉ કરે વેઓ આય**-બહુ બહેકી ગયો છે.
★મો મોહ.
(૨) મર્યું.
મૉઆર રાસ, ચોટીયું, લગામ.
મૉઆડ઼ આગળનો ભાગ.
(૨) પહેલ.
(૩) બાજુ દા.ત. **હિન મૉઆડ઼, ક હુન મૉઆડ઼**-આ બાજુકે પેલી બાજુ.
(૪) દિશા. દા.ત. **વાંઇ મૉઆડ઼**-પશ્ચિમ દિશા તરફ.
(૫) એ વિષે કે એના વિષે. દા.ત. **ઇન મૉઆડ઼ આઉં કીં ન બુજાં**-એ વિષે હું કાંઇ જાણતો નથી.
મૉક નાક વાટે વરાળ લેવી તે.
મૉકો (મૉ-મોં) તક, લાગ.
મૉકાંણ મુસીબત, આફત.
(૨) મરણના સમાચાર.
મૉકૂફ મુલતવી.
મૉકો (મૉ-મોં) તક
મૉખીક મુખને લગતું, મોખિક પ્રશ્નોતરી.

મૉગમ ખાનગી, ઇશારાથી.

★મૉજ આનંદ, મોજ મસ્તી.

★મોજ ગણ, ગણતરી કર.

મૉજુધ મોજૂદ, હાજર.

મોજૅલ ગણેલ.

મૉઢીયો (મૉ-મો) છાણાનો ગોઠવેલો ઢગલો.
(૨) આગળનો
(૩) કબાટના ખાનાનું આગળનું પાટીયું.

મૉણ (મૉ-મોં) લોટમાં તેલ નાખવું તે.
(૨) વાત વધારીને, અસ્પષ્ટ કરવી તે. .

મૉત મરણ.

મૉથાજ મ્હોતાજ, લાચાર.

મૉભત મહોબત,

મૉભતીલો મહોબત વાળો.

મૉનથાર એક મિઠાઇ, મોહનથાળ.

મૉમતી જૈન ધર્મના સાધુઓના મુખ આગળનું કપડું.

મૉમીન. મુસલમાન બંદો.

★મૉયડ઼ો (મૉ-મોં) ગાય-ભેંશના મોઢા પરનું બંધન.

★મોયડ઼ો મોઢા પર થતો ખીલ.

મૉયો મારૂં.

★મૉર પહેલાં.
(૨) અગાઉ.
(૩) મોળ ચડવી તે.
(૪) આંબા લીમડાના ફૂલ.
(૫) સમારવું, દા.ત. **સાગ઼ મૉર**-શાક સમાર.
(૬) છાપ, મહોર.

★મોર એક પક્ષી.

મૉરણૂં સમારવું. **મૉરણી,મૉરૅલ.**
(૨) બીજ અથવા છોડનું ફૂટવું.

મૉરમ મહોરમ.
(૨) એક જાતની માટી.

★મૉરલો પહેલાનો.

★મોરલો મોર, મોરનું લાલિત્યવાચક નામ.

મૉરાટણૂં મીઠું મીઠું ખાઇને કંટાળી જવું ને ચટપટું ખાવું.

મૉરી સાંબેલું.
(૨) ખાળ-ચોકડી, ગંદા પાણીની નીક, ગટર.
(૩) ટેકરો.
(૪) ફિક્કી.

મૉરીંધલ સમારનાર.

મૉરૅલ સમારેલ.

મૉરેં પહેલાથી જ. **મૉરઇં.**

મૉરો વહાણ કે ધમણનો આગળનો ભાગ.
(૨) નાનો ટેકરો.
(૩) મોળું સ્વાદ વગરનું.

મૉલ પાક.
(૨) મહેલ, મોલાત.

મૉલાત મહેલ

મૉલા અલ્લાહ, મુલા, મુસ્લિમ ધર્મ ગુરૂ.

મૉવડ઼ પહેલ.

મૉવડ઼ી મુખી.

મૉવા પશુને થતો એક રોગ.

મૉસમ ઋતુ. આવતું વરસ.

★મોં મોઢું.

★મૉડ઼ મુગટ (કન્યા માટેનું)
(૨) એક રાજપુત જ્ઞાતિ.
(૩) બાજુ,દિશા, દા.ત. **હિન મૉડ઼ હલ્યો વિંઞ**-એ બાજુ કે એ દિશા-તરફ ચાલ્યો જા.

(૪) એ વિષે, કે એના વિષે. દા.ત. ઇન મૉડ઼ આઉં કીં ન બુજાં -એના વિષે હું કાંઇ જાણતો નથી.

★મૉડ઼ — વાડવું, મોડવું.

મૉડ઼ૅલ — મરડેલ.

★મૉડ઼ો — મોડું, સમય પછીનું.

★મૉડ઼ો — શરમાવવું, લાજ.

મૉડ઼ોવૅલો — મોડું વહેલું....

રૅ - રૉ

રખૅલ-લો — રાખેલ-લો.

રખૉ — રાખો.

રધૅલ — રાંધેલ.

રજૉણૂં — જૈન સાધુઓનું રજોહરણ.

રમૉ — રમો, રમવું.

રનૅલ — રાંડેલ. વિધવા.

રનૉડ઼ીયો — વેશ્યાગમન કરનારો, ચારિત્ર્યહીન.

રસૉડ઼ી — શરીર પર ઉપસેલો ગઠો.

રસૉડ઼ો — રસોડું. રસોઇઘર.

રંઙૅલ — રંગેલું.

રંધૅલો — રાંધેલું.

રંધૉણૂં — રાંધણીયૂં, રસોડો.

રાખૉડ઼ી — રાખોડીના રંગ જેવું. ભસ્મ જેવું.

રાગ઼ૅલ — લીપેલું.

રામમૉલ — ચોમાસુ પાક. (સિંચાઇ વિનાનો)

રિજૅલ — રીજેલું, રૂજાઇ ગયું હોય એવું.

રુલૅલ — રખડેલ.

રૅ — રહે.

રૅવૅલ — રેવ કરેલું. સાંધેલું.

રૅઆ — રહ્યા.

રૅઆંણ — (રૅ-રૈં) મેડાવો.

રૅણ — (રૅ-રૈં) રૈંણ કરેલું.

રૅણીકૅણી — (રૅ-રૈં) રહેવાની રીતભાત

રૅણાંગ — (રૅ-રૈં) (ગ-ક) રહેવાની જિગ્યા.

રૅબારી — રબારી.

રૅમ — રહેમ, દયા.

રૉ — રહો.
(૨) ઘોડાની એક ચાલ. રવાલ.

રૉફ઼ — રૂબાબ

રૅડીયો — (ઇં) રેડિયો

★રૅલ — રહી ગયેલું, પડી રહેલું.

★રૅલ — રેલ્વે.

★રૉજ — રહેજે.

★રૉજ — દરરોજ.
(૨) એક જાનવર.

★રૉજા — રહેજો દા.ત. ઐં હાજર રૉજા-તમે હાજર રહેજો.

★રૉજા — મુસ્લીમ બીરાદરોનો ઉપવાસ.

રૉણ — (રૉ-રોં) રોહિણી નક્ષત્ર.

રૉણૂં — રહેવું.

રૉપૅલ — વાવેલ.

રૉન — (ઇં) રાતની ચોકી માટેનો રાઉન્ડ.
(૨) પત્તાની રમતમાં ક્રમિક અંક ધરાવતા પત્તાનો સમુહ.

રૉનક — મોજ, આનંદ.
(૨) રોશની.

રૉને — રહીશ.
રૉફ — રોફ, રૂબાબ.
રૉમ — રૂંવાટી.
★રૉલ — (ઇં) ગોળ પીંડલા જેવું.
★રોલ — રખડુ,
રૉવાજે — રહેવાય.
★ રૉડ઼ — ઉઝરડો.
★ રોડ઼ — (ઇં) રસ્તો. મોટો પાકો રસ્તો.
રૉવાણૂં નં — રહેવાયું નહીં.
રૉડ઼ચૉડ઼ — વધ્યું ઘટ્યું.
રૉડ઼ણૂં — રોળવું,
રૉડ઼ા — ખોટૂં બોલવું.
(૨) (કાવ્ય) એક છંદ.

લૅ -લૉ

લખૉટી — કાચની કે પથ્થરની રમવાની ગોળ ગોળી.
લખૉટો — તળાવની વચ્ચે બગીચા જેવું બેસવાનું સ્થાન.
લગ઼ૅલ — વાગી ગયેલ, શરીર પર પ્રહાર થયેલ કે તેથી તેનું પડેલ નિશાન.
(૨) સમજાવું અનુભવ થવો, દા.ત. **ઇનકે ઍડ઼ો લગ઼ૅલ ક આઉં ખોટો બોલાંતો**-એને એવું લાગ્યું કે હું ખોટું બોલું છું.
(૩) ભાસ થવું, દેખાવવું. દા.ત. **મૂકે તાં મૉરૈં લગ઼ૅલ જ ડુકાર પોંધો**-મને તો પહેલેથી જ લાગતું હતું કે દુષ્કાળ પડશે.
(૪) કાયદાની કલમ લાગવી.
(૫) તાળાનેં કુંચીનું લાગવું.
(૫) ઝાડ ને ફળ લાગવા.
(૬) ખર્ચ થવું.
(૭) મીંચાવું, દા.ત. **મૂંજી અખ લગ઼ૅલ હુઇ**-મારી આંખ મીંચાયેલી હતી.
(૮) લાગુ પડવું દા.ત. **આકે ત કચ્છજો પાણી ભારી લગ઼ૅલ આય**-તમને તો કચ્છનું પાણી ભારી લાગેલું છે.
(૯) ચોંટાળેલ.
(૧૦) ઇચ્છા થવી, દા.ત. **મૂકે ત બૉરી ઉઞ લગ઼ૅલ હુઇ.**-મને તો તરસ બહુ જ લાગેલી હતી.
(૧૧) લાગેલું, દા.ત. **ઇનજે ઘરકે તાડ઼ો લગ઼ૅલ હો**-એમના ઘરને તાળો લાગેલો હતો.
(૧૨) જોળાયેલું, દા.ત.**ખટારે ભેરો ખટારો લગ઼ૅલ હો**-ખટારા સાથે ખટારો જોળાયેલું હતું.
(૧૩) લાગવું, જખમ થવો. દા.ત. **ઇનજે પગ઼મેં કીંક લગ઼ૅલ હો**-એના પગમાં કઇંક વાગી ગયું હતું

લજૅલ — મળેલું. લભૅલ.
લજૉ — ખોળો, ગોતો.
લભૅલ — મળેલ
લાંઠૉડ઼ — નકામું પશુધન.
લિકૅલ — છૂપેલ
★લિખૅલા — લખ્યા હોય એવા.
★લિખેલા — લખવા માટે.
લિખૉ — લખો.
લિખૅલ — લખેલું.
લિટકૅલ — લટકી રહેલું.
લિંભૅલ — લીંપેલ.
લીસૉટો — પ્રકાશનો શેરડો.
લીલાલૅર — લીલા લહેર.સર્વત્ર આનંદ.
લીંગારૅલ — છાંણને ગોળ ફરતે કરાતો નિશાન (બીજું કોઇ ઉપાડી ન જાય તે માટે)
★લૅ — લહેર, ધૂન, મોજ.
★લે — ગોદડામાં નખાતા જુનાં કપડાના કટકા.

લેકચર	(ઇં) ભાષણ.
	(૨) કંટાળાજનક લાંબી વાત.
લેંકો	લહેકો, શરીરનો મોહક ચાળો.
લેખેલ	ગણેલ.
લેટ	(ઇં) મોડું.
લેજીમ	કસરતનું એક સાધન કે તેની કસરત.
લેબલ	(ઇં) નામઠામ વાળું પત્તું.
લેબાડ઼	વાતનો ઢંગધડા વગરનો.
લેણાડેણી	(લેં-લેં) લેણાદેણા.
લેન	(ઇં) હાર, કતાર.
	(૨) સમાંતર ધંધો.
	(૩) ચાલચલગત.
	(૪) અગોતરૂં કામ.
લેમચી	મેંદા અને ખાંડની બનાવેલી એક વાનગી.
લેર	આનંદ, મોજ.
લેરખી	હવાની લહેર
લેરૂં	દરિયાના મોજાની લહેરો.
	(૨) આનંદ, મોજ.
લેરી	આનંદી.
લેરીઓ	એક પક્ષી, લહેરીઓ 'ગન્ડમ'
લેરીયૂં	પાણીની લહેરો.
લેલૂંટ	મશગુલ, કોઇની પાછળ ફીદા.
★લૉ	અટકલ, યુક્તિ.
★લો	લોખંડ.
લૉઆર	લુહાર.
લૉક	(ઇં) તાળું.
લૉજ	વીશી. રહેવા ખાવાની સગવડ આપતું સ્થાન.
લૉણ	(લૉ-લોં) લોણ.

લૉણૂં	(લૉ-લોં) લમણું.
લૉયં	(લૉ-લોં) કોઇ હિસાબે. નીતિનિયમ પ્રમાણે.
લૉયંકુલૉયં	(લૉ-લોં) યેનકેન પ્રકારણે, ગમે તે ઉપાય કરીને.
લૉર	પાણીની લહેર.
લૉરી	(ઇં) ખટારો.
	(૨) નાના બાળકને સુવડાવવા માટે ગવાતું ગીત.
લૉરીયા	કાનમાં પહેરવાનું ઘરેણું.
	(૨) કચ્છનું એક ગામ.
લૉકલ	(ઇં) સ્થાનિક,
	(૨) ધીમિ ગતિએ અને ઘણા સ્થાનો પર ઊભી રહેતી ટ્રેન કે બસ.
લૉટરી	(ઇં) ટિકિટો વેચી ખરીદનારાઓમાંથી જેને નશીબે આવે તેને ઇનામો આપવાની શરતે કરાતો ધંધો.
લૉન	(ઇં) અમુક શરતે લેવાતી વ્યાજુકી કે ઉછીની રકમ.
લેલા	લૈલા, એક નામ. લૈલા મજનું.
લૉણૂં	(લૉ-લોં) લમણૂં.

વે - વૉ

★વજાયૉ	વગાડો.
★વજાયો	વગાળ્યું.
વટેલ	વાટેલ
વઢેલ	વાઢેલ.કાપેલું.
વધેલ	વધ્યું હોય એવું.
વરેં	વર્ષ.
	(૨) વળે. (કંઠી) પાછો વળે.
	(૩) વળવું, વાળવું. દા.ત. **વરેં નતો**-વળતો નથી.
વરકેલ	આવેલ. ફરકેલ.

વરેલ	વળેલું, વાંકુ.
	(૨) પાછું વળ્યું હોય એવું.
વલેંલ	છોડના મુળમાં ખોદવું.
વરોટણૂં	વળોટવું, ઉલ્લંઘન કરવું, પસાર કરવું.
વરોંણ	(રોં-રોં) મકાન ઉપર નળીયાં ગોઠવવા માટે બનાવેલ લાકડાનું ઝાળું.
વરોંણીયો	કથા પ્રસંગે માળા જપનાર.
વરોંઠી	(રોં-રોં) વર કે કન્યાને લગ્ન પહેલા અને પછી જમવા માટે બોલાવવું તે.
★વરોં	વળો. પાછા વળો.
★વરો	વળો. (છાપરાનો)
	(૨) સમૂહને જમાડવાનો પ્રસંગ.
વરોંલો	ગળાનો એક દાગીનો.
વલેંલ	ખોદેલું.
વસેંલ	વસેલું.
વસોંતા	વસો છો, રહો છો.
વાધોંડ઼	સંભાળ. પુછાગાછા.
વારેંલ	વાળેલ.
વાલોંર	શાક માટે વપરાતી એક વનસ્પતિ.
★વાંચ્યોં	વાંચો.
★વાંચ્યો	વાંચ્યું.
વિકેંલ	વેંચાઇ ગયેલું.
વિજેંલ	નાખેલું
વિઞાયેંલ	ખોવાયેલ.
વિછટેંલ	છુટેલ.
વિછડેંલ	છૂટો પડેલ.
વિછોંડ઼ા	વિયોગ.

વિટકેંલ	રિસાયેલ, રૂઠેલું.
વિટલેંલ	વટલાઇ ગયેલ.
વિલટેંલ	રિસાઇ પડેલું.
વિણસેંલ	બગડેલ, રૂઠેલ.
વિસૂકેંલ	ઊચી ગયેલું, ગાય-ભેંશનું ઊચી જવું.
વિસોં	વિશ્વાસ રાખો.
વિડ઼ગેંલ	વળગેલ.
વીઆરોંક	વિસેક.
★વીચાર્યોં	વિચારો
★વીચાર્યો	વિચાર્યું.
વીંગોંટી	રાજ્ય તરફથી વસુલ થતો જમીન પરનો કર.
વેંઆસીં	ગયા.
★વેંઓં	બેસો. (વ્યોં)
★વેંઓ	ગયો. (વ્યો)
વેંઢારેંલ	ઉછેરીને મોટું કરેલ.
★વેંજ	જજે, જઇ આવજે.
★વેંજ	બેસજે. (૨) વીંધ.
વેંથ	વેંત.
વેંણ	(વેં-વેં) બોલ. વચન. આકરા બોલ. કડવા વેંણ.
	(૨) નદીનો પ્રવાહ. વહેણ.
વેંણી	(વેં-વેં) સ્ત્રીઓને માથામાં નાખવાનો ફુલનો ગજરો.
	(૨) દરવાજાના કમાડમાં જડેલી લાંબી ઊભી પટ્ટી. જેમકે ત્રેં
વેંણી-	ત્રણ પટ્ટી વાડી કમાડની જોડ. પંજ વેંણી-પાંચ પટ્ટીવાડી કમાડની જોડ.
★વેંબોં	જઇશું
★વેંબો	બેસશું
વેંમ	વહેમ.

વૅન	પાણી જવાનો રસ્તો.
વૅનેં	જઇશ.
વૅપાર	વ્યાપાર.
વૅવાર	વ્યવહાર.
વૅર	શત્રુવટ.
	(૨) કરવતથી કાપતા નીકળતો લાકડાનો ભુકો.
વૅરણ	દુશ્મન સ્ત્રી.
વૅરણૂં	વહેરવું.
વૅરાઇ	વહેરવાની મજૂરી.
વૅરાગ	વૈરાગ્ય.
વૅરાન	ઉજ્જડ.
વૅરી	શત્રુ, દુશ્મન.
★વૅલ	માફારી ગાડી, માફારૂ બળદ ગાડું.
	(૨) ગયેલ. ત્યાં પહોંચેલ.
★વેલ	લતા, લાંબી કે ઉંચે ચડતી વનસ્પતિ
	(૨) ભાત,ડિઝાઇન.
★વૅલો	વહેલો.
	(૨) જલદી કર.
	(૩) તો, તો પછી, ત્યારે. દા.ત. હલ વૅલો-હાલને તો.
★વેલો	લતા-વેલી.
	(૨) ગળામાં પહેરવાનું ઘરેણું.
	(૩)વેલજીનું ટુંકુ નામ.
વૅલીમોડ઼ી	વહેલું મોડું.
વૅવડ઼ાયણૂં	છંછેડવું
★વૅડ઼ણૂં	રિસાઇ જવું, ગુસ્સો કરવો, છટકવું.
★વેડ઼ણૂં	ઓળવું, કેશને કાંસકીથી ઓળી અને વ્યવસ્થિત કરવા.
વૅંઢારૅલ	ઉછેરીને મોટું કરેલ.

★વૉં	વહેણ.
	(૨) ચરબી.
	(૩) હો, તમારી હાજરી હોવી.
★વો	હતો. હો.
વૉકરો	**(વોં)** વોકડો, પાણીનું મોટું વહેણ.
વૉટ	(ઇં) મત. મતદાન.
વૉણ	(વૉ-વોં) કપાસનો છોડ.
વૉણી	(વૉ-વોં) વગરની,દા.ત. **અક્કલ વૉણી**-અક્કલ વગરની.
વૉણૂં	(વૉ-વોં) વગરનું. દા.ત. **અક્કલ વૉણૂં**-અક્કલ વગરનું.
વૉરંટ	(ઇં) ધરપકડ કરવાનો કોર્ટનો હુકમ.
વૉડ઼	વાછડી.
વૉડ઼ો	વાછડો.
વૉણૂં	(વૉ-વોં) વિનાનું.
	(૨) વહેવું.
વૉધ	શરત.
	(૨) જીદ.
વૉરણૂં	વહોરવું.
વૉરાયણૂં	વહોરાવવું. ભિક્ષામાં મેળવવું.
	(૨) રજા આપવી, ઝાંપા સુધી મુકવા જવું, 'વળાવવું'.
★વૉરાયૉ	વળાવો.
★વૉરાયો	વળાવ્યું.
વૉરા	મુસલમાન બિરાદરોની સંપ્રદાયનો વ્યક્તિ. કે તેનો સમુહ.
	(૨) જૈનો અને નાગરોમાં આવતી એક અટક.
વૉરૅલ	વહોરેલ.
વૉડ઼	મોટી વાછરડી
વૉડ઼ો	મોટો વાછરડો

સેં - સોં

સગોં	શકો. દા.ત. **ઐં ઇ કમ કરે સગોં ?**- તમે એ કામ કરી શકો?.
સગોંતા	શકો છો.
સવેંડોં	ખેતીનો એક ઓજાર
સટોંડીયો	સટો ખેલનાર.
સતરોં	એક અંક સંખ્યા-૧૭
★સમજાયોં	સમજાવો.
★સમજાયો	સમજાવ્યું.
સમારેંલ	ખસી કરેલું.
સમેંલ	(મેં-મે) ગાડાની ધૂંસરીના કે તરલાના બન્ને છેડાની લાકડી, ખીલી.
સમોં	સમય, ટેમ.
સમોંડો	વ્યાજબી, બરાબર, પોસાય તેવું. (૨) ગાય-ભેંસ વીયાતી વખતે તેનું બચ્ચું માથા વડે બહાર આવે તે **સમોંડો.**
સરોંલ	વિયાયેલ ગાય-ભેંસના બીજા દિવસનું ગરમ કરેલું દુધ.
સલાડેંલ	જોડેલ. (૨) બે ઢોરના-બન્નેના ગળામાં એકજ દોરડે બાંધીને હાંકવા તે.
સવેંડો	ખેતીનો એક ઓજાર, સવેડું.
સડેંલ	સડેલું.
★ સાર્યોં	સાર થવી, અહેસાશ થવો. (૨) શું સમજો છો ?. દા.ત. **કુરો સાર્યોં તા**-શું સમજો છો.
★ સાર્યો	ખબર પડી જવી. (૨) ખ્યાલ આવી જવો, (૩) જાગી જવું. (૪) ચેતી જવું.
સારેંલ	ચેતી ગયેલ,ખ્યાલમાં રાખેલ.
સાડેંલ	સડાવેલું.

સાંઢેંલ	ઉછરેલ, પાળેલ.
સિખેંલ	શિખેલ.
સિખોં	શીખો.
સિજેંલ	સીજેલું
સિણગારેંલ	શણગાર્યું હોય એવું.
સિભેંલ	શિવેલું.
સિરકેંલ	સરકી ગયેલું.
સિરજોંર	માથાભારે.
★ સિરોં	સરકી જાવ. ભાગી જાવ.
★ સિરો	સુતી વખતે માથાનીચેં મુકાતું ઓઠીંગણ, તકીયો.
સિંધોંડી	માંડવી તાલુકાનું એક ગામ.
સીનોંડી	ઇંઢોણી.
સીમસેંડે	ખેતરવાડીએ, જંગલમાં.
સીસોંટી	સીટી. ઓઠ કે ભૂંગળી જેવા સાધનથી પવન ફૂંકીને કરાતો તીણો અવાજ, કે તેનું સાધન.
સીંગોંટી	ગાય-ભેંશના વેચાણનો લાગો, કર.
સુકેંલ	સુકાઇ ગયેલું.
સુણેંલ	(ણેં-ણેં) સાંભળેલ.
★સુતેંલા	સુતા હોય એવા.
★સુતેલા	સુવા માટે.
સુધરેંલા	સુધરેલા, સંસ્કૃતિ-સભ્યતામાં નવી રીતભાતને અપનાવનાર. સુધરેલ.
સુધવોંણૂં	(વોં-વોં) ભાન વગરનું.
સુબડેંલ	ચઢેલા મોઢાવાળો.
સુરેંલ	સડી ગયું હોય એવું.
સુસેંલ	શોષાયેલું.
સૂતેંણી	(તેં-તેં) સૂતલી.

★સૅ	સહેવું, સહન કરવું.
	(૨) શરમ. અબદ
	(૩) પ્રભાવ, બીજાને દબાવવાનો પ્રયત્ન.
★સે	તે. દા.ત. **ઇ આય નં સે!**-એ છે ને તે.
	(૨) શાહુડી, એક વનેચર પ્રાણી.
	(૩) એક ઝાડ.
સેકેલ	શેકેલું.
સૅન કેંણૂ	સહન કરવું.
સેલૉર	પગથિયાંવાળો કૂવો
★સૅજ઼	જરાક, અલ્પ.
	(૨) શય્યા.
★સેજ઼	તે.જ, એ.જ.
સૅજે	સહેજે
સૅજેસૅજે	અમસ્થા અમસ્થા.
સૅજલડ઼ી	પથારીનું લાલિત્યવાચક નામ.
સૅજસાજ	જરાજેટલું, સહજ.
સૅણ	(સૅ-સેં) સ્વજન, પ્રિય.
	(૨) શમડી નામનું પક્ષી.
સૅણાઇ	શરણાઇ.
સૅણી	(સૅ-સેં) શરણે આવેલી સ્ત્રી.
	(૨) ગુજરાતની લોકકથાઓમાં આવતું એક સ્ત્રીપાત્ર-શેણી-વિઝાણંદ.
સૅણીયાત	સુખશાંતિ. દા.ત. **સંપ તિત સૅણીયાત**-સંપ ત્યાં સુખશાંતિ.
સૅતાન	જીદ-જીદી.
સૅથ	તંદુરસ્તી.
સૅન	સહન
	(૨) પુષ્ટિસંપ્રદાયમાં પ્રભુના શયનનાં કરવાતાં દર્શન.
સૅના	સેના, લશ્કર.
★સૅર	શહેર.

	(૨) એક જુનું વજન. એક કિલો.
★સેર	સાંકડી.
	(૨) સેરવી લે.
સૅરમાઇ	માછલીની એક જાત
સૅરંગ	સળંગ, હરોડમાં, ક્રમીક.
સૅરી	ગલી, શેરી.
	(૨) શહેરમાં રહેનારૂં.
	(૩) ભાળ, તપાસ.
	(૪) એક જાતની માછલી.
	(૫) તોલું, વજનીયું એવા અર્થમાં. દા.ત. **પંજ સૅરી**-પાંચ શેરનું વજનીયું-તોલું.
સૅલ	સહેલ.
સૅલપ	બરકત, વધારો.
સૅલાઇ	લંબાઇ, પહોળાઇ.
	(૨) સહેલું, આશાન.
સૅડ઼ફેડ઼	વેરવિખેર, ધૂળધાણી.
સૅલા	ગણતરી ઉપરાંતના.
★ સૅલો	સહેલું, સરલ, મુશ્કેલ નહિ એવું.
	(૨) વધારે.
	(૩) લાંબુ, પહોળું.
	(૪) બરકત વાળું.
★ સેલો	શેલું, સ્ત્રીઓનું કસબી પાલવવાળું કિંમતી વસ્ત્ર.
સૅડ઼કો	આંચકો.
★સૉ	સો-એક અંક સંખ્યા-૧૦૦.
★સો	સાંભળ્યું.
સૉક	શોખ. **(સૉખ)**
	(૨) શોક્ય.
સૉકપગલો	મરી ગયેલી શોક્ય ન નડે એટલા માટે ગળામાં પહેરવાનું પગલું, ચિહ્ન.

સૉકીન (કી-ખી) શોખીન.
સૉઆ સવા, સુવા, એક વનસ્પતિના બીજ.
સૉ કર પાનાની રમતમાં પાનું ખુલ્લું કર એવો આદેશ.
સૉખ શોક. જુઓ-સૉક
સૉખો સહેલું, આરામ દાયક.
સૉગ઼ઠી રમવાનું નાનું પાસું.
સૉગ઼ાત ભેટ.
સૉટી પાતડી લાકડી.
સૉણૂં (સૉ-સોં) સપનું.
સૉડ઼ સાંકડ.
(૨) આર્થિક મુશ્કેલી.
(૩) શરીર પર સોટી વગરેનો પડતો આંકો.
સૉડ઼ સાંકડ સાંકડું મોકડું, સંકળાશ.
સૉડ઼ી સાંકડી.
સૉડ઼ો સાંકડો.
સૉધો ખરીદ કે વેંચાણ નક્કી કરવું તે.
સૉધ્રો સંતોષ, ધરપત.
સૉન સોનું, સુવર્ણ.
સૉનત સુન્નત, એક મુસલમાન સંસ્કાર.
સૉનફુલડ઼ી સીસોરિયા (વન.)
સૉનપાપડ઼ી સોનપાપડી, એક મિઠાઇ.
સૉનવલ સુવર્ણવેલ (વન.)
સૉન સિરિયારો સોનાસળી (વન.)
સૉનાગેરુ સોનાના કામમાં આવતો એક જાતનો ગેરુ
સૉનાબાટણ એક પક્ષી, સોનેરી બાટણ.
સૉનામુખી સુવર્ણમાક્ષિક ઔષધ, એક જાતની માટી
સૉનામૉર સોનાનો સિક્કો

સૉનારો સોનાનું કામ કરનાર.
(૨) એક પક્ષી, દશરથ.
સૉનાલી એક પક્ષી, ધાનચીડ઼ી.
સૉની સોનાનું કામ કરનાર.
સૉનેરી સોના જેવા પીળા રંગનું.
સૉનૈયો એક જાતની મછલી.
સૉબત સાથ, સંગ, મૈત્રી.
સૉમવાર સોમવાર.
સૉમનાથ પ્રથમ જ્યોર્તિલિંગ, સોમનાથ મહાદેવ, સોમનાથ ધામ.
સૉપો સોપો
સૉમરસ કાયાકલ્પ કરવાતો એક આયુર્વેદિક ઓષધિનો રસ. (સુશ્રુત સંહિતા મુજબ)
સૉરઠ કાઠીયાવાડનો એક પ્રદેશ-ભાગ.
સૉરઠો (કાવ્ય) એક માત્રામેળ છંદ.
સારેલ ખ્યાલમાં આવી ગયેલ.
સાડ઼ેલ સડાવેલું.
સોરેલ ઝાડને કાપી કુપીને સરખું કરેલું.
સુરેલ સડી ગયેલું.
★સૉરો સસરો.
★સોરોં એક અંક સંખ્યા - ૧૬.
સૉવાજે સહેવાય.
સૉહા સ્વાહા. અગ્નિમાં આહુતિ આપતાં બોલાતો શબ્દ.
સૉહામણૂં સુશોભિત.
સાંઢેલ ઉછરેલ, પાળેલું.
સોંઢેલ મનસુબો કરેલ. તૈયાર થયેલ.
સોંપેલ સોંપી દીધેલું.

હે - હોં

હકલેંલ	હંકેલ.
હથરોંટી	કારીગરી, હાથે કામ કરવાની કળા, આવડત કે તેની સફાઇ.
હથોંડ઼ી	હથોડી.
હથોંરો	હાથેવાળો, વર કન્યાનો હસ્ત મેળાપ.
હલવેંલો	હાલને ત્યારે.
હલેંલ	હલી ગયેલ.
હલોં	હાલો, ચાલો.
હવાયેંલ	હવાઇ ગયેલું.
હાકોંટો	હાક કે મોટેથી પડકાર
★હાર્યોં	ઢોળો.
★હાર્યો	ઢોળ્યું.
	(૨) હારી ગયો. રમત વગેરેમાં.
હાલેંણા	નાના બાળકને સુવડાવતી વખતે ગવાતાં ગીત.
હિરેંલ	હળેલ.
હુસેંન	મુસલમાનોમાં એક નામ.
	(૨) જેમના નિમિતે તાબુત નિકળે છે તે ભાઇઓમાંનો એક. હસણ કે હુસૈન.
હેકોંલ	હળની એક સીધી ખેડ.
હિંગોંરો	સમાવંશની એક લડાયક મુસલમાન જાત.
હીંડોંરો	(ડોં-ઢોં) હિંડોળો.
હેડ માસ્તર	(ઇં) મુખ્ય શિક્ષક.
હેડીયાં.	આ બાજુ. (ચારણી)
હેડી	આવડી. આવડી મોટી.
હેડો	આટલું. આટલું બધું.
હેડ઼ો	આવું આના જેવું.

હેણ	(હે-હેં) હરણ.
હેણાઉ	(હે-હેં) મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર.
હેણાકંસ	(હે-હેં) હિરણ્યકશ્યપ રાક્ષસ.
હેણી	(હે-હેં) હરણની માદા, હિરિણી.
	(૨) હરણી નક્ષત્ર.
હેધોં	જંગલી, ગાંડો.
★હેઠ	ધિક્કાર.
★હેઠ	નીચેં
હેમ	સોનું.
	(૨) હિમ, અતિશય ઠંડું.
હેમજી	હીમજ. **(એંજ્યૂં)**
હેમખેંમ	કુશળ, સહીસલામત
હેમથ	હિંમત.
	(૨) બળ, તાકાત.
	(૩) સાહસ.
હેમારો	હિમાલય.
હેયાર	આ સાલે, આ વર્ષે.
હેયાં	અહીં.
હેયાંનૂં	અહીંથી.
હેર	અત્યારે.
હેરત	આશ્ચર્ય. નવાઇ
હેરાંણ	હેરાન, પરેશાન.
હેરૈં	હમણાં જ.
હેલીયો	વહાણની ટુંકી સફર .
હેવર	અત્યારે.
હેવરૈં	હમણા જ, અત્યારે ને અત્યારે.
હેવાન	પશુપણું, પાશવતા

હેવાલ — અહેવાલ, વૃતાંત.

હેરીતેં — અત્યાર સુધી.

હેસીયત — શક્તિ.

હેસીં તેં — અત્યાર સુધી.

હેસૂંધે — હમણા સુધી.

હેડ઼ી — આવી.
(૨) આવા પ્રકારની

★હોં — સવારી કે ખેતીના કામમાં લેવાતા પશુને ઉભો રાખવા કરાતો ઉચ્ચાર.

★હો — હતો.

હૉકારો — (હૉ-હોં) હૂંકારો. કથા વાર્તામાં સામે સહમતી દર્શાવવી

હૉજ — પાણીનો કુંડ.

હૉટલ — હોટલ. ચા પાણી, નાસ્તાની દુકાન.

હૉમ — હવન, યજ્ઞ, યજ્ઞમાં આહુતી આપવી.

હૉમણૂં — હવનમાં પંચ ધાન્ય અગ્નિમાં નાખવા, આહુતી.

હૉરન — (ઇં) ભૂંગળું. મોટરનું ભૂંગળું.

હૉરા — અઢી ઘડી, કલાક.
(૨) એક રાશી કે લગ્નનો અર્ધો ભાગ.

હૉરી — હોળી, પુર્ણિમાનો તહેવાર.

હૉરીલો — હોળી સળગાવવા માટે છાંણામાંથી બનાવેલો હાર.

હૉરો — હાથથી બોલાવવાનો, જવાનો ઇશારો, અભિનય કરવો. લટકું.

હૉલ — (ઇં) મોટો ઓરડો, ખંડ.
(૨) કાણું. છિદ્ર.

★હૉસ — ભાન, શુધ્ધિ

★હૉંસ — ઉમેદ, તાલાવેલી.

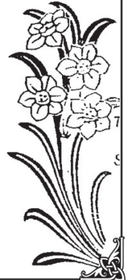
હૉડ઼ી — નાવ, હોડી.
(૨) તેવી કે તેના જેવી.

હૉડ઼ો — તેવો કે તેના જેવો.

સબધ જી સુરમ

ખંઢ - ૨

‘ગ઼’- અગ્રકંઠ્ય.
‘જ઼’ (અગ્રતાલવ્ય)
અને ‘ડ઼’,
તેમજ
‘ઞ’, શબ્દના ઉચ્ચારો

અ

અગ઼ આગળ પહેલા.
અગ઼ઈં આગળથી, પહેલાથી જ.
અગ઼ઉં આગળનો, પહેલાનો, આગળથી, પહેલાથી.
અગ઼ઠ (ઠ-ત,થ) બાધા, આખડી.
અગ઼ત્રેવડ઼ પ્રથમથી જ વ્યવસ્થા કરવી તે.
અગ઼તો કારીગરોનો રજાનો દિવસ. પાંખી.
અગ઼ભગ઼ ગપ્પા, ટોળાટપ્પા. ગપ્પા મારવા.
અગ઼રાજ અગ્રાહ્ય, હરામ કરેલું.
★અગ઼લો આગળનું.
★અગલો મેલું, ગંદું.
અગ઼ડ થિગ઼ડ઼ ફાટેલા કપડામાં અપાતા થીગડા.
અગ઼ડ઼ી થીગડું.
અગાઇ સગ઼ાઇ સાજે માંદે પ્રસંગે.
અગ઼ાડ઼ દિવસનો આગળનો ભાગ.
અગ઼ાડ઼ પછાડ઼ સવાર સાંજ.
(૨) જીંદગીમાં આવતા સુખ દુઃખ.
અગ઼ી માંદી.
અગ઼ીયા આગડ.
અગ઼ીઠો એક જાતનું ઝાડ, વનસ્પતિ.
અગ઼ીત મકાનનો આગળનો ભાગ.
અગ઼ૂઓ આગળ થનાર માણસ, યાત્રિકોનો આગેવાન.
અગ઼ૂણૂં અગાઉનો.
અગ઼ે અગાઉ

અગ઼ોસગ઼ો સાજોમાંદો.
અગ઼ોઠ ઊંટને ગળે બાંધવાનો ઘંટ.
અગ઼ોતરી અગાઉથી.
અજ઼ આજે.
અજ઼કાલ આજકાલ.
અજ઼ા ખોરડું.
અજ઼ાવ મોટું, વિશાળ.
અજ઼ૂણી આજની.
અભાગ઼ીયો (ગ઼ી-ગી) કમનસીબ

આ

આગ઼ દેવતા, અગ્નિ.
(૨) દાવ, વારો. (નાના બાળકોની રમતમાં)
આગ઼ાતરો આગળનો મોસમ પહેલાનો. **અગ઼ોતરો.**
આગ઼રીયો (ગ઼-ગ) આગળિયો, બારણું અંદરથી વાસવા માટે ભેરવવાનું ઘડેલું લાકડું.
આજ઼ હાથીદાંત

ઇ

ઇગ઼ે અગાઉ, પહેલા.
ઇજ઼ાજત ઇજાજત, મંજુરી.
ઇજ઼ાર ચોરણો.
ઇજ઼ારો ઇજારો, વ્યવસાયમાં મેળવવામાં આવતી બાંધી રકમ.

ઉ

ઉગ઼	ઊગવાની રીત. (મોલની)
ઉગ઼ણૂં	ઊગવું. પાક કે મોલનું.
	(૨) સૂર્યનું.
ઉગ઼તુગ઼	ઝટ સૂઝી આવતો ઉપાય.
ઉગ઼રો	તુરો, કડવો.
ઉગ઼લ	ઊગેલો. ઉગ઼ેલો.
ઉગ઼ાઇંધલ	ઊગાડનાર.
ઉગ઼ાડ઼	ઉગરાવવું.
	(૨) વરસાદ પછીનું ખુલ્લું આકાશ.
★ઉગ઼ે	ઉગે, વનસ્પતિનું ફુટવું.
	(૨) સૂર્યનું ઉગવું.
★ઉગ઼ે	સવાર મળસ્કું. પ્રભાત.
ઉગ઼ૉણૂં	ઉગમણું કે ઉગમણી દિશાનું.

ઊ

ઊજ઼રી	હોજરી. જઠર.
ઊજ઼ાગ઼ો	ઊજાગરો
ઊજ઼ારી	અજવાળી (રાત)
ઊજ઼ારો	અજવાળું.

ઑ

ઑગ઼ઠ	ગાંયો-ભેંશોના ખાવામાંથી વધેલું.

ક

કાગ઼	કાગડો.
કાગ઼મૂં	ગાડાની ઉંધના બે છેડા ભેગા થતા હોય તે આગળનો કાગડાની ચાંચ જેવો ભાગ, (કાગ+મોં=કાગમૂં)
કાગ઼ર	કાગળ. પાનું.
	(૨) પત્ર. ટપાલ.
કાગ઼રપતર	પત્ર, ટપાલદ્વારા સમાચાર.
કાગ઼રીયા	પાના, કાગળ, કાગળની પસ્તી.
	(૨) દસ્તાવેજી લખાણ.
કાગ઼ડ઼ી	કાગડાની માદા.
	(૨) ધાતુ ગાળવાની કુલડીને પકડવાની સાણસી.
	(૩) ગાડાની બે ઊંધોને પિત્તળથી જડેલી પટ્ટી.
કુલાગ઼ી	મેળ વગરની.
	(૨) સોનીની સાણસી.
કુલાગ઼ો	મેળ વગરનો.
કૉગ઼રો	કોગળો.
કૉજ઼ાણાં	કોણ જાણે.

ખ

ખગ઼	એક મોટું પક્ષી.
ખગ઼ી	એક જાતની નાની માછલી.

ખગ઼ો એક જાતની મોટી માછલી.

ખજ઼ાણૂં ઊપડી જવું.
(૨) વેચાઇ જવું. (માલ-વસ્તુની ખપત હોવી)

ખાગ઼ો ભીંતમાં ખોડેલો લાકડાનો ટુકડો.
ઝાડના થડ પાસેથી કપાઇને રહી ગયેલો ટુકડો.

ખાજ઼ ખાદ્ય. પ્રકૃતિએ નિર્મેલો ખોરાક.

ખિજ઼ બાળકનું ઉંહકારા સાથે સતત રડવું.

ખિજ઼ણૂં દયા બતાવવી, ખીજવું.
(૨) ઊકળવું.

ખુંજ઼ કપડામાં દોરો ખેંચાવાથી પડતી ખૂંચ.

ખોંગ઼ીર ઘોડા પર મુકવાની પડછી.

ગ઼

ગ઼ચ વધારે, ઘણું.

ગ઼ટો કોળીયો
(૨) ગાલ.

ગ઼તરી શેરડીના સાંઠાનો ગાંઠથી ગાંઠ સુધીનો ભાગ. કે વાંસના કટકાનો.

ગ઼ન હાથો. કોદાળી, કુહાડી કે પાવડાનો હાથો.
(૨) જુઠાણું, જુઠું બોલવું.

ગ઼નૂં સાંઠો, જુવાર-શેરડીનો દાંડો.

ગ઼ભ ગર્ભ.

ગ઼રી ભારે, વજનદાર.

★ગરો રંજકામાં થતી એક જીવાત.

★ગ઼રો ભારે,વજનદાર.

ગાગ઼લો મૂર્ખ, બેવકુફ.

ગ઼ાતર ગાત્ર. શરીરના અવયવ.

★ગાય ગાવું, લયમાં બોલવું તે.

★ગ઼ાય વીંધમાં આવતો સાલનો ભાગ.

ગ઼ાયકી ગાવાની પદ્ધતિ, ઢબ.

★ગ઼ાંય ગાય, દુધાળું પશુ.

★ગારો કાદવ, કીચડ.
(૨) વિભાગ, ખંડ, ભાગ.
(૩) સાટાસોદામાં દલાલે પોતાના માટે રાખેલો ભાગ.

★ગ઼ારો ઘંટીમાં નાખવામાં આવતું એક મુઠી જેટલું અનાજ.

ગ઼ાલ વાત, વાતચીત.

ગ઼ાલા હળવી વાતચીત.

ગ઼ાલારો વાતચીત.

ગ઼ાલાવેલો વાતનો ઠેકાણા વગરનો.

ગ઼ાલીયાર વાતોડીયો.

ગ઼ારા ભાગ, ખંડ. વિભાગ. (જુઓ-ગ઼ારો)

ગ઼ાંડણી ગંગેટી. (વન.)

ગ઼ાંતરી વગર સીવેલું કપડું ગળા ફરતે વાળવું, બાંધવું.

ગ઼િચી ગરદન.

ગ઼િણજ (ગિરજ) ગીધ.

ગ઼િધર ખાલી ચડવી તે.

ગ઼િથર ગરદનનો પાછલો ભાગ.

ગ઼િન લે.

ગ઼િનણૂં લેવું.. લેનાર.

ગ઼િર ગર, ફળનો માવો, અંદરનો ભાગ.

ગ઼િરગ઼િચણૂં ખૂબ પાકી જવું, ફળનું.
(૨) ગૂમડું, પરુપરુ થઇ જવું.

ગ઼િરા ગ્રાસ, કોળિયો.

ગ઼િડકણૂં ગળા નીચે ઉતરવું. (કોઇ પણ પ્રદાર્થનું.)

ગ઼િડ઼કાયણૂં — કોઇ પણ પ્રદાર્થને ગળાનીચે ઉતારી જવું.
(૨) અપમાન સહી લેવું.
ગ઼િડ઼ો — લીધો.
ગ઼િલો — બેવકુફ.
ગુડ઼ — ગોળ.
ગુડ઼ાકૂ — ગડાકુ, ગોળ વાળો તમાકુ.

ચ

ચગ઼ — વાળની લટ.
ચગ઼ણૂં — પવનનું ફુંકાવું.
(૨) વાતનું ફેલાવું.
ચગ઼ાયણૂં — ચગવવું, વાતને.
(૨) પતંગને.
ચાગ઼ — લાડ, પ્યાર.
ચાગ઼લો — પ્યારૂં, લાડકું.
ચુગ઼લી — નિંદા.
ચીજ઼ — વસ્તુ.
ચૉગ઼ઠ — ચાર દાણાવાળું પત્તું, રમવાનું પાનું.

છ

છાગ઼ર — ચામડું, ઢોરની ઉતારેલી ખાલ.
છાજ઼ — છાપરૂં, ઘાસ નાખીને કરાતું એકઢાળિયું.
છુગ઼ો — ફૂમકું, દોરી કે પટ્ટીનો લટકતો છેડો.
(૨) ઝાડનો ઉપરની ટોચનો છેડો.

જ઼

જ઼ઉઓ — (જ઼ઉવો) વથાણ કે પશુ બંધાતા હોય ત્યાં થતું એક જીવડું.
જગ઼ — જગત, દુનિયા.
જ઼ગ઼ારા — ઝબકારા.
જગ઼ે — મકાન.
(૨) ધાર્મિક સ્થાન.
(૩) જગ્યા, બે વસ્તુ વચ્ચેનું અંતર.
જ઼ટ — હઠીલો, દુરાગ્રહી
(૨) અભણ.
(૩) રૂવાળાં કે વાળના જટિયાં, ગૂંછળાં.
(૪) ફળના રેસા.
જ઼ટપાઇ — મૂર્ખાઇ.
જ઼ણ — સંતતિ.
જ઼માર — જન્મારો.
જ઼ર — પશુની ઓળ.
(૨) ઝાડીવાળી સાંકડી ખીણ.
(૩) ધન, દોલત. દા.ત. **જ઼ર ! ત ચાય સે કર**-ધન હોય તો ગમે તેમ કર. (દોષ નહિં)
જ઼રી — ઝાળ, લૂ, ગરમ પવન.
(૨) સોનેરી રૂપેરી તાર.
(૩) કાળાં ધોળાં ટપકાવાળી ગાય.
જ઼રો — કાળાં ધોળાં ટપકાવાળો બળદ.
જ઼લ — પકડ. હાથમાં પકડી રાખવું.
(૨) આડશ.
જ઼ંગ — ટાંગ.
જ઼ાઇ — દીકરી. પુત્રી.
જ઼ાઓ — પુત્ર.

જાગ઼	જાગરણ.
	(૨) માતા પંથીઓના પૂજનની એક ક્રિયા, વિધિ.
જાગ઼ણૂં	જાગવું.
જાગ઼રીઓ	ડાકલીઓ, ડાકલું વગાળનાર.
જાગ઼ાઇંધલ	જગવનાર.
	(૨) ભૂત પ્રેતને જાગ્રત કરનારો.
જાગ઼ેલ	જાગી ગયેલ.
	(૨) મનથી ચેતી ગયું હોય તેવું.
જ઼ાઞી	જાનૈયા, વરપક્ષના માણસો.
જ઼ાણતઘેલો	જાણી જોઇને ઘેલો બનનાર.
જ઼ાણીજ઼ાણી	ખોટું ખોટું.
જ઼ામોતર	એ અટકનો આદમી.
	(૨) જ્ઞાતિ કે સંસ્થાનો વડો.
જ઼ાર	અગ્નિની શીખા. જ્વાળા.
	(૨) મિત્ર, દોસ્ત, યાર.
	(૩) પીલુડીનું ઝાડ. (વન.)
જ઼ારી	ભમરડો ફેરવવાની દોરી.
	(૨) જાળી. લોખંડના સળીયાની બનાવેલી ગ્રીલ.
	(૩) દોરી કે તારને ગૂંથીને બનાવેલી જાળી.
જ઼ારીવિજ઼ારી	જાતજાતની યુક્તિ પ્રયુક્તિઓથી આભાસી સબંધ ઊભો કરી સમય આવ્યે પડતા મેલવાનો પ્રપંચ.
જ઼ારો	રસોઇનું છિદ્રાળુ એક સાધન.
	(૨) કચ્છ પ્રદેશનું એક ડુંગર, 'ઝારો'
	(૩) ચણિયા બોરનું એક નાનું ઝાડ.
	(૪) કરોળિયાએ બનાવેલું જાળું, 'જાળ'
જ઼ાવો	ઝપટ, ઝપટ મારવી.
જિગ઼ર	દિલોજાન, પ્રાણપ્રિય દોસ્ત, મિત્ર.
	(૨) હિંમત.
	(૩) હૃદય.

જુગ઼ાય	શાભે, ઉચિત લાગે. દા.ત. **આકે હી નં જુગ઼ાય**-તમને આ શોભે (ઉચિત) ન લાગે.
જ઼ેરો	આગ.
જોગ઼ણી	યોગીની. જોગણી.
જોગ઼ાઇંધલ	યોગ્ય હોય તેવું.
જોગ઼ાણ	ઘોડાને ખાવા અપાતું અનાજ (કઠોળ)
જોગ઼ી	યોગી, સાધુ,

ટ

ટગ઼	ઝાડની પાતળી ઊંચી ડાળી.
ટિગ઼	(જુઓ- ટગ઼.)
	(૨) ટેકાની થાંભલી
	(૩) આડશ માટે ભરાવેલો પથ્થરનો ટુકડો.

ઠ

ઠગ઼	છેતરનાર.
ઠગ઼ણ	ઠગી લેનારી.
ઠગ઼ણૂં	છેતરવું.
ઠગ઼ાઇ	છેતરપીંડી, દગો.
ઠગ઼પો	ધૂર્તતા, પાખંડ.
ઠગ઼ી	છેતરનાર.
ઠાગ઼ો	દગો, ઠગાઇ.
ઠિગ઼	અભિમાન.
ઠિગ઼ી	અભિમાની.

ઢ

ઢ઼ગો — બળદ.
ઢિગ઼ — ઢગલો.
(૨) ઘણું, વિપુલ.
ઢિગ઼ી — ખડકલો, પુંજ. ઢગલો.

ધ

ધાગ઼ — દાગ
ધાગ઼ો — દોરો.
(૨) મંત્રેલો દોરો.
(૩) ઓળખમાટે અલગ અલગ સંપ્રદાયોમાં પહેરાતો દોરો,'બાનૂં'
ધેગ઼ — દેગ, હાંડા જેવું મોટું અનાજ રાંધવાનું વાસણ.
ધજા — ધ્વજ. ધજા.
ધજાગ઼રો — બદનામી.
ધેજ઼ — ઝગડો, ડખો, હોહા.
(૨) નાનું બાળક હઠ કરે તે, રડે તે.

પ

પગ઼ — પગ, ચરણ.
પગ઼ા — પાયા.
પગ઼ાતો — કોઇ વાત સરખી રીતે કરનાર, બનાવની સરખી રીતે વાત કહેનાર. વર્ણવનાર.
પગ઼ી — પગ જોનાર.
પાગ઼ — પાઘડી.
પુગ઼ો — પહોંચ્યો.

પુજ઼ણૂં — પહોંચવું.
પગ઼ેં પો — પગે પડ.
★પગ઼ેં લગ઼ો — પગે લાગ્યો.
★પગ઼ેં લગ઼ો — પગે લાગો.
પગ઼ેં લગ઼ણૂં — પગે લાગવું.
પગ઼ેં પારો — પગપાળો. ચાલીને મુસાફરી કરનાર.
પગ઼ોપગ઼ — પગોપગ. પાછડને પાછડ.

ફ

ફગ઼ણ — ફાગણ મહીનો.
ફિંગ઼ર — પગ (કટાક્ષમાં)
ફિગ઼ાય — ફેંક.
ફિગ઼ાઇંધલ — ફેંકનાર.
ફિગ઼ાયણૂં — ફેંકવું.
ફોગ઼ટ — (ફોકટ) ફોગટ, નાહક, મફત.

ભ

ભગ઼ત — ભક્ત.
(૨) હરીજન.
ભગ઼તી — ભક્તિ.
ભગ઼ો — ભાગ્યો. નાસવું.
ભાગ઼ — ભાગ, હિસ્સો.
(૨) બાગ, બગીચો.
(૩) ભાગ્ય.
ભાગ઼ાભાગ઼ી — નશીબ પ્રમાણે થવું તે.
ભાગ઼ીયો — નશીબદાર. ભાગ્યશાળી.
(૨) ભાગીદાર.

ભજ઼	ભાગ.
ભાગ઼જોગેં	નશીબયોગે.
ભાગ઼ેજ	ભાગ્યે જ.
ભુગ઼જાણ	પરેશાની.
ભુગ઼ડા઼	દાળીયા, શેકેલા ચણા, દા. ત. **ડારીયા ભુગ઼ડા઼.**
ભુગ઼ણૂં	સતાવવું.
	(૨) ભૂંજવું.
ભજ઼મભજ઼	નાશભાગ.
ભજ઼ણ	ભાગવું.
ભજ઼ણૂં	ભાગવું.
ભજ઼ત્રસ	ભાગમભાગ.

મ

માગ઼	રસ્તો,જગ્યા, વાટ.
મુગ઼તો	મોકળો, પહોળો.
મુગ઼તાઇ	પહોળાઇ.
માગ઼ૈ	એટલામાં
મૉગ઼મ	ઇશારાથી

ર

રાગ઼	રાગ, સંગીતનો લય.
	(૨) ગાવાની વિશિષ્ટ પધ્ધતિના નિયમો.
	(૩) ઘરમાં વૈચારીક મતભેદ.
રાગ઼રાગ઼ણી	રાગ-રાગણી.
રાગ઼ો	લીંપણ.
રાગ઼ી	ગાયક.
રાગ઼ેલ	લીંપેલું.

લ

લગ઼	મકાનના વરોણમાં આવતી એક આડી. (આડું લાકડું)
	(૨) નજદીક. (લગ઼ મેં)
	(૩) વાગ. દા.ત. **લગ઼ લગ઼ ચોં ત નં લગ઼ે નેં મં લગ઼ મં લગ઼ ચોં ત** લગ઼ે-(ઉખાણું-હોઠ)
લગ઼ણૂં	લાગવું, ભાસ થવો, સમજમાં આવવું.
	(૨) પ્રજવલિત થવું,
લગ઼લ	લાગેલ. ભાસ થવો, અહેસાસ થવો.
	(૨) વાગેલ. જખમ થયેલ.
	(૩) ઇચ્છા થવી, પ્યાસ. ભુખ, લાગણી. (જુઓ-લગ઼ૅલ)
	(૪) પ્રજ્વાળેલ. સળગાવેલ. (દિપક વગેરેનું)
★ **લગ઼ધો**	લાગશે, વાગશે.
	(૨) લગતું, આના જેવું, આને લગતું.
★ **લંગ઼ધો**	લાંઘશે. ઓળંગી જશે.
	(૨) આવશે, જશે.
લગ઼ે	લાગે, વાગે.
	(૨) લાગે, એવું થાય, અહેશાસ થવું, દા.ત. પાંકે ઍડો લગ઼ે ક
હી	ખોટો થીએ તો-આપણને એવું લાગે કે આ ખોટું થાય છે.
લગ઼લગ઼ાણી	ખોટી વાતોથી કુસંપ કરાવવો તે.
લગ઼ાણૂં	આગ.
લગ઼ી વિઞે	લાગી જાય.
લજ઼	લાજ, શરમ.
	(૨) શોધ.
લજ઼ાણૂં	લજાવનારો.
લજ઼ાણી	લજાવનારી.
	(૨) શોધવાની મજૂરી.
લજ઼લજ઼ાણી	વસ્તુ શોધી લાવવા બદલ ઇનામ (જુઓ-લજ઼ાણી)

લાગ઼	વાગ.
	(૨) તક, મોકો.
	(૩) ટેકો.
લાગ઼ટ	હમેશ, રોજ રોજ.
	(૨) ક્રમિક.
લાગ઼ત	લાગો. પ્રસંગે પ્રસંગે ઉઘરાવાતો કર.
લાગ઼વગ઼	લાગવગ.
લાગ઼ારી	પહોળા પાંખવાળી લુહારની સાણસી.
લાગ઼ીયો	ટેકા માટે વપરાતું લાકડા કે લોખંડનું સાધન, ટુકડો.
લાગ઼ૂઠો	મેળસર.
લાગ઼ો	જ્ઞાતિના રીતરિવાજ મુજબ પ્રસંગે લેવાતો કર.(જુઓ-લાગ઼ત)
લિગ઼રવિગ઼ર	લિગ઼ર વિગ઼ર ચીંથરેહાલ
લિગ઼રો	મેલો, ગંદો.
	(૨) વાતોડીયો.
લિંગ઼રો (ગ)	કપડાની ચીંદી.
લુગ઼ડ઼	ગંદો, એદી,
	(૨) બહુ વાતોડિયો.
	(૩) કેડો મુકે નહીં એવો, લપ.

વ

★વગ	પહોંચ.
★વગ઼	બકરીઓનો સમુહ.
વગ઼ા	વાગ્યા.
	(૨) કપડા.
વગ઼ો	વાગ્યો.
	(૨) કપડાની જોડ.
વાગ઼ા	ભગવાનના વસ્ત્રાલંકાર.
	(૨) વરરાજાના કપડા.

વાગ઼ી	લોટાને બાંધેલી દોરી.
	(૨) તલવારની સાથે મ્યાનમાં બાંધેલી દોરી.
	(૩) સુથારનું એક ઓજાર, લાકડાના ટુકડાને મારેલો ખાંચો.
વજ઼ાય	વગાડ.
★વજ઼ાયો	વગાબ્યું.
★વજ઼ાયોં	વગાડો.
વિગ઼ડ઼ે	કરડે. (વિડ઼ગે)
વેરાગ઼	વૈરાગ્ય.
વેવડ઼ાયણૂં	છંછેડવું.

સ

સગ઼વગ઼ાઇ	નાતો, સબંધ.
સગ઼ા	સગાં,
સગ઼ાસીયા	સગાંવહાલા.
સગ઼ાઇ	વેવિશાળ, સગપણ.
સગ઼ે	શકે.
સાગ઼	શાક.
	(૨) સાગનું લાકડું.
સાગ઼પન	શાકભાજી.
સાગ઼ઇ	બાપના બુંદનો.
સાગ઼લો	સાગના લાકડાનું.
સાગ઼વાન	સાગનું લાકડું.
સુગ઼ાર	સુકાળ, વરસાદ સારો થયો હોય એવો સમય.
સૂગ઼	શોક પાડવાનો સમય.
	(૨) અણગમો
	(૩) ઊબ, ચીતરી ચડે તેવો ગંદો.

સૂંગાણૂં (ગાં)	ગંદો.
સેંજ	નાનું તાબુત.
	(૨) જરાક, અલ્પ.
	(૩) પથારી.
સેંજ઼સાજ઼	જરાક જેટલું અલ્પ.
સોગ઼ઠી	રમવાની લખોટી.

હ

હેજ઼	પ્યાર. પ્રેમ.
હેજ઼ાર	હળેલો-લી.

૬ ઉચારજા સબધ.

અઙ	અંગ. શરીર.
અઙણ	આંગણું.
અઙણખીલો	સાળમાં તાણાંવાણા બાંધવાનો ખીલો.
અઙણીયૂં	કોશની ઘરેડી જેંમાં મુકાય છે તે લાકડાનો ટુકડો.
અઙારીઓ	એક વનસ્પતી કે એ નામનું ઝાડ.
અઙારો	દેવતા. ટાંઢો.
કંઙણ	કાંકણ.
ગાંઙણી	ગંગેટી. (વન.)
ચઙાઇ	નરવાઇ, તંદુરસ્તી.
ચઙાભલા	સાજાનરવા.
ચઙુ	નરવો.
ચઙુંભલો	સાજો નરવો.
જઙ	વલોવવું.

જઙમઙ	વલોણાનો અવાજ
જઙેલો	વલોવેલું.
ઢીંઙલા	પૌસા. નાણા.
મઙ	માંગ.
મઙણૂં	માંગવું.
મઙણી	કારીગરોને પૈસાની બદલીમાં અપાતું અનાજ.
મઙમઙાણી	વારે ઘડીએ માગીને લઇ જતું હોય એવું.
મઙે	માગે
મઙેલ	માગેલ.
મુઙ	મગ. એક કઠોળ.
મુઙણ	માંકળ.
રઙ	રંગ.
રીઙણા	રીંગણા.
રીંઙણી	રીંગણી-એ નામની વનસ્પતિ.
સિઙ	શિંગડું.
	(૨) કણસલું. ડૂંડું.

ઞ સબધજા સબધ.

અઞા	હજી. વધારેના અર્થમાં.
આઞણ	કાજળ, મેશ.
આઞણી	આંજણી.
આઞણૂં	પુરવું.
આઞીધલ	પુરનાર.
ઉઞ	તરસ. પ્યાસ.
ઉઞયો	તરસ્યો ઉઞ્યો.

જમ	જાન.
જાઞી	જાનૈયા
નૂંઞણ	ગાયને દોહવા માટે પાછલા બે પગમાં બાંધવામાં આવતી રસી.
પંઞાંચ	પાંચેય. પાંચે પાંચ.
પિઞણ	માથાકુટ, જોમથ.
પિંઞણી	ગાડાના પાયા સાથે બાંધવામાં આવતો કમાન જેવો લાકડાનો ટુકડો. (૨) પિંજારાનું એક સાધન.
પુઞ	પૂણ્ય.
પુઞાઇ	પૂણ્ય કરવું તે.
ભિઞણ	આંખની ઉપરના વાળ.
ભઞણૂં	ભાંગવું. દા.ત. લિચક ભઞીયાં.
ભંઞીધલ	(લિચક) ભાંગનાર
વિઞ	જા. રવાનો થા.
વિઞણૂં	જવું
વિઞાં	જઉં
વિઞાયેલ	(યે-એ) ખોવાયેલ.
વિઞાંતો	જાઉં છું.
વિઞાણ	વેડફી નાખે એવું. ગુમાવનાર.
વિઞાણૂં	ખોવાયું.
વિઞાઇ વેંણૂં	ખોવાઇ જવું.
વિઞી	જઇ. દા.ત. વિઞી અચીજ-જઇ આવિશ.
વિઞે	જાય.
વિઞેંતો	જાય છે.
વિઞાંતો	જાઉં છું.
સિઞણૂં	ઝરવું, વહેવું.

	(૨) સીંચવું.
સુઞ	સુનકાર. સુમકાર.
સુઞૂં	સુનો, બેદરકાર.
સુઞા	સુના
સુઞાણ	ઓળખાણ.
સુઞાતો	ઓળખ્યો.

અનેકાર્થી : પાટ

૧. પાટ જાડો પાટીઓ, ફલી જેંડ઼ો અર્થાય,
પાટ પૂજાજો પાટલો, ડેવજે આસનલાય.

૨. પાટ પૂજાજો પ્રકાર સે, કૉરીપાટ ઓરખાય.
ત-સૉન ચાંધીજી લમી,પાટલો, પાટલી આય.
(ભેંથ)

૩. પાટ ઉત્તરપધમેં વરી, નિડારો અરથ વતાય,
પાટ ખિલો જડ઼ અરથ, ચિત્તોપાટ લેખાય.
પાટ ત ખારે પાટમેં, પટજો અરથ વતાય,
પાટ વિસ્તાર વતાય, રાજપાટ સે ગિરાસ રાજાજો.

પિંઢ (ભેંથ)

પિંઢ ચોંધે 'પોતે' અરથ, નેં 'ઇ' 'તે' પણ લેખાય,
પિંઢ અઞા 'પિંડ' વરી, શરીર, દેહ અર્થાય.
પિંઢ ધણી ધણીયાણીમેં, સબંધ મિઠો સમજાય,
સંબોધન સમજાય, પિંઢ કિડાં વિઇ, પિંઢ કિડાં વ્યામેં,

એકાક્ષરી શબ્દ વૈભવ

ખંઢ - ત્ર્યો

અ

અ કચ્છી વર્ણમાળાનો પહેલો સ્વર, અક્ષર.
(૨) 'નહિં' નાં અર્થમાં વપરાતો પૂર્વગ, ઉ.ત. **અ+કાજ–**અકાજ, કામનો આળસુ, **અજ્ઞાની–**જ્ઞાન ન હોય એવું, **અબૂધ** (અબોજ)–કંઇ પણ જાણતો ન હોય એવું, **અકરમી,** કર્મ–કામ ન કરતું હોય એવું.
(૩) ઉપનિષદોમાં એનો ઘણો મહિમા વર્ણવ્યો છે અને ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે અક્ષરોમાં 'અ' છું.
(૫) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે વાંચતા 'અ' ને કાઇંની 'અ' બોલે છે.

આ

આ કચ્છી વર્ણમાળાનો બીજો સ્વર; અક્ષર.
(૧) મોઢું ઊઘડવાનો સામાન્ય અવાજ.
(૨) બગાસું ખાતાં થતો અવાજ.
(૩) પીડા કે દર્દમાં થતો અવાજ.
(૪) સંગીતમાં લય–હલક, આલાપ માટે વપરાતો નિર્થક સ્વર.
(૫) સૂર મેળવાવા માટે અને તાન માટે ગવૈયાઓથી ઉથલાવી ઉથલાવીને કરાતો ઉચ્ચાર.
(૬) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે વાંચતા 'અ' ને કાનો 'આ' બોલે છે.

આં
તમેં **'આંઇ' (અઇં)** નું ટૂંકું રૂપ.
(૩) બાળકના રોવાનો અવાજ.(રવાનુકારી)

ઇ

ઇ કચ્છી વર્ણમાળાનો ત્રીજો સ્વર, ઉચ્ચાર.
(૧) તે, એ, ઇ **ભરાભર નાંય**-તે બરાબર નથી,
(૨) ધણી-ધણીયાણીનું સંબોધન સૂચવતો શબ્દ. દા. ત.ઇ **કિડા વેંઆ**-તે (પતિ) ક્યાં ગયા ?. ઇ **કિડાં ઇ**-તે (પત્ની) ક્યાં ગઇ ?.
(૩) એમ. એ મુજબ, એપ્રમાણે, દા.ત-**ઇં નહીં હલે**-એમ નહીં ચાલે.
(૪) એ મુજબ. દા. ત-**ઇં ન પ હીં** . એ મુજબ નહીં પણ આમ.

ઉ

ઉ કચ્છી વર્ણમાલાનો ચોથો સ્વર, ઉચ્ચાર.
(૨) તે. દા.ત-**ઉ ભણ્યો પ ગણ્યો નં**-તે ભણ્યો પ ગણ્યો નહીં.
(૩) ઉદાહરણનું ટૂંકું રૂપ. દા.ત. ઉ.ત.
(૪) ત્રણનીસંખ્યા બતાવનાર શબ્દ,
(૫) દશ હજારની નિશાની, એ અર્થમાં 'ઉ' નો ઉપયોગ કવિતામાં થાય છે.
(૬) રોવાનું અનુકરણ બતાવતો અવાજ.
(૭) કંટાળો બતાવતો અવાજ.

ઉં તેમ.
(૨) દર્દ કે પીડાથી થતો ઉંકાટ, અવાજ.

એ

એ કચ્છી વર્ણમાળાનો સાતમો સ્વર, ઉચ્ચાર.
(કચ્છીભાષામાં તે બે રીતેં બોલાય છે, સંવૃત (સાંકળો) **'એ'**, બીજો વિવૃત (પહોળો) **'ઍ'**, જેમાંનો આ સંવૃત, સાંકળો)
(૨) અરે, નવાઇ-આશ્ચર્ય દર્શાવતો ઉદ્‌ગાર, **એ...કમાલ આય**-અરે કમાલ છે.
(૩) દશ અબજનો અંક સૂચક શબ્દ.

ઍ કચ્છી વર્ણમાળાનો આઠમો વિવૃત સ્વર, ઉચ્ચાર.

(૨) કોઇને બોલાવવા-સાદ પાડવા વપરાતો શબ્દ, દા.ત. **ઍ..ઇ.** (૨) **ઍ હિડાં હલ્યો**-એ અહીં આવ.

ઐં (અઇં) તમે. દા.ત. **ઐં ભગવાનજો નાં ગિનોં તા.**-તમે ભગવાનનું નામ લ્યો છો.
(૨) છે, દા.ત. **બાપા ઉત વિઠા ઐં**-બાપુજી ત્યાં બેઠા છે.

ઓ

ઓ કચ્છી વર્ણમાળાનો નવમો સ્વર, ઉચ્ચાર. કચ્છીભાષામાં તે બે રીતે બોલાય છે, સંવત (સાંકળો)**'ઓ'** અને બીજો વિવૃત (પહોળો) **'ઑ'** જેમાનો આ સંવૃત (સાંકળો) **'ઓ'**.
(૨) દુઃખ-પીડામાં થતો ઉદ્‌ગાર,**ઓ..બૉરો જ ડુખેતો**-ઓ બહુજ ડુખે છે.

ઑ કચ્છી વર્ણમાળાનો દશમો વિવૃત સ્વર, ઉચ્ચાર.
(૨) ઓહ. નવાઇ-આશ્ચર્ય દર્શાવતો ઉદ્‌ગાર, **ઑ ! ઇં ગાલ આય ?.** - ઓહ ! એમ વાત છે ?.
(૩) પીડા કે દર્દનો ઉદ્‌ગાર.
(૪) માદા પશુનું આઉ.

ઐં તમે.
(૨) છે. દા.ત. **સફરજન ઘણેં ઐં**-સફરજન ઘણા છે.

ઔ કચ્છી વર્ણમાળાનો અગિયારમો સ્વર, ઉચ્ચાર.
(૨) પશુનું આંચળ (આઉ)

ક

ક કચ્છી વર્ણમાળનો પહેલો કંઠસ્થાની વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) કે. કોઇ પણ વાતના વિકલ્પ રૂપે વપરાતો શબ્દ, દા.ત. ગાલ **ઇં આય ક !**-વાત એમ છે કે..
(૩) લઘુતા, અલ્પતા, અનિશ્ચતા નો સુચક, દા.ત. **જિરાક, હિતરોક.**
(૩) ૧૨, બાર અંક સંદર્ભ સૂચવતો શબ્દ.

(૪) કે, ના અર્થમાં, જેમકે; કારણ ક-કારણ કે. **ઇતરેલા ક**-એટલા માટે કે.
(૬) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે વાંચતા **'ક'** કલમનો **'ક'** બોલે છે.

કાં અથવા, ક્યાંયતો, (વિકલ્પવાચક) દા.ત. **ઇ અચીંધો કાં ઇનજો કાકા અચીંધો**-તે આવશે અથવા તેમનો કાકા આવશે.
(૨) એક પોલું વાંસ જેવું ઝાડ, જેના લાકડામાંથી વાંસડી બનાવાય છે.
(૩) કાગડો કે બતકના બોલવાથી થતો એક અવાજ.

કી ચીસ, રાડ.
દ્વિર્ભાવ : **કીકી**-આંખનો ડોડો.

કીં કેમ, દા.ત. **ઇ કીં થેઓ !**- આમ કેમ થયું !.
(૨) શા માટે, દા.ત. **ઇ કીં આયો ન?**-તે શા માટે આવ્યો નહીં.
(૩) કેમ, **ઐં કીં અયો ?**- તમે કેમ છો.
(૪) કઇ પણ, દા.ત. **કીં પણ ડેયોં**-કઇ પણ આપો.

કુ નામ પૂર્વે આવતા ખરાબ, હલકું સુચવે છે, એક પૂર્વગ, દા.ત. **કુસંગ, કુકર્મ.** વગેરે...
(૨) કચ્છી ભાષામાં તેનો કોમળ ઉચ્ચાર થાય છે. દા.ત. **કુખ. ડુખ. ભુખ.** વગેરે...

કૂ કોયલનો અવાજ.
દ્વિર્ભાવઃ **કૂકૂ**=ગલુડીયું, (બાળભાષામાં) કુતરા-ગલુડીયાને બોલાવવાનો ઉદ્‌ગાર.

કે કર્યું. દા.ત. **તોં હીં કુલા કે!** -તેં આમ શું કામ કર્યું ?.
(૨) તને, દા.ત. **તોંકે, મૂંકે**- તને, મને.

કેં કોણે, દા.ત. **હીં કેં કેઓ ?**-આમ કોણે કર્યું ?.
(૨) કર્યું. દા.ત. **ભગવાન કીં ધુનીયાં કેં આંય ન ! ?**-ભગવાને કાંઇ દુનીયા કરી છે ને !?.

કૈ એક વનસ્પતિ,(**કૈ-બાવરી**)
(૨) ઝેણ, રજ.
(૩) ઝીણી જીવાત.

કો કોઇ પણ, દા.ત. **ઉત કો પ નાંય**- ત્યાં કોઇ પણ નથી.
(૨) કોહવાઇ ગયેલું.
(૩) ઉંદરડી-ઘુસ.

દ્વિર્ભાવ : કો કો-કોઇ કોઇ, દા.ત. **કો કો માડૂ આધત સેં મજબૂર વેં**-કોઇ કોઇ માણસો આદતથી મજબુર હોય.

કૉ કચ્છી ભાષામાં બોલાતો વિવૃત ઉચ્ચાર.
(૨) કેમ. શા માટે, કયા કારણે ?, દા.ત. **કૉ મૂંકે હકલ કે ?** -કેમ મને બોલાવ્યો.
દ્વિર્ભાવ : **કૉકૉ**= મોરનો ટહુંકો.

કોં અંગરખાની કસ.

ખ

ખ કચ્છી વર્ણમાળાનો બીજો કંઠસ્થાની વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
કચ્છી ભાષામાં 'ક્ષ' ના અપભ્રંશ તરીકે 'ખ' વપરાય છે, દા. ત. **ક્ષમા**-ખમા. **ક્ષેમ**-ખેમ. **ક્ષાર**-ખાર. (ખારોપાટ) **ક્ષેત્રપાળ**-ખેતરપાર. વગેરે...
(૨) મીંડું, શુન્ય, કવિતામાં સંખ્યા લખવા માટે મીંડાના સંકેત તરીકે વપરાતી અર્થવાળી સંજ્ઞા.
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે વાંચતા 'ખ' ખડીયાનું 'ખ' બોલે છે.

ખા ખાવું. (આદેશાત્મક)

ખાં હોંશિયાર, ઉસ્તાદ.
(૨) મુસલમાન ગૃહસ્થ કે અમીરને બોલાવવાનો માનવાચક શબ્દ. દા.ત. **'ખાં સાહેબ'**

ખે ક્ષયરોગ, ટી,બી.
(૨) ઝીણી રજ, ઝેંણ,
(૩) નાશ, વિનાશ.

ખૅ કચ્છી ભાષામાં બોલાતો વિવૃત ઉચ્ચાર.'ખે'ના સમાન અર્થવાળો. (જુઓ-ખે)

ખેં ખાય.

ખીં ક્ષેમ, કુશળ, કલ્યાણ. ખીંકાર-આવકાર,
(૨) રાજીખુશી. (**ખીંખેર**)

ખો કોશ

(૨) આદત, લત, દા.ત. **તેંજી ખો ભુલાય છડીંધો સેં**-તારી આદત ભુલાવી દઇશ.
(૩) ખોખોની રમતમાં ઉઠવાનો ઉચ્ચાર.
દ્વિર્ભાવ : ખોખો-રમતનો એક પ્રકાર, કે ખોખોની રમત.
(૨) બીડીનો ચોચો, ઠૂંઠો.
(૩) ક્ષીણ શરીર.
(૪) પૂંઠા કે જાડા કાગડનો બોક્ષ. કાર્ટૂન.

ખૉ કચ્છી ભાષામાં બોલાતો **'ખો'** નો વિવૃત ઉચ્ચાર.
(૨) બીક-ડર, દા.ત. **મથે ભગવાનજો ખૉ ઉભો જ આય**-ઉપર ભગવાનનું ડર ઉભો જ છે.

ખૈ ઉપાડઇ.
(૨) રમતમાં ખોદાતો ખાડો. **'ગિલ'**

ગ-ઘ

ગ કચ્છી વર્ણમાળાનો ત્રીજો કંઠસ્થાની વ્યંજન, સ્વર.
(૧) કવિતાના છંદશાસ્ત્રમાં 'ગુરૂ' અક્ષરનું ટુંકુરૂપ, ગુરૂવર્ણ.
(૨) બે માત્રાની સાંકેતિક સંજ્ઞા.
(૩) સંગીતના સ્વરસપ્તકોનો 'ગ' સ્વર. 'ગાંધાર' રાગની સંજ્ઞા.
(૪) બાળક શાળામાં બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'ગ'** ગણપતિ નો **'ગ'** બોલે છે.

ગ઼ કચ્છી વર્ણમાળાનો ચતુર્થ અગ્રતાલવ્ય વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
જેમ કે; **અગ઼, ગ઼ટો, ગ઼રો, વગ઼**. વગેરે...

ગા ગાવ.
(૨) પ્રહાર, ઝટકો
(૩) ગાસ (ઘાસ)
(૪) કવિતાના છંદશાસ્ત્ર પ્રમાણે ગુરૂ ની સંજ્ઞા. (બે માત્રા)
(૫) ગા-ઘા-ચોવીસ કાગળનો જથ્થો.
(૬) જખમ.
(૭) મોટા દુ:ખની ઊંડી અસર.
(૮) વેસાઘાત, દગો.

ગી (ઘી) તૂપ,ઘૃત, પંચામૃતમાંનો એક ભાગ અમૃત.

ગૂં હગાર,મળ.
દ્વિર્ભાવ : ગૂંગૂં-માખી-મચ્છરનો અવાજ.

ગે (ઘે) ઘી, ઘૃત, તૂપ.
(૨) વિતી ગયું હોય એવું. દા. ત. ગે **વરેં**-ગયા વરસે.

ગેં ગાયે.
દ્વિર્ભાવ: ગેંગેં-સંતોષકારક જવાબ ન આપવાની દ્વિધામાં.

ગો (ઘો) ગરોળીના આકારનું એક ઝેરી પ્રાણી, **ચંદન ઘો, પાટલા ઘો,** એ નામના પ્રકાર.
(૨) મુશિબત.
(૩) સમશ્યા.
(૪) લોટને મસળવું.
(૫) પાંચ અંકની સંજ્ઞા, ૫-પાંચડો.
(૬) પૃથ્વી.
(૭) જમીન.
(૮) બાણ.
(૯) માતા.
(૧૦) વાણી.
(૧૧) શારદા, સરસ્વતી.
(૧૨) ઇન્દ્રીયો
દ્વિર્ભાવ : ગોગો (ઘોઘો) = અભણ, મૂરખ માણસ.
(૨) સાપ.
(૩) શ્રાવણની અજવાડી પાંચમના છાંણના પુજાતા દેવ.

ગોં ગાય, નંદિની.

ગૌ ગાય, સુરભી, કામધેનુ, ગૌ માતા.

ઙ

ઙ કચ્છી વર્ણમાળાનો છઠ્ઠો કંઠસ્થાની વ્યંજન, ઉચ્ચાર.

કચ્છી ભાષાના શબ્દોમાં તે શબ્દના પ્રથમ અક્ષર પછી આવે છે, દા.ત. **અઙ**-શરીર, દેહ, કાયા,અંગ. **મુઙ**-મગ,રઙ-રંગ. વગેરે..
(૨) શાળામાં બાળકો બારાક્ષરી બોલતા કે લખતા **'ઙ'** કોઇનો નહીં એમ બોલે છે.

ચ

ચ કચ્છી વર્ણમાળાનો સાતમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૧) છ (૬) અંકનો સાંકેતિક અંક સંદર્ભ.
(૨) શાળામાં બાળકો બારાક્ષરી બોલતા કે લખતા **'ચ'** ચકલીનો **'ચ'** બોલે છે.

ચા ચાહ, પ્યાર,મ્હોબત
(૨) કોઇની સંગતે-રવાડે ચડી જવું તે.

ચાં કહું.
(૨) માછલીની એક જાત.

ચી ચિતા, અગ્નિસંસ્કાર.
દ્વિર્ભાવ-ચીચી-નાની બાળકી.

ચીં ઉંદર, ચકલીનો અવાજ,
દ્વિર્ભાવ : ચીંચીં-ચકલીઓનો અવાજ. કલરવ.

ચે કહ્યું, દા.ત.-**હી ગ઼ાલ ઉનકે ચે**-આ વાત એને કહી.
(૨) ચિતા, ચેહ.

ચૅ કચ્છીભાષામાં બોલાતો સંવૃત **'ચે'** નો વિવૃત **'ચૅ'** ઉચ્ચાર.
(૨) કહે-કહે છે, દા.ત. **ઇ કીં પ ચૅ નતો**-તે કાંઇ પણ કહેતો નથી.

ચેં કહ્યું. દા.ત. **ઇન ઇં ચેં ક..!**-એણે એમ કહ્યું કે..

ચો ચારના સંદર્ભમાં વપરાતો શબ્દ, દા.ત. **ચોતરી** (૩૪) ચોતરીસ, ત્રીસને ચાર.
ચોવી-(૨૪) ચોવીસ, **વીસને ચાર.**
દ્વિર્ભાવ : ચોચો- બીડીનો ખોખો.
(૨) ક્ષીણ શરીર.

ચૉ કહો. દા.ત. **ઐં કીં ક તાં ચૉ !**-તમે કાઇંક તો કહો !.
(૨) ચારના સંદર્ભમાં વપરાતો શબ્દ. દા.ત. **ચૉકોશી**-ચાર કોશ ચાલતા હોય

એવી વાડી. **ચૉસર**-એક સાથે ગવાતા ચાર ભજન, ચાર સેર ભેગી કરીન બનાવેલું રાંઢવું. તેનો પ્રકાર.
(૨) કહો, દા.ત.**ઐં કીં ક તાં ચૉ**-તમે કાઇંક તો કહો,

ચોં કહીએ.

છ

છ કચ્છી વર્ણમાળાનો આઠમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) છ ની સંખ્યા. ૬.
(૩) 'છી' 'છટ' એવો તિરસ્કારવાચક ઉદ્દ્ગાર.
(૪) સાત (૭) નો અંક સૂચક અક્ષર.
(૫) શાળામાં બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'છ'** છત્રી નો **'છ'** બોલે છે.

છી નરક, ગૂં મલિન, ગંદી, અથવા અપવિત્ર વસ્તુ, ગંધાતી ચીજ.
(૨) મળ. (બાળભાષામાં)
(૩) ખરાબ, દા.ત. **હી છી આય**-આ ખરાબ છે. **છી કર**-મળ કર.
(૪) ધિક્કાર કે તુચ્છકાર બતાવતો ઉદ્દ્ગાર.
દ્વિર્ભાવ : છીછી-ગંદકી સૂચક ઉદ્દ્ગાર.
(૨) શરમ જેવું.

છૂ સ્પર્શ કર, દા.ત. **તૂં મૂકે છૂ**-તું મને સ્પર્શ કર.
(૨) નાસી જવું, સરકી જવું.
(૩) કોઇ વસ્તુનું ગુમ થઇ જવું.
દ્વિર્ભાવ : છૂછૂ - કુતરાને પાછળ પડવા ઉશ્કેરવું, **છૂછૂ કેંણૂં**-એવો અવાજ કાઢવો, કુતરાને ઉશ્કેરવું.

છે છેડો, અંત. દા.ત. **વાણી પાણી જો છે નાંયં**-વાણી અને પાણીનો છેડો નથી.
(૨) ઇશ્વર,બ્રહ્મ. **"છે ને છે ને, નથી ને નથી"** બ્રહ્મ તે છે છે ને છે અને જગત નથી નથી ને નથી.

છો ફરસ.

છૈ ૨૬, છવ્વીશની અંક સંખ્યા. (**છિઇ**)
(૨) જાંખરાનો ભારો.

છૌં છઠ્ઠા ક્રમનો, છઠો.

જ

જ કચ્છીવર્ણમારાનો નવમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) જો, તો. ખાતરી. નિશ્ચિતતા. વિકલ્પ દર્શાવતો શબ્દ. **જ ઇ અચીંધા ત આઉં નઇં અચાં**-જો તે આવશે તો હું નહીં આવું.
(૨) કવિતાના છંદશાસ્ત્ર પ્રમાણે જગણ 'જભાન' લઘુ ગુરૂ લઘુ.
(૩) ગુજરાતીના 'ય' ને ઠેકાણે કચ્છીભાષામાં 'જ' વપરાય છે.
જેમકે; યજમાન-**જિજમાન**. યશ-**જસ**. યમુના-**જમુના**...વગેરે.
(૨)શાળામાં બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા '**જ**' જમરૂખનો '**જ**' બોલે છે.

જ઼ કચ્છીભાષામાં થતો અગ્રતાલવ્ય ઉચ્ચાર, દા.ત. **ભજ઼, અજ઼,**

જાં જ્યાં, જે ઠેકાણે, જે જગ્યાએ, જેવો, દા.ત. **જાં વિઞા જીરાણમેં**-જેવો હું સ્મશાનમાં ગયો.(મે'કણ)

જી એક પ્રકારનું સંબોધન.
(૨) નામના છેડે માનાર્થે જોડાતો શબ્દ, જેમકે; **બાપુજી, માતાજી, શેઠજી, સાહેબજી** વગેરે...
(૩) ઉત્તરમાં સન્માન સૂચક માનવાચક ઉદ્‌ગાર. પ્રશ્નાર્થક કે '**હા**'નો નિશ્ચયાર્થક; જેમ કે; જી **કુરો ચેંઓં** ?, જી હા, ભલે.
(૪) નામના છેડે લાગતો શબ્દ, દા.ત. લાલજી, ખીમજી. ભીમજી. વગેરે..
(૫) હૂંકારમાં માનભર્યો ઉદ્‌ગાર.

જીં જેમ, દા.ત. **જીં પાં કબો તીં છોકરા કંધા**-જેમ આપણે કરશું તેમ છોકરા કરશે.

જૂ (જૂં) માથામાં કે ચામડી પર થતું એક જંતુ. '**જૂ**' (યૂકા)
(૨) એક પૌરાણીક માપ,(આઠ લીખ=૧ જૂ-યૂકા)

જે-જે '**જય**'નું ટૂંકું રૂપ.
દ્વિર્ભાવ : જેજે-જયજય.

જેં જેંણે.

ઞ

ઞ કચ્છીવર્ણમારાનો અગીયારમું વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) કચ્છી વર્ણમારામાં એનાથી શરૂ થતો એકે શબ્દ નથી, પણ કચ્છી ભાષામાં ઘણા શબ્દોમાં પાછળ બોલાય છે,દા.ત. **વિઞ**-જા, **ઉઞ**-તરસ. **અઞા**-હજી વગેરે..

ટ

ટ કચ્છીવર્ણમારાનો બારમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) અગિયાર (૧૧) અંક સંજ્ઞાનું સૂચક અક્ષર,
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા '**ટ**' ટોપીનો '**ટ**' બોલે છે.

ટીં લટ્ટુ થયેલો.
(૨) થાકનો અહેસાસ.

ટૂં વાછૂટનો અવાજ, પાદવાનો અવાજ.

ટેં થાકથી લોથપોથ

ઠ

ઠ કચ્છવર્ણમારાનો તેરમું વ્યંજન ઉચ્ચાર.
(૨) બાર (૧૨) અંકનો સાંકેતિક સૂચક શબ્દ, અક્ષર.
(૩) શાળામાં બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા '**ઠ**' ઠળીયાનું '**ઠ**' બોલે છે.

ઠા ભભકો, ઠાઠ. જાજરમાન વ્યક્તિત્ત્વ, દા.ત. **ઠક્કર ત ઠા**-જાડેજો હોય એટલે રૂબાબ તો હોય હોય જ.
(૨) એક વસ્તુ બીજી પર લગાડવાથી થતો અવાજ.
(૩) ઠક્કરનું ટૂંકું રૂપ, દા.ત. **ઠા. લવજી શિવજી.**

ઠાં વાસણ.

(૨) ઘોડીની પ્રસવક્રિયા.

ઠૂ-ઠૂં (રવાનુકારી) બંદુક ફુટવાનો અવાજ કે તેવો અવાજ.

ઠૈ બની. દા.ત. **ભારી ઠૈ આય**- સારી બની છે.

ડ

ડ કચ્છીવર્ણમારાનો ચૌદમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) કચ્છીભાષામાં 'ડ' ની નીચે અનુસ્વાર 'ડ઼' લગાવતા ગુજરાતીના 'ળ' નો ઉચ્ચાર થાય છે.
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા 'ડ' ડગલાનો 'ડ' બોલે છે.
દ્વિર્ભાવ : ડડ-મુરખ, અભણ.

ડા ડાહ્યા.
દ્વિર્ભાવ : ડાડા-ડાહ્યા, ડાહ્યા.
(૨) દાદા. પિતાના પિતા.
(૩) 'દા' છંદશાસ્ત્તર પ્રમાણે 'દા' (કચ્છીભાષામાં 'દ'ના બદલે 'ડ' બોલાય છે. એટલે 'ડા' માં 'દા' સમજવું) બે માત્રા (ગુરૂ) ની સંજ્ઞા. (માત્રામેળ)

ડાં દાવ (રમતનો)
(૨) દસ. (આંકના પાડા ઘડીયામાં) દા.ત. **એક ડાં ડાં, બે ડાં વીસ,** દસનો પાડો-ઘડીયો.

ડીં દિવસ.
(૨) ભાગ્ય. ભાગ્યનો પલટો.

ડે આપે.
(૨) શરીર.

ડૅ આપ.
(૨) કચ્છી ભાષામાં બોલાતો 'ડે' સંવૃતનો 'ડૅ' વિવૃત ઉચ્ચાર.

ડૈ શરીર.

ડૈં દહીં, પંચામૃતમાનો એક દ્રવ્ય.

ડો વાંક, ગુનો.

દ્વિર્ભાવ : ડોડો- આંખ ડોળો.

ડૉ એક અંક સંખ્યા. દસ-૧૦.
કચ્છીભાષામાં બોલાતો 'ડો' સંવૃતનો 'ડૉ' વિવૃત ઉચ્ચાર.

ડૌં દસમાં ક્રમનું, દસમું.

ઢ

ઢ કચ્છીવર્ણમારાનો પંદરમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) ઠોઠ માણસ, અભણ, ગમાર.
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા 'ઢ' 'ઢગલા' નો 'ઢ' બોલે છે.

ઢૂં (રવાનુંકારી) વાછૂટનો અવાજ.

ઢો ઢુઓ. રેતીનો ઊંચો ભાગ, (રણમાં)

ણ

ણ કચ્છીવર્ણમારાનો સોળમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) 'ણ' થી શરૂ થતો કચ્છીભાષામાં એક પણ શબ્દ નથી.

ત

ત કચ્છીવર્ણમારાનો સતરમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) તો, વિકલ્પ દર્શાવતો શબ્દ. દા.ત. **ત મૂકે જરૂર અચણૂં પોંધો**-તો મને જરૂર આવવું પડશે.
(૩) એટલે, તરત, જેમકે; **મૂકે ડિઠેં ત તૅરેં ચુપ થિઇ વેઓ**-મને જોયું એટલે તરત ચુપ થિઇ ગયો.
(૪) કાવ્યના છંદશાસ્ત્ર પ્રમાણે તગણ 'તારાજ' ગુરૂ ગુરૂ લઘુ.
(૫) સોળ (૧૬) અંકની સાંકેતિક સંજ્ઞા.

(૬) તરીકેનું ટૂંકું રૂપ. દા. ત.
(૭) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'ત'** 'તલવાર'નું **'ત'** બોલે છે.

તા તાપ.
(૨) તાવ.
(૩) ગુસ્સો, જુસ્સો. દા.ત. **તા મેં ને તા મેં**-ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં.
(૪) તા ''તાજા કલમ'' માં તાજાનું ટુંકું રૂપ.

તાં તેવામાં.
દ્વિર્ભાવ : તાંતાં-તુરત, એટલામાં.

તીં તેમ. **જીં પાં કબો તીં છોરા કંધા**- જેમ આપણે કરશું તેમ છોકરા કરશે.

તૂં તમે. પોતાનાથી નાનાને તૂં કહી 'તુંકારો' આપી બોલાવવું તે.

તેં ઉપર. દા.ત. **ઇન તેં**-એના ઉપર.

તો છે. દા.ત. **હલેં તો**-ચાલે છે.

તૉ તૂં, તમે.
(૨) કચ્છી ભાષામાં બોલાતો **'તો'** સંવૃતનો **'તૉ'** વિવૃત ઉચ્ચાર.

તૈ તાપ, તડકાનો પ્રભાવ.
(૨) તવી, લોઢાની તાવડી.
(૩) તાવ. દા.ત. **સની સની તૈ આય**-ઝીણો ઝીણો તાવ છે.

તૈં ત્યાં સુધી,

ત્રા ધ્રાસકો.
(૨) પશુનું ભડકી જવું.

ત્રે એક અંક સંખ્યા. ત્રણ-૩.
(૨) કચ્છીભાષામાં બોલાતો સંવૃત **'ત્રે'**નો વિવૃત **'ત્રૅ'** ઉચ્ચાર.

ત્રી એક અંક સંખ્યા. ત્રીસ-૩૦

ત્રૂ એક ઝેરી ફળ. દા. ત. **ત્રૂ જો ડેડો**-ત્રૂ નામની વનસ્પતિનો ફળ, ઇંદ્રામણું.

ત્રૈ અવસ્થા.

ત્રૌં ક્રમમાં ત્રીજો. **ત્ર્યો.**

થ

થ કચ્છીવર્ણમારાનો અઢારમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) સત્તર (૧૭) અંકનો સૂચક શબ્દ.
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'થ'** 'થડ'નું **'થ'** બોલે છે.

થૂ (રવાનુકારી) થુંકવું, થુંકવાથી થતો અવાજ.
(૨) ધિક્કાર બતાવનારો ઉદ્‌ગાર.
દ્વિર્ભાવ - થૂથૂ-તિરસ્કાર દર્શાવવું,

થે થવાનું, દા.ત. **ઇં થે વારો જ હો**-આમ થવાનું જ હતું.

થેં થયો, દા.ત. **કેડ઼ી ખબર કેં જેડ઼ો થેં** - કેવી ખબર કોના જેવો થયો.

થૈ થઇ. કલ્પનાથી બહારના બનાવનું સૂચક.
(૨) તાલનો સૂચક શબ્દ.
દ્વિર્ભાવ : થૈ થૈ-થૈકાર. નાચવાનો અવાજ.

થો થૂંકવાનો અવાજ.

દ

('દ' કચ્છીભાષામાં તેનો ઉચ્ચાર થતો નથી, 'દ' નો ઉચ્ચાર 'ડ' જ થાય છે.)

ધ

ધ કચ્છીભાષાનો ઓગણીશમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) સ્વરસપ્તક માંહેનો **'ધ'** ધૈવત, સારેગમનો છઠ્ઠો સ્વર.
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'ધ'** 'ધનુષ્ય'નો **'ધ'**બોલે છે.

ધા બિલકુલ, દા.ત.**ધા ચર્યો આય**-બિલકુલ પાગલ છે.
દ્વિર્ભાવ : ધાધા-માથાભારે, ગુંડો, બદમાશ.

ધાં ફરીયાદ, રાવ.

ધી દિકરી, પુત્રી.
(૨) બુદ્ધિ.

ધૂ ધો, કપડા-લતા ધોવા.

ધ્રૂ તલાટી.
(૨) ઉતાનપાદ રાજાનો પુત્ર, ધ્રુવ.
(૩) ધ્રુવ તારો.
(૪) કવિતા, ભજનની પહેલી કડી, ટેક, અંતરો.
(૫) એક તાલ-ધ્રુતાલ.
(૬) (વહાણવટૂં) દિશાઓ દેખાડતી હોકાના નાકના ઉપરની લીટી.
(૭) એક પક્ષી, ધોતી.

ધૂં ધુંમાળો.
(૨) બે, બે અંક સંખ્યાનો સૂચક. દા.ત. **એક ધૂં ધૂંએં.**

ધે ધ્યેય, સિધ્ધાંત, આદર્શ.

ધૈ મારનો સતત પ્રહાર.

ધ્રા બીક, ડર.

ધ્રો મૃત્યુ પછીના ભાદરવા સુદ પાંચમનામાં પ્રેતાત્મા માટે કરાતી દાન ભોજન વગેરેની વિધિ.

ધ્રોં સંતોષ, ધરપત.
(૨) નદીમાં પાણીના વહેણથી બનેલો ખાડો.

દ્રો દ્રોહ. પાપ.

ન

ન કચ્છીભાષાનો વીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) ના. મના.
(૨)કવિતા છંદશાસ્ત્રનો નગણ, નસલ=લઘુ લઘુ લઘુ. દા.ત. **અજય.**
(૩)શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે વાંચતા **'ન'** 'નગારા' નો **'ન'** બોલે છે.

દ્વિર્ભાવ : ન ન-ના, મના.
(૨) આશ્ચર્યજનક ઉદ્‌ગાર, ન ન !?.

નં જુઓ-ન.

ના મના, નકારાત્મક ભાવ બતાવતો શબ્દ.
દ્વિર્ભાવ : નાના-માતાના પિતા, **નાનાબાપા.**

નાં મના. નકારાત્મક ભાવનો સૂચક.
(૨) નામ. દા.ત. **આંજો નાં કુરો આય** ?-તમારૂં નામ શું છે?.
(૩) નવા. દા.ત. **હી લૂગડા નાં ઐં**-આ કપડા નવા છે.
(૪) તુચ્છ, હલકો. દા.ત. ઇ **તાં નાં જો માડૂ** આય.-નામનો માણસ છે.
દ્વિર્ભાવ : નાંનાં-નવા નવા.

નિ વિનાનો, રહિત એ અર્થમાં પ્રયોજાતો નકારાર્થ પ્રત્યય. દા.ત. **નિકામું**-કામ વગરનું. કામ આવે નહિં એવું. કારણ વગરનું.

ની સંગીતના સપ્તસ્વર સપ્તકોમાંના 'નીષાદ' સ્વરની સંજ્ઞા.

નૂં (પાંચમી વિભક્તિનો પ્રત્યય) થી, દા.ત. **મૂં નૂં હીં ન થીંધો**-મારાથી આ નહીં થાય.
(૨) ગાડાની પીંજણીમાં ભેરવાતી લોખંડની સાંકળ.

ને અને, દા.ત. ઇ **ને આઉં**-તે અને હું.
(૨) સ્નેહ.

નેં અને. દા.ત. ઇ નેં આઉં બોંઉ ભિરયાસીં નં-તે અને હું બન્ને વાતમાં સહમત ન થયા.

નોં એક અંક સંખ્યા નવ-૯.
(૨) પુત્રવધુ.
(૩) નખ.

નૈ નવી.

નૈં નથી.

નૌં નવું.
(૨) નવમાં ક્રમનું

પ

પ કચ્છીવર્ણમારાનો એકવીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) પણ. ઉ **પ ને હી** પ-આ નો ને તે પણ.
(૩) સંગીતના સ્વરસપ્તકામાંનો પાંચમા 'પંચમ' સ્વરની સજ્ઞા.
(૪) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'પ'** 'પતંગ' નો 'પ' બોલે છે.

પા એકનો ચોથો ભાગ. ૧/૪.
(૨) ગોળની ચાસણી, પાક.
(૩) રોગનો ચેપ (સ્પર્શજન્ય)
(૪) સોબતની અસર.
દ્વિર્ભાવ : પાપા-બાળકને પગલા મંડાવવાનો ઉદ્‌ગાર (બાળભાષામાં)

પાં આપણે.
(૨) પાછા ફરેલા કે વળેલા.

પી પીવું, દા.ત. **તૂં સરબત પી**-તું સરબત પી.
દ્વિર્ભાવ : પીપી-મોટરકારનો હૉર્ન.
(૨) પીપરમેન્ટ (બાળભાષામાં)

પૂં જામ પૂંવરાનું અસલનામ.

પે બાપ.
દ્વિર્ભાવ : પેપે-સુતાં સુતાં.

પેં પડે, દા.ત.**વરસાધ પેં તો**-વરસાદ પડે છે.

★પો પોદડું, છાંણ.
(૨) પછી.
(૩) પોષ માસ.
દ્વિર્ભાવ : પો..પો- બળદને પાણી પીતા કરવા માટે કરાતો એક ઉચ્ચાર.

★પૉ પડ.
(૨) ચોપાટનું ખાનું,

પોં બકરી.
(૨) પળીએ.

દ્વિર્ભાવ : પોંપોં-બસ-ગાડીનો હૉર્ન.

પૈ પૈસો,
(૨) નદી કિનારાની ખેડવાણ જમીન.

પ્રો પ્રભાત, ચોથો પ્રહર.

ફ

ફ કચ્છીવર્ણમારાનો બાવીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) બાવીશ (૨૨) અંકનો સાંકેતિક શબ્દ.
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે વાંચતા **'ફ'** 'ફણસ'નો 'ફ' બોલે છે.

ફાં લાકડાની નાની ચીપ. ફાંસ.

ફી પ્રહારની ઝડી વરસાવવી.
(૨) સતત વરસાદની અખંડ નેવાધાર.
(૩) (ઇં) ચાર્જ, લવાજમ.

ફૂ (રવાનુકારી) ઊડી જવું તે.
(૨) ફૂંક
(૩) ફૂંફાડો,

ફૉ અભીમાન.
(૨) મોજ, તરંગ, ધૂન, લેર.

બ

બ કચ્છીવર્ણમારાનો ત્રેવીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) ત્રેવીશ (૨૩) ની સંખ્યા સૂચક સાંકેતિક અક્ષર.શબ્દ.
(૩) બે (૨)
(૪) નિયમો અક્ષરથી જુદા પાડવા કે નિયમના લખાણથી અક્ષરો જુદા પાડવા વપરાતો શબ્દ. દા.ત. **અ, બ, ક.**
(૫) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'બ'**

'બકરી' નો 'બ' બોલે છે.

બા ઠકરાણા.
(૨) માનનિય સ્ત્રી.
(૩) માતૃશ્રી.
(૪) બાવા નું ટૂંકું રૂપ, દા.ત. **હા-બા, જી-બા, ભોં બા**-હા બાવા, જી બાવા.
દ્વિર્ભાવઃ બાબા-બહાર ફરવા. (બાળભાષામાં)

બાં ભુજા.
(૨) પરણેતર.
(૩) ખમીશ, ઝબ્બાની બન્ને બાંયો.
(૪) ગાયના બોલવાનો અવાજ (રવાનુકારી)

બિ 'બે' ના અર્થમાં વપરાતો સંખ્યાવાચક, દા.ત. બિઇ-બીજી. બિઇયાર-બીજીવાર.

બીં બન્ને.

બૂ વાસ, ગંધ.
(૨) ફુલ-ડુંડાનું ઝીણૂં બૂર.

બે બીજે, દા.ત. **બે કિત વેઓ હૂંધો**-બીજે ક્યાંય ગયો હશે.

બેં બીજાએ, બીજાઓએ .
(૨) ઘેટાબકરાનો બરાડવાનો અવાજ.
દ્વિર્ભાવ : બેંબેં- બકરી કે તેના બચ્ચાની રાડ.
(૩) બીજાઓએ
(૪) જુદી જુદી જગ્યાએ.

બૈ ધૂંધળું વાતાવરણ.
(૨) અતિ ઠંડા પાણીમાંથી નિકળતા ધૂંઆં.

બૌ જીવડું, (બાળભાષામાં)

ભ

ભ કચ્છીવર્ણમારાનો ચોવીસમો વ્યંજન. ઉચ્ચાર.
(૨) કાવ્યશાસ્ત્રના આઠ ગણોમાંહેનો 'ભગણ' ભાનસ-ગુરૂ લઘુ લઘુ.
(૩) સત્તાવીશ(૨૭) ની સંખ્યા સૂચક સાંકેતિક અક્ષર.
(૪) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'ભ'** 'ભમરડા' નો 'ભ' બોલે છે.

ભા ભાઇ.
(૨) ક્ષત્રિયોમાં નામને છેડે લાગતો માનવાચક શબ્દ, દા.ત. **ગજુભા, દાનુભા. નોંઘુભા.**

ભાં પશુની રાડ.
(૨) તોબા કરવી, હારી જવું.

ભીં શુરવીર.
(૨) દાબ, ભીંસ.

ભૂ આકાશ રૂપ બીજો લોક, ભૂલોક.
(૨) પૃથ્વી, ધરા.
(૩) એક (૧) અંકનો સાંકેતિક શબ્દ,સંજ્ઞા.
(૪) ગાયત્રીના ચોવીશમાંહેનો એક છંદ.
(૫) વિષ્ણુના હજારમાંહેનું એક નામ.
(૬) પાણી (બાળભાષામાં)
દ્વિર્ભાવ : ભૂભૂ-બસ-ગાડી. (બાળભાષામાં)

ભૂં જમીન, ધરતી.
(૨) સ્કુટર-મોટરગાડી કે તેનો ચાલવાનો અવાજ.

ભે-ભેં ભય,ડર, બીક, જોખમ.

ભેં નકારાત્મક ભાવ બતાવતો શબ્દ, દા.ત.ભેંશરમ-શરમ વગરનો.

ભો ભુઓ, માતાજીનો પુજારી

ભોં હા.
(૨) ડર, બીક.
(૩) વિશ્વાસ. દા.ત. **ભોં જલીંધો** ?-વિશ્વાસ કરશે ?.

ભોં ફરસ, ઘરનું તળ, છત, ધાબો.
દ્વિર્ભાવ : ભોંભોં-મોટરના હૉર્નનો અવાજ,

મ

મ કચ્છીવર્ણમારાનો પચ્ચીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨)ના, મના, દર્શાવતો શબ્દ, દા.ત. ઇં મ કજ-એમ નહીં કરતો.
(૩) સંગીતના સ્વરસમકોમાંનો **'મ'** મધ્યમ સ્વર.
(૪) કાવ્યશાસ્ત્ર પ્રમાણ 'મ' 'મગણ' માતારા. ગુરૂ,ગુરૂ, ગુરૂ.
(૫) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા 'મ' 'મરચા'નો 'મ' બોલે છે.

દ્વિર્ભાવ-મમ-ખાવાનું (બાળભાષામાં)
(૧) અનાજ, ખોરાક, દા.ત. **મમ જા વાંધા ઐં**-ખાવાના સાંસા છે.

મં ના, મના. દા.ત. **તૂં મં અચીજ**-તું નહિં આવતો.

મા મા, માતા, જનની.
(૨) માતાજી, જગદંબા. દેવી, કુળદેવી.
(૩) માંસ, દા.ત. **મા બાર નિકરી આયો હો**-માંસ બારે નિકળી આવ્યું હતું.
(૪) મહામાસ. મહા મહિનો.

દ્વિભાર્વ-મામા - મા નો ભાઇ.

મીં વરસાદ, મેહ.
દ્વિર્ભાવઃ મીંમીં ઊંઘ (બાળભાષામાં) નિંદ્રા.

મૂં મારાથી, દા. ત. **મૂં વટા હીં નઇં થીએ**-મારાથી આમ નહીં થાય.
(૨) ક્રમસૂચક શબ્દ. જેમકે; **સાતમૂં, આઠમૂં, નવમૂં**..વગેરે..

મે ભેંશ, મહિષી.
(૨) આકડાનું ફળ.
(૩) એક પછાત જાતી-કોલી.
(૪) મહેરબાનનું ટૂંકું રૂપ. જેમકે; **મે. સાહેબ...**

મેં અંદર. દા.ત. **મેં વિજ**-અંદર નાખ.

મો મરેલું. દા.ત. **ઉત મોર મો પેઓ હો**-ત્યાં મોર મરેલું પડ્યું હતું.

(૨) મોહ, દા.ત. **માડૂ કે પૈસેં જો મો સબંધ ક્નાં ૫ વધારે લગે તેંર હાની થીએ**,-માણસને પૈસાનો મોહ સબંધથી પણ વધારે હોય ત્યારે હાની થાય.

મોં બહેકવું, દા.ત. **ઇ હેર ભારી મોં કરે વેઓ આય**,-તે હમણા બહુ જ બહેકી ગયો છે.

મોં મોઢું.,
(૨) વદન, ચહેરો.
(૩) કોઇ વસ્તુનો આગળનો કે સામેનો ભાગ.
(૪) ગળગૂંમડાનું પાકી ગયેલું મોઢૂં.
દ્વિર્ભાવ : મોંમોં-રૂબરૂ.

ય

ય કચ્છીવર્ણમારાનો છવીસમો વ્યંજન. ઉચ્ચાર.
(ગુજરાતીના 'ય'નો કચ્છીભાષામાં 'જ' ઉચ્ચાર થાય છે. દા.ત. ગુ. યજમાન. કચ્છી. **જિજમાન,**
(૨) કાવ્યના છંદશાસ્ત્ર પ્રમાણે **'યગણ'** 'યમાતા' લઘુ ગુરૂ ગુરૂ.
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'ય'** 'યતિ' નો **'ય'** બોલે છે.

ર

ર કચ્છીવર્ણમારાનો સત્યાવીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) કાવ્યના છંદ શાસ્ત્ર પ્રમાણે રગણ, **'રાજભા'** ગુરૂ લઘુ ગુરૂ.
(૩) ચાળીસ (૪૦) ની સંખ્યા સૂચક એક સાંકેતિક અક્ષર,અંક સંદર્ભ.
(૪) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી બોલતા કે લખતા **'ર'** 'રથ' નું **'ર'** બોલે છે.

રા રાજા. દા.ત. **રા'ખેંગાર**-રાજા ખેંગાર.
(૨) તળાવ કે તળાવડીના નામને છેડે લાગતું શબ્દ, દા.ત. **ધલરા.**
(૩) કદમાં મોટું એવું સૂચક અર્થ બતાવતો શબ્દ, દા.ત. **રા'ફૂટીંભો**-મોટું

કોટીંબડું.

રાં રહું.
(૨) દયા, રહેમ.
(૩) બે પગ વચ્ચેનો ભાગ.

રૂ-રૂ રડ.
(૨) રૂહ, જીવાત્મા.
(૩) રૂપિયાનું ટૂંકું રૂપ.

રે સંગીતના સ્વરસપ્તકોમાંનો 'રે' સ્વર રીધમ.
(૨) ગીત, ભજનમાં વપરાતો નિર્થક છતાં લયમાં ખાસ વપરાતો સ્વર.
(૩) 'નાહક', 'વગર' ના અર્થમાં, દા.ત. રે ગુનોં-વગર વાંકે,

રેં રહે.

★રો રોહા (ગામ)

★રોં રહો.
(૨) ઘોડાની રવાલ ચાલ.

લ

લ કચ્છીવર્ણમારાનો અઠ્યાવીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) છંદશાસ્ત્ર પ્રમાણે લઘુ અક્ષરની સંજ્ઞા. (એક માત્રા)

લા તથ્ય વગરનું દા.ત. **ઇનજી ગાલમેં લા નકા સા આય,**-એની વાતમાં કઇ જ તથ્ય નથી.
(૨) 'માટે' ના અર્થમાં, દા.ત. **તોં** લા-તારા માટે, **મૂં** લા-મારા માટે.

લાં લાંગ, ધોતીનો પાછળ ખોસાતો છેડો.

લી રેખા, લીટી.
(૨) સીમા (લાખેવારી લી)
(૩) કપડાની ચિંદી, કટકો.
(૪) લાજ, આબરૂ. દા.ત. **'અવસ્થા થિઇ વિઇ, આવૈ લજને લી'.** (કચ્છીલોક સાહિત્ય)

લે ગોદળામાં નખાતા કપડાના કટકા.

(૨) લગની
(૩) વહાણનો એક ભાગ.

લેં લહેર, ધુન, મોજ, આનંદ.

લૈ એક પ્રકારનું વૃક્ષ.
(૨) લુગદી.
(૩) સ્ત્રીઓની વાતચિત્તમાં નિર્થક વપરાતો શબ્દ, તકીયાકલામ, દા.ત. **લૈ કિડાં વિઇયે?**.-અરે ક્યાં ગઇ ?.

લો લોખંડ.

લોં (લૉ-લોં)અટકલ. યુક્તિ.
(૨) નિતિનિયમ, ઉપાય. દા.ત. **કિની લોંય મઞ્યો ન !**.-કોય ઉપાયે માન્યો નહિં.
(૩) દગો, વિશ્વાસઘાતની માર, દા.ત. લૉ **(લોં) અસાંકે લગ઼ી ચુકા એં**-અમને દગા થઇ ગયા છે.

વ

વ કચ્છીવર્ણમારાનો ઓગણત્રીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) સાઠ(૬૦) ની સંખ્યાબતાવનારો એક સાંકેતિક અક્ષર, અંક સંદર્ભ.
(૩) શાળામાં ભણતા બાળકો બારાક્ષરી લખતા કે બોલતા **'વ'** 'વહાણ'નું 'વ' બોલે છે.

વા હવા.
(૨) હાડકાનો દર્દ.
(૩) ચેપી રોગનો ફેલાવ.
(૪) હતા.
(૫) નવી ફેશનનું ચલણ.
(૬) આદતની અસર.
(૭) અહંકાર.
(૮) જેટલું ના અર્થમાં દા.ત. **ખેતર વા**-ખેતર જેટલું,**રાસ વા**-રાસ જેટલું, લંબાઇનું.

(૯) પહેલીકાઓમાં જવાબની નજીક છો, એવું અર્થ સૂચવતો, દા.ત.'**વા**' લગેતો-જવાબની અસર લાગે છે, જવાબની નજીક છો.
(૧૦) 'વાહ'ના અર્થમાં.
(૧૧) વસ્તુનું ઠરડાઇ જવું. દા.ત. **વા પિઇ વેઓ આય.** (સુતારના ઓજારમાં)
(૧૨) અભિમાનના અર્થમાં. દા.ત. **હેવર ઇનમેં ભારી વા ભરાણૂં આય.**- હમણાં એને ભારી અભિમાન આવી ગયું છે.
(૧૩) ભરોંસો. દા. ત. **ઑસડ઼ કે ઓડો ન થીએ ને વૈધજો ગિને ન વા**- ઔષધ-દવા લે નહિં અને વૈધનો ભરોંસો ન કરે.

દ્વિર્ભાવ: વા વા- વાહ વાહ.
(૨) કપડા (બાળભાષામાં)
(૩) સારૂં મજાનું,

વાં પશ્ચિમ દિશા.
(૨) હોઉં. દા.ત. **આઉં વાં**-હું હોઉં.

વી વીસ. (૨૦) ની સંખ્યા.
(૨) હતી. દા.ત, **ઉ ઉત હાજર વી.**-તે ત્યાં હાજર હતી.
(૩) ગૌચર જમીન, રખાલ.

વે બેસ.
(૨) હોય. દા.ત. **ઇ વિચમેં ન વે.**- એ વચ્ચે નહીં હોય.
દ્વિર્ભાવ : વે વે- બેસ બેસ.
(૨) **વે વે હાંણે**-જા જા હવે.

વેં હોય, હતો
(૨) ગયો
દ્વિર્ભાવ : વેં વેં - ગયો હતો ?.

વો હો.

વોં વહેણ.
(૨) હો. (કંઠી પટમાં વપરાતો શબ્દ) દા.ત. **ઐં ઉત વોં**-તમે ત્યાં હો.

વોં હોઇએ.

વૈ ઉંમર, આયુષ્ય.

(૨) ચોપડો, ખાતાવહી.

વૌ વહુ, પુત્રવધુ.
દ્વિર્ભાવ: વૌ વૌ-કુતરાના ભસવાનો અવાજ.

શ,ષ. કચ્છીભાષામાં વપરાતા નથી.

સ

કચ્છીવર્ણમારાનો ત્રીસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.
(૨) કવિતાના છંદશાસ્ત્ર પ્રમાણે 'સગણ' સલગા, લઘુ,લઘુ, ગુરૂ.
(૩) સા શ્વાસ.પ્રાણ.
(૪) સંગીતના સ્વરસપ્તકોમાંનો 'ષડ્જ' સ્વર.
(૫) શ્વાસનો રોગ, દમ.
(૬) 'તથ્ય' દા.ત. **હિન ગ઼ાલમેં હીંગજો પ સા નાંય.**- આ વાતમાં જરાય (હીંગ જેટલી માત્રાનું) તથ્ય નથી.
(૭) સા-શા, શાહનું ટૂંકું રૂપ.
(૮) રાજા તરીકે ઓળખાવતો, દા.ત. **બાદશા. પાદશા.**
(૭) થી. તેથી. વડે. દા.ત. **અન સા પ્રાણ**-અન્નથી (તેથી-તેવડે) પ્રાણ છે.
(૮) સ્વાદ. દા. ત. **આમેં સા ન આમરી, ને ઘિઘડ઼ સા ન ધ્રાખ**-આંબાનો સ્વાદ આંબલીમાં ન હોય અને આંબલીનાં બી (ઘિઘડ઼) માં દ્રાક્ષનો સ્વાદ ન હોય.

સી ટાઢ.

સીં સિંહ.
(૨) મર્દ.
(૩) ક્ષત્રિયોમાં નામને અંતે લાગતો શબ્દ.

સે તે. દા.ત. સે કુરો ?-તે શું ?
(૨) શાહુડી, એક વનચર પ્રાણી.
(૩) એક ઝાડ.

સેં શરમ, મર્યાદા, રવા.
(૨) શતરંજની રમતમાં હારની નિશાની.

સેં સહે, સહન કરવું. દા.ત. **ઇ જિરા પ નેં સેં**-તે જરા પણ સહન નહિં કરે.
(૨) થી, વડે. દા.ત. **હથ સેં**-હાથ વડે.

સૈ સહી, હસ્તાક્ષર.
(૨) વાતને કળી જવી.

સૈં **(સઇં)** સવળી. દા.ત. **સૈં પૈ.**

સો સાંભળ્યું.
(૨) લગ્ન વખતે રાત્રીનું જાગરણ, સો જી રાત.

સોં સો. ૧૦૦. એક સો ની અંક સંખ્યા.

સોં સાંભળ્યું.
(૨) સમ. સોગંદ.

સૌ બધા. પોતે. (સઉ) દા.ત. **સૌ પિંઢ પિંઢજી સંભાર્યો**-બધાએ પોતાપોતાનું સંભાળવું.

સૌં સવળું. **સૌં પૌં.**

હ

હ કચ્છીવર્ણમારાનો એકત્રિસમો વ્યંજન, ઉચ્ચાર.

હા હકારાત્મક સંમતિ સૂચક શબ્દ.
દ્વિર્ભાવ : હા હા-ભલે ભલે.

હાં સાંભળ્યું એવું અર્થ દર્શાવતો શબ્દ.
(૨) ગાયન કળામાં લય માટે વપરાતો નિર્થક શબ્દ. દા.ત. **હાં..રે..**
દ્વિર્ભાવ : હાં હાં-ના ના, મના.
(૨) બાળકને સુવડાવવું (બાળભાષામાં)

હી આ. દા.ત. **હી ન્યારતાં ખરો !.**-આ જો તાં ખરો.
(૨) પશુને ચલાવવા માટે કરાતો ઉચ્ચાર.
(૩) 'હમણા' દા.ત. **હી અચાંતો**-હમણાં જ આવું છું.
દ્વિર્ભાવ : હી હી-હસવાથી થતો અવાજ.

હીં આમ.

(૨) ઘોડાનું હીંસવું.

હૂ તે. દા.ત. **હૂ કિડાં વેઓ ?.**- તે ક્યા ગયો ?.

હૂં આમ. દા.ત. **હૂં ન્યારીયૂં ત**-આમ જોઇએ તો.

હે સંગીતના લયમાં વપરાતો નિર્થક આલાપ. હે....

હેં વિસ્મક જનક ઉદ્ગાર, **હેં કુરો ચેંઓં?**-હેં શું કહ્યું ?.

હૈ મારી, ઠપકારી.

હો હતો.

હોં પશુને ઊભો રાખવા કરાતો ઉચ્ચાર.
(૨) હૂંકાર.
દ્વિર્ભાવ :હોં હોં-ડખો.

હોં હઇએ, હઇશું. દા.ત, **પાં હોં**-આપણે હઇશું.

સંદર્ભ સાહિત્ય

૧.	કચ્છી શબ્દાવલી	શ્રી પ્રભુદાસ રણછોડજી.
૨.	ગુજરાતિ કચ્છી શબ્દ કોશ	શ્રી દુલેરાય કારાણી.
૩.	બૃહદ્ કચ્છી શબ્દકોશ	શ્રી પ્રતાપરાય ત્રિવેદી
૪.	કચ્છી ધાતુ કોશ	શ્રી પ્રતાપરાય ત્રિવેદી
૫.	જાણ-સુજાણ	શ્રી નારાયણ જોશી 'કારાયલ'
૬.	કચ્છીભાષાજો નિંઢડો કોશ	શ્રી મણિલલ ગાલા
૭.	સબધ સોનજી ખાણ	શ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન''
૮.	સાર્થ ગૂજરાતી જોડણીકોશ	નવજીવન પ્રકાશન (અમદાવાદ)
૯.	ભગવદ્ગોમંડલ	ભગવતસિંહજી મહારાજ(ગોંડલ નરેશ) પ્રવિણ પ્રકાશન-રાજકોટ.
૧૦.	પખીયેંજ્યૂં પિરૂલીયૂં	તેજપાલ ધારશી 'તેજ'

સબધ સૉનજી ખાણ :

(પર્યાયવાચી શબ્દોનો સંગ્રહ)

લે. લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન'

વિવેચક : વ્રજગજકંધ

(આભાર સ્વીકાર : વિવેકગ્રામ : ઓક્ટોબર-નવેમ્બર- ૨૦૦૩)

(કચ્છ કલ્યાણ ફાઉન્ડેશન-મુંબઇ દ્વારા પ્રકાશિત લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' રચિત કચ્છીભાષા સાહિત્યનું અનન્ય પુસ્તક ''સબધ સૉનજી ખાણ''નું સાહિત્યિક વિવેચન જાણીતા કવિ 'વ્રજગજકંધ' દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે.જેને અત્રે પ્રસ્તુત કરેલ છે.)

શબ્દને સુંઘવાનું મન થાય છે,
શબ્દમાં ઊંઘવાનું મન થાય છે.
કોણ છે ? કોણ છે ? આમ સહજ
શબ્દને પૂછવાનું મન થાય છે.

શબ્દની આરપાર જોવાનો આયામ કરનાર દરેક વિચારકને શબ્દની સામે પ્રશ્નાર્થ મૂકવાનું મન થાય એમ મને પણ મારા ઉક્ત શેરમાં થયું. શબ્દ એટલે શું ? શબ્દનો ઉદ્‌ભવ કેમ થયો ? શબ્દના પ્રારંભ-ઉદ્‌ભવકાળમાં એ કેવા સ્વરૂપે હશે ? એમાંથી કેવા કેવા ભાવ પ્રગટતા હશે ? ત્યાર પછી શબ્દ કેવા કેવા પરિવર્તન પામ્યો હશે ? તો એ કઇ સ્થિતિને પામ્યો ? આજનો શબ્દ કેવી અવસ્થાએ પહોંચ્યો છે ? આજના શબ્દ પાસે તેને પૂર્વ હતી તેવી જ અસ્મિતા છે ? પરિવર્તિત શબ્દ પાંગળો બન્યો છે કે સમર્થ બન્યો છે ? શબ્દ વિશે આવી કંઇક વિચારણા હાથ ધરી હોય તો તેનું પરિણામ કેવું આવે ? એ આપણા માટે ઉત્સાહવર્ધક બને કે નિરાશાની ખાઇમાં ધકેલી શકે ?

એ માટે આપણે શબ્દના સ્વભાવને ઓળખવો પડશે શબ્દના સ્વભાવને જો આપણે પામી શકીએ તો તેનો પૂર્ણ પરિચય થઇ શકે. શબ્દમાં રહેલી સામર્થ્યતા કે નિર્બળતાની ઓળખાણ ત્યારે જ શક્ય બને જ્યારે તેને વ્યવહારમાં પ્રયોજવામાં આવે. વ્યવહારમાં મૂકાયેલો શબ્દ જાતે જ પોતાની ખૂબીઓ અને ખામીઓનો પરિચાયક બની રહે છે. શબ્દ જો પોકળ હશે તો તેના પ્રતિભાવમાં એની અસર આપ મેળે વર્તાશે અને જો નક્કર એટલે કે પરિણામલક્ષી હશે તો ધારેલી સફળતાનું પરિષ્કાર બની રહેશે.

આપણે કોઇ પણ શબ્દ બોલીએ છીએ ત્યારે સ્વરતંત્રી દ્વારા માત્ર ધ્વનિ જ પ્રગટ કરીએ છીએ. આવી વિવિધ ધ્વનિઓનું સંકલન શબ્દરૂપે અવતરે છે. કોઇ નિર્જન વિસ્તારમાં ઊભા રહીને એવી અનેક ધ્વનિઓ તમે ફેંક્યા કરો તો એમાંથી કશું નિષ્પન્ન થવાનો સંભવ છે ખરો ? આપણી અપેક્ષા પૂર્ણ નહીં થાય. તેથી શબ્દમાંથી અર્થને પ્રગટાવવા માટે સામાજિક સંદર્ભની કેટલી અનિવાર્યતા છે તે સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય એવી બાબત છે.

આવું જ લેખિત સ્વરૂપના શબ્દ માટે પણ બનવા જોગ છે. કોઇ એક શબ્દને એકલો જ પાના પર તરતો મૂકવામાં આવે ત્યારે તેને વાંચનાર જુદાં જુદાં અર્થઘટન કરવા પ્રેરાશે. એકજ વ્યક્તિના મનમાં એના અનેક અર્થો પ્રગટશે અથવા વ્યક્તિ વ્યક્તિએ એના અર્થોમાં ભિન્નતા દેખાશે, જેમકે આપણે ''પ્રેમ'' શબ્દનો દાખલો લઇએ તો કોઇ એને બાળક સાથે સંદર્ભ આપશે અને એને બાળપ્રેમ-વાત્સલ્યભાવનો અર્થ કરશે, તો કોઇ પ્રેમી-પ્રેમિકાના કર્તવ્યના રૂપે જોશે તો વળી કોઇ પ્રકૃતિપ્રેમી એને પ્રાકૃતિક સૌંદર્યના તત્ત્વ સાથે અનુસંધાન કરવા પ્રયત્નશીલ બનશે. કોઇ ધાર્મિકવૃતિની વ્યક્તિને એમાં પ્રેમલક્ષણા ભક્તિના દર્શન થશે અને અલૌકિક ભાવમાં વિભોર બની જશે. આમ શબ્દમાં રહેલી સાપેક્ષતા એની અસર દર્શાવે છે, એટલે કે, શબ્દ આખરે તો શાંત છે, જ્યારે એમાંથી પ્રગટતા અર્થો અનંત છે-હોઇ શકે છે. તેથી શબ્દ નિત્ય છે અને અર્થ અનિત્ય છે. શબ્દ તો એ જ સ્વરૂપે પણ રહી શકે પણ કાળાંતરે અર્થ બદલી જાય એ સંભવ છે.

ચિંતક અને લેખક ''શ્રી હરેશભાઇ ધોળકિયા'' પોતાના ''બાવનનો સઘડો વિસ્તાર'' લેખમાં લખે છે. ''અક્ષર જ્યારે શબ્દ બને છે અને તેમાં અર્થ પ્રવેશે છે. ત્યારે તે જીવંત બની જાય છે-ધબકી ઊઠે છે અને શ્રોતા-વક્તાના -વાતાવરણને ગદ્‌ગદિત કરી નાખે છે''. ''બાવનનો સઘળો વિસ્તાર'' માં ''વિસ્તાર''શબ્દને પકડીએ તો પણ શબ્દ સત્ય ઠરે છે. બાવન અક્ષરો દ્વારા વક્તા, શ્રોતા, વાચક વ્યાપકતાની અનુભૂતિ કરે છે. કેટલાક શબ્દો, કેટલાક વાક્યો સાંભળવાથી વ્યક્તિની અંદરની શાંત, ગૂંચળુંવાળેલ સુષુપ્ત ચેતના જાણે આળસ મરળીને જાગૃત થાય છે... માટે જ ઉપનિષદોએ શબ્દને પણ ''બ્રહ્મ'' કહ્યો. શબ્દબ્રહ્મની સાધનાની આજ્ઞા આપી સ્વાધ્યાય દ્વારા શબ્દ વ્યક્તિને વ્યાપકતાના પગથીયાં ચડાવતાં બ્રહ્મમાં ભૂસકો મરાવે છે. શબ્દોની સાધનાજ વ્યક્તિને ''અખિલમ્ મધુરમ્'' અનુભૂતિ કરાવે છે.

આવા ''શબ્દબ્રહ્મ''ની સાધના વર્ષોથી થતી જે રહી છે, જગતની વિવિધ ભાષાઓને સુગઠિત સ્વરૂપ આપવામાં શબ્દબ્રહ્મની સાધનાએ જ મહત્ત્વનું પ્રદાન કર્યું છે-યોગદાન આપ્યું છે. આપણી ભારતીય ભાષાઓની જ વિકાસયાત્રાના ઇતિહાસ તરફ નજર કરીએ તો ''અમરકોશ''ની રચના ઇ.સ. ની પાંચમી સદીમાં ''નામ લિંગાનુશાસનમ્''

નામે થઇ જેના કર્તા ''અમરસિંહ'' હતાં પરિણામે તે ગ્રંથ ''અમરકોશ'' નામે ભારતભરમાં પ્રસિદ્ધ-પ્રતિષ્ઠિત થયો છે. ''અમરકોશ''ના સંકેતાર્થથી વધુ ખ્યાત આ કોશ પહેલા પણ આપણે ત્યાં સંસ્કૃતમાં આ પ્રકારના ગ્રંથો રચાયા છે. ''અમરકોશ''માં શ્લોકબદ્ધ રચના છે. ''અનુષ્ટુપ'' છંદમાં ૧૪૯૭ શ્લોકો આપવામાં આવ્યા છે. પ્રાસાદિક અને પ્રવાહી પદ્યરચના હોઇ ''અમરકોશ'' કંઠસ્થ કરવાની પ્રણાલિ ભારતીય શિક્ષણમાં પ્રચલિત થઇ હતી. ''ગરથ ગાઠે અને વિદ્યા પાઠે'' એવી પુરાણી કહેવત છે.એટલે ભારતના અનેકાનેક કવિઓ,વિદ્વાનો,વિદ્યાર્થીઓને ''અમરકોશ'' કંઠસ્થ હતો. આને કારણે આપણા સુશિક્ષિતો અને સર્જકોનું ભાષા પ્રભુત્વ ઘણું કેળવાયેલું હતું. સર્જકો માટે છંદ રચનામાં બંધ બેસતા શબ્દની શોધ કરવા ''અમરકોશ'' ઘણો ઉપયોગી બન્યો હતો. ભારતીય કવિઓ, વિદ્વાનો અને સુશિક્ષિતોનું ભાષા પ્રભુત્વ વિકસાવવામાં ''અમરકોશ'' નો મોટો ફાળો રહેલો છે.

અમરકોશ પછીના કાળમાં કલિકાલ સર્વજ્ઞાચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ વિરચિત સગુર્જરાર્થા ''અભિધાન ચિન્તામણી-નામમાલા'' પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. આ ગ્રંથ ૧૫૪૨ શ્લોકથી સમૃદ્ધ બન્યો છે. એટલું જ નહી પણ જેમ ''અમરકોશ'' ની રચના અક્ષરમેળ છંદ અનુષ્ટુપમાં થયેલી તેમ ''અભિધાન ચિંતામણી-નામમાલા''માં જે શ્લોક છે તે શાર્દૂલવિક્રિડિત, રથોદ્ધતા, વંશસ્થ, ઉપજાતિ, વસંતતિલકા આદિ અક્ષરમેળ છંદોમાં નિરૂપિત ઉત્તમ કાવ્ય રચનાઓ છે. આ ગ્રંથ છ કાંડમાં વિભાજીત છે. દરેક કાંડના વિષયમાં પણ વિવિધતા જોવા મળે છે. ૮૬ શ્લોકના પ્રથમ કાંડ ''દેવાધિદેવ''માં અરિહંત, ભગવંત, તીર્થંકરો, ગણધરો, પૂર્વીઓ,યક્ષો, લાંછનો વગેરેની રસપ્રદ માહિતી મળી રહે છે. ૨૫૦ શ્લોકનો દ્વિતિયકાંડ,''દેવકાંડ'', સ્વર્ગ, દેવ, સૂર્ય,ચંદ્ર, નક્ષત્ર, તારા, રાશિઓ, પ્રકાશ, કાળ-સમય, ઋતુઓ વગેરે વિગતોથી સમૃદ્ધ બન્યો છે. ૫૯૮ શ્લોકના તૃતિયકાંડ ''મર્ત્યકાંડ''માં મનુષ્ય માનવીય, અવસ્થા, ગુણ-અવગુણ, અનાજ અને અન્ય ખાદ્ય પ્રદાર્થો, પીણા, વસાણા, ભોજનવિધિ, રોગ ઇત્યાદિની જીવનોપયોગી બાબતો વણી લેવામાં આવી છે. ૪૨૩ શ્લોકવાળા ચતૃર્થકાંડમાં ''તિર્યકકાંડ'' માં પૃથ્વી,ભૂમિ, માટી, મીઠું, પ્રદેશો, નદીઓ, રાષ્ટ્ર, ગામ, ખેતર, નગરો, કોટ-કિલ્લા માર્ગ વગેરેનું સુપેરે વર્ણન થયેલું છે.માત્ર સાત શ્લોકના બનેલા પંચમકાંડ ''નારક''માં સાત નરકો, પાતાલ, નાગલોકની વિગતો આપી છે. જ્યારે છેલ્લા ૨૭૮ શ્લોકના સામાન્યકાંડમાં લોક, અલોક, આત્મા, પ્રાણી, જન્મ, પ્રાણ, જ્ઞાન, મન, પીડા, ભૂખ, પાપ-પુણ્ય, જ્ઞાનેન્દ્રિય, પશુ-પંખી, વગેરેની સ્પષ્ટ છણાવટ કરવામાં આવી છે. આ ગ્રથંમાં આપેલા પર્યાયવાચી શબ્દો અંગેના શ્લોકો પૈકી એક શ્લોકનો આસ્વાદ કરીએ તો તે ઉપકારક બની રહશે.

દા.ત. ''વહાલી સ્ત્રી'' ના પ્રર્યાયવાચી ૧૦ શબ્દો આપ્યા છે તે શ્લોક આ પ્રમાણે છે.

પ્રેયસી,દયિતા, કાન્તા, પ્રાણેશા, વલ્લભા પ્રિયા,
હૃદયેશા, પ્રાણસમા, પ્રેષ્ઠા.પ્રણયિની ચ સા.

આ ગ્રંથના અભ્યાસથી આપણા શબ્દ ભંડોળમાં અકલ્પિત વૃદ્ધિ થવાનો અવકાશ રહેલો છે. સર્જક મિત્રોની શબ્દ માટે જે કંઇ મુંઝવણ કે અવઢવ હોય તે એના દ્વારા હલ થઇ જાય એમ લાગે છે.

''અમરકોશ'' અને ''અભિધાન ચિન્તામણી-નામમાલા'' એ બન્ને ગ્રંથોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય કર્યા બાદ હવે આપણે ગુજરાતી ભાષામાં થયેલા આવા જ ક્ષેત્રિય કાર્ય તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ. જે ઉપક્રમ માટે આપણે આગળ વધે રહ્યા છીએ તેને પુષ્ટિકર બનાવવામાં એ અવશ્ય સહાયક બની રહેશે.

સને ૧૯૯૪માં ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી તરફથી ''ગુજરાતી ભાષાનો શબ્દાર્થ કોશ'' (થિસોરસ-THESAURUS) પ્રગટ થયેલ છે. આ ''શબ્દાર્થ કોશ'' ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ થયેલ છે. આ ''શબ્દાર્થ કોશ'' ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલો પ્રથમ ''થિસોરસ'' છે. અંગ્રેજી ભાષાના પંડિતોમાં રોજેટ નામના બહુશ્રુત વિદ્વાને ''થિસોરસ''ની રચના કરી છે.જગતભરના એક વિશિષ્ટ પ્રતિભાશાળી કોશકાર તરીકે તેમની કિર્તિ અપ્રતિમ રહી છે.

''ગુજરાતી ભાષાનો શબ્દાર્થ કોશ'' માં પણ રોજેટની પદ્ધતિનું તારત્મય ગ્રહણ કરીને આપણા દેશકાળ જીવન અને સંસ્કૃતિને વિશિષ્ટ સંદર્ભમાં વાણીની બહુરૂપતા સાથે કામ લેવામાં આવ્યું છે. આ ગ્રંથ ગદ્યમાં નિરૂપિત થયેલ છે. એમાં ૩૦ આલોક-વિભાગ રાખવામાં આવ્યા છે. કુલ્લ ૧૦૦૯ વિભાવનાઓને સમાવવામાં આવી છે.આ ''થિસોરસ''માં પર્યાયવાચી, સમાનાર્થી,તેમજ વિરોધી-વિલોમ શબ્દો પણ આસપાસની વિભાવના સાથે આપવામાં આવ્યા છે. ભિન્નરૂપની સૂક્ષ્મ અર્થછાયાઓ સાથે શબ્દની વિભાવનામ ક્રિયાપદના રૂપે, વિશેષણ રૂપે તથા ઉક્તિમાં કહેવાતો, રૂઢીપ્રયોગો અને અવતરણોને સમાવી લેવામાં આવેલ છે.

હવે આપણે આ ''થિસોરસ'' ના કોઇ એક આલોક-વિભાગમાંથી એક શબ્દ લઇને તેમાં રહેલી વિભાવનાને સ્પષ્ટ કરીએ તે ઉચિત બની રહેશે.

અહીં આપણે ઢાઇ અક્ષરથી સર્જિત ''શબ્દ'' ને જ પ્રાધાન્ય આપીએ તો શબ્દની વિભાવના,અર્થછાયા વગેરે બાબતોને શબ્દથી જ પામીએ : શબ્દ, પદ,અભિવ્યક્તિ, ઉચ્ચારણ,ભાષાકિય રૂપ, ઉચ્ચરિત શબ્દ, પર્યાય, એકાક્ષરી, સમધ્વનિ, અનેકાર્થ, સમાનાર્થ, લક્ષણા, વર્ણશંકર શબ્દ, પ્રતિ શબ્દ, વ્યુત્પતિ, અપભ્રંશ,શિષ્ટ, અશિષ્ટ, શબ્દકોશ, શબ્દાવલિ, શબ્દ સંગ્રહ, શાબ્દિક, શબ્દ વિષયક, વગેરે...

ઉક્તિ : આરંભે શબ્દ હતો, શબ્દ ઇશ્વરની સાથે હતો, શબ્દ જ ઇશ્વર

હતો,કુદરતની જેમ શબ્દો આત્માને અર્ધો પ્રગટ કરે છે અને અર્ધો પ્રચ્છન્ન રાખે છે.

★ એક : શબ્દ : સમ્યગધીત : સમ્યક્ :પ્રયુક્ત :
સ્વર્ગલોકે કામધુગ્ભવતિ.
વ્યુત્પતિ રહિતા શબ્દા, રુઢા આખંડલાદ્ય : ।
યોગોડન્વય : સતુ ગુણ-ક્રિયા સમ્બન્ધ સમ્ભવ : ।।

ભારતીય ભાષાઓમાં પણ ''થિસોરસ''નું સર્જન થયેલ છે. અને ૧૯૪૫ માં ડૉ. ભોલાનાથ તિવારીએ હિન્દીભાષાનો ''બૃહત્ પર્યાયવાચી કોશ'' આપ્યો છે. આ ગ્રંથ ''થિસોરસ''ની સમકક્ષ ગણી શકાય પરંતુ એમાં પૂર્ણતા નથી દેખાતી. ત્યાર બાદના પ્રયત્નમાં સને ૧૯૮૬ માં કલકત્તાની સાહિત્ય સંસદે પ્રસિદ્ધ કરેલ ''સંસદ સમાર્થ શબ્દ કોશ'' આવે છે જેના સર્જક શ્રીઅશોક મુખોપાધ્યાય છે અને ત્રીજો પ્રયત્ન ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી-ગાંધીનગર દ્વારા સને ૧૯૯૪ માં થયેલો છે. જેના માનાર્દ સંપાદક ડૉ. ઇશ્વરલાલ ર. દવે છે.

મારા ઉપક્રમને નજર સમક્ષ રાખી ઉક્ત વિવરણ દ્વારા કચ્છી કવિ શ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' કૃત ''સબધ સૉનજી ખાણ'' માં ''થિસોરસ''ના અંશ રહેલા છે કે કેમ ? તે જોવાનો પ્રયાસ કરવો છે. જો આ બાબત વિદ્વાનોને મતે સિદ્ધ થાય તો ભારતિય ભાષામાં રચાયેલા ''થિસોરસ''માં ''સબધ સૉનજી ખાણ'' ને ચોથું સ્થાન મળી શકે કે કેમ ? એ વિશે પણ કચ્છીભાષાના મારા સાથી સર્જકો, વિવેચકો, ભાષાવિદો, વિદ્વાનોને વિચારણા કરવા પ્રેરે એવું વાતાવરન સર્જવાનો આયામ પણ ઉપકારક બની રહેશે એમ હું માનું છું

હવે આપણે ''સબધ સૉનજી ખાણ''ના પૃષ્ઠો પર નજર કરીએ. ''સબધ સૉનજી ખાણ'' માં કર્તા કવિ શ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' એં ''સબધનું સબધ સૉનજી ખાણ તેં'' એ શીર્ષક હેઠળ આ ગ્રંથ-પુસ્તકના સર્જનના સંદર્ભમાં રહેલી પોતાની અભિપ્સાને વાચા આપી છે. પ્રારંભમાં...

न सोऽस्ति प्रत्ययो लोकेयः शब्दानुगभाइते ।
अनुविधमित्र ज्ञानं सर्व शब्देन भासते ।।

એટલે કે જગતમાં એવું કોઇ જ્ઞાન નથી જેમાં શબ્દની સહાય ન હોય. બધુ જ્ઞાન શબ્દ વડે અનુગ્રથિત વ્યાપ્ત છે.

આ શ્લોક મુકીને એમણે શબ્દ પ્રત્યેની એમની સાધના, એનું સામીપ્ય અને દેશ્ય

શબ્દો પ્રત્યેની એમની સાહજિકતાને સુપેરે દર્શાવી શકવા સમર્થ હોવાની ઉચ્ચતમ ભાવનાને સાદશ્ય કરી બતાવી છે એટલે આ પુસ્તકના સર્જનની અડધી સફળતા-સુયશ મેળવી જ લીધેલ છે.એમ દર્શાવવું યોગ્ય ઠરે છે. કહેવાય છે કે પ્રતિભા પોતાના મુલ્યો જાતે જ ઊભાં કરીલે છે. કવિ 'સ્વપ્ન' ના પ્રથમ કાવ્ય સંગ્રહ 'વાછંઢ' ની પ્રસ્તાવનામાં સ્વ. શિવાજી બારોટે નોંધ્યું છે. **'કાવ્ય મથેજી કવિજી હથરોંટી પણ વખાણે લાયક આય. છંદજી સમજ, શબ્દજો ઉપયોગ, કવિજી કલમજો પાકે પરિચય ડીયેંતા'**. આ શબ્દોમાં કવિ 'સ્વપ્ન' ની પ્રતિભાના દર્શન થાય છે.

ભાષાના પ્રાદુર્ભાવ અંગે કવિશ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' એ જ કલ્પન રજૂ કરેલ છે, તે યથાર્થ છે, એમ માનવાને કારણ રહે છે. કારણ કે આપણી પૃથ્વી અસ્તિત્વમાં આવી તે પછીના ઘણા લાંબા સમય સુધી તો નરી પ્રકૃતિરૂપે જ હતી, કાળક્રમે તેના પર જીવસૃષ્ટિનો ઉદય થયો,વિવિધ પ્રકારના જીવો પેદા થતા ગયા અને છેવટે ઉત્ક્રાંતિ સ્વરૂપે માનવ પ્રાણીનો ઉદ્દભવ થયો ત્યારે તેની આસપાસ અનેક વિધ વિધ પ્રકારની અન્ય સૃષ્ટિ હાજર હતી. જેમાંથી તે પોતા માટે જ્ઞાન સંપાદન કરી શકે એવું વાતાવરન પણ નિર્માણ થઇ ગયું હતું. એટલે કવિ શ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' જણાવે છે તેમ માનવીએ પોતાના ઉધામા છતા કરવા માટે ભાષાની ઉત્પતિ કરી એને તેના આધારરૂપમૂળ તરીકે ઝાડ-પાનના ધ્વનિઓ, પંખીઓનો ટહુકાર, વાદળાઓનું ગર્જન, વીજળીનો ચમકાર. પવનનો સુસવાટ વગેરે પ્રકૃતિજન્ય ધ્વનીઓમાંથી તેંને અક્ષર, શબ્દ અને ભાષાની રચના કરી હશે.

એક ધાર્મિક માન્યતા મુજબ ભગવાન શ્રી શંકર-મહાદેવના પ્રિય વાદ્ય ડમરૂના નિનાદમાંથી નાદબ્રહ્મ રૂપે જે ચૌદ સૂત્રો પેદા થયા તેમાંથી ભાષાની ઉત્પતિ થઇ. આપણે આ વાર્તામાં રહેલ શ્રધ્ધા-આસ્થાને અવગણીએ નહિં તો પણ ભારતિય ભાષાઓ સિવાય લાખો ભાષાઓમાં રહેલા ચિત્ર-વિચિત્ર સ્વરો કઇ રીતે અસ્તિત્વમાં આવ્યા તે પ્રશ્ન ઉભો રહે છે.માટે પ્રકૃતિ જ ભાષાની ઉત્પતિમાં આધાર માનીએ એ યથાર્થ ઠરે છે કારણ કે પ્રકૃતિ સર્વત્ર છે. વળી એજ રીતે ડમરૂના નિનાદ સમગ્ર પૃથ્વીને ઘેરી વળ્યા હોય એવી સંભાવના પણ રહેલી છે.

હવે આપણે મૂળ વિષય તરફ અભિમુખ થઇએ. ''સબધ સૉનજી ખાણ'' કાવ્ય સંગ્રહ ચાર ખંડમાં વિભાજીત છે. પ્રથમ ખંડમાં અનેકાર્થી શબ્દો, દ્વિતીય ખંડમાં એકાક્ષરી શબ્દો,તૃતિય ખંડમાં સમાનાર્થી શબ્દો, અને ચતુર્થ ખંડમાં ભાષામાં પ્રયોજાતા ઉપસર્ગના ભાવને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. પ્રથમ ખંડમાં ૫૦૫ કાવ્ય રચનાઓ, દ્વિતિય ખંડમાં ૧૮૩, તૃતિય ખંડમાં ૧૭૦ અને ચતુર્થ ખંડમાં ૧૦ એમ કુલ મળીને ૮૬૮ કાવ્ય રચનાઓના સર્જનનું માતબર કાર્ય કવિ લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન'નું કચ્છી ભાષા સાહિત્ય ક્ષેત્રે એક ચિરંજીવ સંભારણું-નવલું નજરાણું અને અમુલ્ય અક્ષરોપાસના બની રહેશે એવું આ સંગ્રહ પરથી ચોક્કસપણે વર્તાય છે. એમની શબ્દ સાધનાએ અહીં પુરો રંગ બતાવ્યો છે.

કુલ ૮૬૮ કાવ્ય રચનાઓના ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દોની સંખ્યા કાવ્ય રચનાઓથી દસ ગણી લેખીએ તો આશરે નવથી દસ હજાર જેટલા શબ્દોનો ખજાનો ઉપયોગમાં લેવાયેલો છે. એમ ગણતરી માંડી શકાય. અત્યાર સુધી પ્રગટ થયેલા કચ્છી ભાષાના શબ્દકોશોમાં વિદ્વાન વ્યાકરણી શ્રી પ્રતાપરાય ગો. ત્રિવેદીના ''બૃહદ્ કચ્છી શબ્દ કોશ'' ભાગ-૧-૨માં ૨૦,૦૦૦ જેટલા શબ્દોનો સમાવેશ થયેલો છે.

કવિ લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન'ના ''સબધ સૉનજી ખાણ''માં લેવાયેલા શબ્દો વિશે નોંધે છે કે ઘણી વખત રોજની બોલચાલમાં ઓછા વપરાતા શબ્દ યાદ આવે પણ વારંવાર ભાષામાં પ્રયોજાતો શબ્દ ચિત્તમાં ન ચડે એમ પણ બની શકે. એટલે કેટલાક શબ્દો રહી ગયા હોય, જે શબ્દો યાદ આવ્યા અને વારંવાર છુટથી વપરાય છે એવા શબ્દોનો સંગ્રહ કર્યો છે. કવિ 'સ્વપ્ન'ની આ નિખાલસ કબુલાત એમને સાદર અભિનંદનના અધિકારી બનાવે છે. એમણે જે શબ્દોનો વિનિયોગ કર્યો છે. તે બધા ભલે દેશ્ય કચ્છી ન હોવા છતાં-અંગ્રેજી, ગુજરાતી, હિન્દી કે અન્ય ભારતીય ભાષાઓના છે-એમણે કચ્છીભાષાને અનુરૂપ અને વ્યવહારમાં શક્ય બની શકે તે પ્રમાણેની ઉચ્ચારને અનુરૂપ જોડણીમાં મૂકીને કચ્છીભાષા ક્ષેત્રમાં અવિસ્મરણીય કાર્ય કર્યું છે.ભાષા એ વહેતી સરિતા છે, એમાં આસપાસથી અન્ય ઝરણાં આવી ભળે તો એની સમૃધ્ધિમાં વધારો જ થવાનો છે. ભાષાનો એક ગુણ પરિવર્તનશીલતા છે.

શબ્દના સંદર્ભમાં કચ્છી સાહિત્યના ક્ષેત્રે પોતાનો ફાળો નોંધાવનાર સર્જકો-પૂર્વસૂરિઓના સર્જન તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ તો એમની કચ્છીભાષામા સંસ્કૃત શબ્દોની પ્રચૂરતા શબ્દને તોડ-ફોડ કરવાની વૃતિ અને શબ્દની જોડણી બાબતેનું સાપેક્ષ વલણ જોવા મળે છે. કચ્છના સિદ્ધહસ્ત કવિ શ્રી રાઘવની એક રચના આસ્વાદીએ :

એમના સને ૧૯૧૩માં પ્રગટ થયેલી ''સંતાસંત દર્પણ''માં પ્રારંભે મંગલાચરણ રૂપે વસંતતિલકાવૃતમાં રચાયેલી એક કૃતિ મુકવામાં આવે છે. આ કૃતિના શબ્દો છે..

ઇચ્છા ન રાગ દિલ દ્વેષ ન લેશ જેમેં,
ગ્લાની ન ક્રોધ ભય જેં ન રખ્યા હૃદેમેં.
દાની દયાલુ ભવ રોગ ભિષ જા અકામી,
નિત્યાપ્ત બોધક ગુરુવર પરગામી.
પંચેંદ્રિજે વિષય મ્યાં મનવૃત વારે,
ઢારે છડ્યા નયન જે નિજરૂપ ન્યારે.
તૃષ્ણા ન મોહમદ કલશ ન હર્ષ જેં કે,
શાંતિ સ્વરૂપ ધન ! હે મન ! વંદ તેં કે.

આ રચનામાં સંસ્કૃત શબ્દોની ભરમાળ છે છતાં એનું વારંવાર રટણ કરવાથી એને

એમાં વપરાયેલાં કચ્છી ક્રિયાપદના પ્રયોગ માત્રથી કચ્છીભાષામાં થયેલા અન્ય ભાષાના શબ્દોનો વિનિયોગ બાધારૂપ બનતો નથી. વારે, ઢારે અને ન્યારેના અનુપ્રાસનો મધુર રવ કાનમાં ગુંજ્યા કરે ત્યારે ભાષાના ભેદ ભુલાઇ જાય છે એવું એમના સમગ્ર સર્જનનો અભ્યાસ કરવાથી પ્રતીત થાય છે.

કવિ શ્રી નિરંજન (મુરારી લાલજી વ્યાસ)ની કચ્છના રાષ્ટ્રગીત તરીકે પ્રસિદ્ધિને પામેલી રચના ''મૂંજી માતૃભૂમિકે નમન''માં વપરાયેલા ક્રિયાપદ નરતન, ચવન, ડોલન, તરન, પુજન, વસન, કુછન, ઝૂઝન, પ્રકટન અને સંભરન તેમજ અન્ય નામ કે વિશેષણરૂપ શબ્દોમાં કાટ-છાંટ થઇ હોવા છતાં ગીતમાં રહેલા ભાવને કારણે આજ દિવસ સુધી કચ્છી પ્રજા આ ગીતને ગાતી રહી છે-માણતી રહી છે. અહીં શબ્દો બાધક બનતા નથી બલ્કે કવિતાક્ષેત્રે સર્જન કરતાં મિત્રો માટે માર્ગદર્શક ભૂમિકા પ્રદાન કરે છે.

શબ્દો : મા-માં, હિકડો-હેકડો, હિક્યાર-હિકીયાર, અધકિચર્યો-અધકિચરેઓ, અથર-અથિર, ઇતરા-એતરા, બઇયાર-બિઇઆર, કિતરાક-કેતરાક, ન્યેરીંધે-નેરીંધે, કછી-કચ્છી, વિઝણું-વિનણું, ધુનીયાં-ધુનીઆં, બિઇ-બઇ, મંધેયાણી-મંધીઆંણી, મિડે-મડે અને બીજા એવા શબ્દો.

ઉક્ત વિગતના અનુસંધાને ''સબધ સૉનજી ખાણ''માં સમાવિષ્ટ શબ્દોનો વિચાર કરીએ તો સૌ પ્રથમ તો કવિશ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' ની શબ્દ ભંડાર શક્તિ માટે ગૌરવ થાય છે. ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં વસવાટ અને લોક સંપર્કને કારણે એમની પાસે કચ્છી દેશ્ય શબ્દોનો અમુલ્ય ખજાનો છે. એટલું જ પણ કાવ્યમાં તેને કઇ રીતેં પ્રયોજવો તેની ઊંડી સૂઝ છે. આજે સામાન્ય રીતેં શહેરી કચ્છીભાષામાંથી લગભગ લુપ્ત થઇ ગયેલા કચ્છીભાષાના શબ્દોનો કાવ્ય સર્જનમાં ઉપયોગ કરીને એમણે શબ્દોને પુનર્જીવિત કરી, ભાષાની મોટી સેવા કરી છે. આવા તદ્દન દેશ્ય શબ્દોની યાદી તો ઘણી લાંબી બની શકે પણ એ પૈકીના થોડાક શબ્દો નોંધીએ : આરીઓ, છનું, ટુંઢો, ડંધારી, તરક, ભભૂ, માતર, વોંધ, લેસ, વેસલો, સડ,હકલ, ત્રૂ, ધ્રા, ધૈ, ધ્રો, ધૂં, પોં, પ્રો, મોં, લૈ, માંઢોણી, આબર, ડોભાસો, સિંજા, પીંગો, ઑંધી, હુજત, હુભ, એંકાર, વિસર, હાબડ, જુંઢો, લાવાજાંખા અને બીજા એવા અનેક શબ્દો....

તદ્ભવ શબ્દોનો ઉપયોગ પણ કચ્છીભાષાના નજીકતમ ઉચ્ચારને લક્ષમાં લઇને એ પ્રમાણેની જોડણીમાં મૂકવાના એમના પ્રયત્નોમાં તેઓ સફળ રહ્યા છે. તો કચ્છીભાષામાં રૂઢ થયેલા તદ્ભવ શબ્દોનો પણ યથેચ્છ ઉપયોગ કર્યો છે. જેમ કે પ્રમાણ-**પિરમાણ**, પદાર્થ-**પિદારથ**, પ્રકાશ-**પિરકાશ**, પ્રવાહ-**પિરવાહ**, કૃપા-**કિરપા**, પ્રસંગ-**પિરસંગ**, પ્રધાન-**પિરધાન**, પ્રદાન-**પિરડાન**, શબ્દ-**સબધ**, અર્થ-**અરથ**, કાગળ-**કાગર**, ભાષા-**ભાસા**, સર્જન-**સરજન**, પ્રકાર-**પિરકાર**, મંદિર-**મિંધર**, દુકાન-**ધુકાન**, સરનામું-**સિરનામૂં**, પ્રપંચ-**પિરપંચ**, પ્રથા-**પિરથા**, નસીબ-**નિસીભ**, પાછળ-**પાછડ**, કાતર-**કતર**,

ગરબો-**ગુરબો**, દાવ-**ડાવ**, ચાક-**ચક**, અંદર-**અંધર**, દશા-**ડસા**, થાળી-**થારી**, બંદગી-**ભંધગી**, ચરણામૃત-**ચિરણામૃત**, છત્ર-**છતર**, હાથ-**હથ**, મૂળ-**મૂર**, લાજ-**લજ઼** વગેરે...

અન્ય ભાષા એટલે કે ગુજરાતી, અંગ્રેજી કે કવચિત હિન્દી-ઉર્દુના શબ્દોનો ઉપયોગ જ્યાં જ્યાં કર્યો છે,ત્યાં ત્યાં જે તે શબ્દ પર અવતરણ ચિહ્ન મૂકીને પ્રયોજ્યા છે એ પણ એમની કોઠા સૂઝ બતાવે છે, અહીં એની નોંધ મુકવાનું બિન જરૂરી હોતાં નથી મુકી તેમજ આવા તત્સમ શબ્દો સ્વયં સિદ્ધ હોવાથી તે અંગેની ચર્ચાને કોઇ અવકાશ રહેતો નથી, તેમ છતાં આવા કેટલાક શબ્દોની જોડણી ખોટી થવા પામી છે તેમના તરફ ધ્યાન દોરૂં છું. જેમ કે અનૂસર્યો-અનુસરયો,સર્ટીફિકેટ-સર્ટીફિકેટ, રેકડ-રેકર્ડ, વગેરે અને બીજા એવા શબ્દો છે જેમાં હ્રસ્વ 'ઇ' ને બદલે 'ઈ' અને હ્રસ્વ 'ઉ' ને બદલે 'ઊ' નો વપરાશ જોવા મળે છે, કવિશ્રી 'સ્વપ્ન' એ આ વિશે નિર્દેશ કર્યો છે પણ અતે ભાષાકિય દૃષ્ટિએ માન્ય-ગ્રાહ્ય રાખી શકાય કે કેમ ? વળી ગુજરાતી ભાષામાં પણ હવે દીર્ઘ ઉચ્ચારણો મૌખિક અભિવ્યક્તિમાં તેની પરિણામ લક્ષિતા દર્શાવતા નથી. તેમજ કચ્છીભાષામાં તો દીર્ઘ ઉચ્ચારણો ખૂબ ઓછા છે. અને હ્રસ્વ 'ઇ' 'ઉ' 'એ' 'ઓ' વગેરે સ્વરો પણ અગ્રબધુ સ્વરૂપનું પ્રાબલ્ય ધરાવે છે ત્યારે દીર્ઘ 'ઈ' ને 'ઊ' નો નિર્દેશ કરી એ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવા પાછડના તર્ક, ઉદ્દેશ્ય અને તારાતમ્યને અંગે ખુલાસો કર્યો હોત તો કંઇક સાર્થક બન્યું હોત.

''અમરકોશ''માં આપેલી કૃતિઓ અનુષ્ટુપ છંદમાં છે જ્યારે ''અભિધાન ચિન્તામણી-નામાવલી'' ની રચનાઓ વિવિધ સંસ્કૃતવૃતોમાં સર્જન પામી છે. તેવીજ રીતે ''સબધ સૉનજી ખાણ'' માં પણ જેટલી કાવ્ય કૃતિઓ મૂકાઇ છે, તે સર્વ છંદોબદ્ધ-માત્રામેળ છંદમાં રચાઇ છે. એક રીતે જોવા જઇએ તો આ સામ્યતા કચ્છીભાષા સાહિત્ય માટે ગૌરવપ્રદ ગણાય એવી છે. આટલી મોટી સંખ્યામાં છંદોબદ્ધ રચનાઓ કરીને કવિ શ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' એ પોતાની કાવ્યપ્રતિભા,પધપ્રીતિ અને કાવ્યત્વની ઊંડી સમજનો પરિચય કરાવ્યો છે. છંદ પર એમનું પ્રભુત્વ ખરેખર યશના અધિકારી બનાવે છે.

''સબધ સૉનજી ખાણ''માં પ્રયોજાયેલા તમામ છંદ માત્રામેળમાં છે. બહુમતી સંખ્યામાં દુહા છે, જ્યારે અન્ય છંદોમાં સોરઠો, કવિત, સંગર, કુંડલીયા, બેત, ચોપાઇ, હરિગીત, છપ્પા, સવૈયા, ઝૂલણા, ગીત વગેરે આવે છે.

દુહો એ બે પંક્તિ નો કાવ્ય પ્રકાર છે. જેમાં ચાર આવર્તન હોય છે. પ્રથમ અને તૃતિય આવર્તનમાં ૧૩ માત્રા જ્યારે દ્વિતિય અને ચતુર્થ આવર્તનમાં ૧૧ માત્રા મુકાય છે, આમ કુલ ૨૪ માત્રાનું એક ચરણ બને છે. અને એવા બે ચરણની ૪૮ માત્રા થાય છે. પ્રથમ અને તૃતિય આવર્તનની ૧૧મી માત્રા લઘુ હોવી જોઇએ. દુહો પ્રાસયુક્ત રચના છે. તેના બીજા અને ચોથા આવર્તનમં પ્રાસમેળ થાય છે, અને અંતિમ શબ્દોમાં અનુક્રમે ગુરૂ અને લઘુ અક્ષરો જરૂરી ગણાય છે.

કવિ શ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' રચિત દુહાઓમાં છંદ પ્રત્યેની કાળજી ખાસ ધ્યાન ખેંચે

એવી રહી છે. દુહા રચવા પાછળનો ઉદ્દેશ્ય અહીં શબ્દોના પર્યાય આપવા સુધી સીમિત હોવા છતાં અભ્યાસુ વાચક વર્ગને એમાં વિષયની વૈવિધ્યતા પણ દેખાયા વિના નહીં રહે. માત્ર શબ્દના પર્યાયવાચી શબ્દ જ નહીં પણ જ્ઞાન સાથે મનોરંજન મળી રહે એવો સુર ઘણા દુહામાં રહેલો છે. તો આપણે એમાંના કેટલાક દુહાઓનો આસ્વાદ માણીએ:

અખ : **અખ,નેંણ, નેત્ર નયન, લકડે ગંઢ અનૂમાન,**
અખ વે છેંડે સેલડ઼ી, જિત વે બિજજો સ્થાન.

અખો : **અખો ડાણૂં અનાજજો, અખો ધાઇં જો ડાન,**
અખો ,વાયક નોંતરો, ધરમ વિધી વિધાન.

ભાર : **ભાર, ભાવરતીં ભાંઢરૂ, વજન બોજ ૫ ભાર,**
ભાર, જભાભધારી, ચિંધા, ફિકર, સેંસો સાર.

કલી : **કલી, કચડ઼ી કુંપર કુલેંજી, કલી કલજુગ સાર,**
કલી ચેં કલી ચુન કે, ને કન પાસે જા વાર.

મિઠી : **મિઠી ચોંધે અરથ મેં, પપ્પી, બુક્કી પિરકાર,**
મિઠી, મિઠો સે પ્રિય તીં, ગળ્યું, ભાવજો સાર.

ડસા : **ડસા,હાલત,સ્થિતી, સોંજ કુસોંજ મેં હાલ.**
ડસા તાં જૈન વાણીઆ, ડસા વીસા ઓસવાલ.

આ ગ્રંથમાં છંદનો બીજો પ્રકાર સોરઠો છે. સોરઠાને સોરઠી દુહો પણ કહે છે. એટલે એ પણ દુહાનો જ એક પ્રકાર છે.પરંતુ એની માત્રાઓ પહેલા અને ત્રીજા આવર્તનમાં અગીયાર જ્યારે બીજા અને ચોથા આવર્તનમાં તેર હોય છે. પહેલા અને ત્રીજા આવર્તનની અગીયારમી માત્રા લઘુ હોવી જરૂરી છે જ્યારે બીજા અને ચોથા ચરણમાં છેલ્લે ગુરૂ હોવું જરૂરી છે. પ્રાસયુક્ત રચના બને છે અને પ્રાસ પ્રથમ અને તૃતિય આવર્તનમાં મૂકાય છે. પ્રાસના અંતિમના બે અક્ષરો ગુરૂ અને લઘુના ક્રમે રહે છે. કવિશ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' રચિત સોરઠામાં પણ એમની કાબેલિયત સિદ્ધ થતી દેખાય છે. સોરઠા છંદનો અભ્યાસ કર્યા બાદ જ કવિએ એનો વિનિયોગ કરીને પોતની કવિત્વ શક્તિનો પરિચય કરાવ્યો છે જે

ખરેખર એમની ચિવટ દર્શાવે છે.

આપણે કેટલાક સોરઠા સ્વાદીએ...

અડો : અડો, ધામૂં, ધુકાન,મુફલીસ, ધાર્, જુગારજો,
તીં અડો ગડે સ્થાન, ઉભો અડામકડીમેં

તાડી : તાડી, તાડ્જો જાડ્, તી તાડી બીં હથેં વજે,
ત-આગ્રીઓ કમાડ્, નેં રસ તાડ્જે જાડ્જો,

થપ્પો : થપ્પો થપ્પી સાર, ગંજ, કોંડ્, ઉતરોંડ્
નેં છાપેજો ઓજાર,થપ્પો છોકરેંજી રાંધ તીં.

થાન : થાન, થાનક, સ્થાન, વરી તાકો કપડે જો,
સ્તન,ધાઇ પ થાન, તીં થાન ગામ ગુજરાતજો.

ઠૂંઠો : ઠૂંઠો, અરથજો સાર, કોંણીતા કપેલો હથ,
તીં ચોચો બીડ્રી ન્યાર,નેં પન ખિરેલો જાડ્ તીં.

આ ઉપરાંત મધ્યમેળ દુહો પણ રચાય છે.આ સંગ્રહમાં મધ્યમેળ દુહો એક પણ નથી પણ કચ્છી સાહિત્યમાં આ પ્રકાર ખેડાયો છે. એવો એક દુહો માણીએ...

કંધી ઉભીયું કેતરીયું સાહડ....સાહડ કન,
સાહડ સંધો તિન, સિર સહાયે ગિડન જે.

કવિ 'સ્વપ્ન' મધ્યમેળ દુહાની ભેટ કચ્છી સાહિત્યને આપે એવી આશા રાખીએ.

ચોપાઇ છંદમાં રચાયેલી કવિતા પણ આ સંગ્રહમાં સંમિલિત કરવામાં આવી છે.ચોપાઇ પ્રાસયુક્ત ચાર ચરણનો માત્રામેળ કાવ્યપ્રકાર છે. દરેક ચરણમાં ૧૫ માત્રા સાથે ચરણના છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે ગુરૂ અને લઘુ હોય છે. કવિ 'સ્વપ્ન'ની હથરોટીની ચોપાઇ રચનાઓ પણ કુશળ કારીગીરી સમી દેખાય છે. તેમણે આ રચનો ઓ પણ સાંધાળા ઉતાર આપી છે એ એમની કાવ્યત્વ ક્ષમતા બતાવે છે.

કવિ 'સ્વપ્ન' રચિત ચોપાઇઓનું વર્ણન અત્રે આનંદદાયક બનશે

અકઇ : અકઇ, ભધ, આરોપ, આક્ષેપ,ધાગ, લાંછન, કલંક તી ડોસ.
અપકિરતી નાલેશી સાર, નેપે કારીંટિલી લગે ધરાર.

તા : તા, તાપ, તપ, શેક અર્થાય, તા, તાવ જો ભાવ સમજાય
તા મેં આય જભરી તાકાત, લો કેપાણી કરે અર્થાત.

કબૂલ : કબૂલ,મંજુર માન્ય સાર, નેપે સમાન હા સ્વીકાર.
સચજો સાથ ડીજે સરાર, પિંઢજી ભુલજો કજે સ્વીકાર.

અને આ ચોપાઇએ તો રામાયણની યાદ અપાવી.

વચન : વચન, બોલ ને સભન જિભાન, કૉલ, વાયધો ગ઼ાલ સમાન,
સિધ્ધાંત રખજે એડો જાણ, વચન પરે ને વિગેં ન પ્રાણ.

અહીં વચન માટે પ્રાણ જાય એમ નહીં પણ ! વચન પણ રહી જાય અને પ્રાણ પણ ન જાય. 'સ્વપ્ન' એ બહુ ઊંચી વાત કરી છે.
કાવ્ય રચના નં. ૪૮૭ (મતલભ) ૪૯૯ (વેસલો) ને ૫૦૦ (વેલો) એમ આ ત્રણ કૃતિઓ ચોપાઇ પ્રકારમાં દર્શાવાઇ છે પણ હકીકતમાં માત્ર બે જ ચરણ રચાય છે.વળી માત્રાની ગણતરી અને પ્રાસમાં પણ ખામી લાગે છે. તેમ છતા ત્રીજા ખંડની રચના નં. ૧૬૩ (હલકાઇ) માં તો કચ્છીભાષામાં પોતાની બરૂકાઇના દર્શન કરાવીને કવિ 'સ્વપ્ન' જંગ જીતી ગયા છે. એ રચના પણ માણીએ...

હલકાઇ : હલકાઇ,વાયડાઇ તીં ટાયડાઇ, મૂર વેવલાઇને મસૂધાઇ.
સમાન પિલકાઇ ને ગાગલાઇ, સરખી ભાવાર્થજી સરખાઇ.

આ રચનામાં કાઇ, ડાઇ, લાઇ, ધાઇ, ખાઇ,વગેરેથી સધાતા લય માધુર્યયુક્ત શબ્દોમાં ઇકારાન્ત સ્વર આપણા કાનમાં ગુંજન કરીને અનોખો ભાવ જગાવે છે.

માત્રામેળ કુંડલિયામાં રચના કરવી એ થોડી સાધના માંગી લે છે. આ સંગ્રહમાં ત્રણેક રચના કુંડલિયા છંદમાં રચાઇ છે. કુંડલિયા એ છ ચરણ નું પધ છે. એમાં દુહા પ્રમાણે માત્રાઓ લેવામાં આવે છે. બબ્બે ચરણમાં પ્રાસ મુકાય છે. આ પ્રકારમાં ચોથા આવર્તનને પાંચમાં આવર્તન રૂપે પુનરવર્તિત કરવામાં આવે છે. તેમજ પ્રથમ અને દ્વિતીય આવર્તનને

પણ અનુક્રમે ૧૨ અને ૧૧ માં આવર્તન તરીકે પુનરાવર્તિત કરાય છે. આમ કુંડલિયા મૂળભૂત રીતે માત્ર સાડા ચાર આવર્તન જ હોય છે. કવિ 'સ્વપ્ન' રચિત કુંડલિયાની કમનિય કલાનો પરિચય કરીએ...

ૐ : ૐ અરથ ઇશ્વર, ધણી, પરમેશ્વર ભગવાન,
સે માલિક પ્રભુ હરી, સત્ત્વ તત્ત્વ જો ગાન.
સત્ત્વ ત્તત્ત્વ જો ગાન,નીરંજન નીરાકારી,
સમરંધે સેંજેં છુટેં, ભવજા બંધન ભારી.
અણૂં અણૂં મેં અંસતીં, વિરાટમેં પણ વ્યોમ,
'સ્વપ્ન' મંત્રજે મૂરમેં, મૂર અખર સે ઓમ.

કવિ 'સ્વપ્ન' રચિત ત્રણે કુંડલિયામાં ૧૧ અને ૧૨ આવર્તનમાં પરિવર્તિત-પુનરાવર્તિત થવા જોઇતા આવર્તનનો અભાવ છે. તેથી તે કુંડલીયા છંદને અનુરૂપ નથી.તે છતાં કાવ્યના ભાવને કોઇ અસર થતી નથી માટે તે ક્ષમ્ય છે. મેરાઉના ભક્ત કવિ ચંદુભા જાડેજાએ ''પ્રલાપ પચ્ચીસી'' ની રચના કરી છે જેમાં સળંગ ૨૫ કુંડલિયાની હારમાળા રચિ છે, આ કુંડલિયાનો અભ્યાસ કરવાથી છંદ પરનું પ્રભુત્વ આવી શકે એમ માનવું કે તે તરફ અંગુલીનિર્દેશ કરવો યોગ્ય ઠરશે.

(દલપતપિંગળમાં કુંડલીયાના બંધારણને બતાવતા લખ્યું છે, જે કુંડલીયા છંદમાં જ છે.)

''કુંડળીઓ કરતા કરો, આદી દોહરો એક,
વળતી ચોથા ચરણને ઉલટાવો ધરી ટેક.
ઉલટાવો ધરી ટેક, કાવ્યના ચાર ચરણ સમ,
ચરણ રચો શુભ ચાર-છ, પદ થાશે સઘડા ત્યમ.
પ્રથમ ચરણનો પ્રથમ શબ્દ છેવટ ભળીઓ,
છે તે રૂડો છંદ કહે કવિજન કુંડળીઓ.''

છપ્પો કે છપ્પય છંદમાં રચાયેલી આ સંગ્રહની એક માત્ર રચના હોવા છતાં તેના વિષય, કલ્પન અને છંદોલયને કારણે આસ્વાદ બની છે. છપ્પો એટલે છ પદ કે ચરણનું કાવ્ય, જેમાં પ્રથમ ચાર ચરણ રોળાછંદના અને પછીના બે ચરણ દોહરાના પૂર્વાધને

બેવડાવીને આરંભે બે માત્રા ઉમેરીને એટલે કે ૨૮ માત્રાનું એક ચરણ બને છે. કવિ 'સ્વપ્ન' એ છપ્પામાં કેવાંક છાનગપતિયાં કર્યાં છે એ માણીએ, જાણીએ અને નાણીએ...

પનૂં : પનૂં ત કાગ઼ર અરથ, પતો રાંધજો સાર આય,
પનૂં પેપર-સ્ટેમ્પ, અણી ઑજાર ધારા અય.
પનૂં પૉટ, મુગતાઇ,કધ, તીં ભાગ્ય નિસીભ ભાવી ચેં,
પનૂં ચાકી નટ કે, ગોલ ફિરાયજી ચાવી ચેં.
ત-પનૂં નીલે રઙજો રતન, પન્ના નાલે જો તડેં.
પનૂં, પનારો સેંધ સબંધ,પ્રેમ,પ્રીત, નાતો તડેં.

કવિ શ્રી રાઘવ કૃત ''સંતાસંત દર્પણ''માં છપ્પા કે છપ્પય છંદમાં રચાયેલી રચનાઓ જોવા મળે છે. કચ્છના અન્ય કોઇ કવિએ ગુજરાતી સાહિત્યમાં છપ્પા માટે પ્રખ્યાત શામળના છપ્પા જેવી રચનાઓ કરી હોય એવું ધ્યાનમાં નથી. એ રીતેં પણ કવિ શ્રી 'સ્વપ્ન' એ રચેલ છપ્પા પધ ખરેખર પ્રશંસનીય કાર્ય બને છે. અન્ય કવિઓને પણ છંદનું મહત્વ સમજી છપ્પા છંદનો પ્રયોગ કરી, કચ્છી કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાની આવશયક્તા રહેલી છે. આ માટે કચ્છી કવિતામાં અવકાશ પણ રહેલો છે.

હવે આપણે હરિગીત છંદમાં રચાયેલી એક કૃતિનું વિલોકન કરીયેં.
હરિગીતમાં ૨૮ માત્રા હોય છે, અને ચરણ અંતે ગુરૂ અક્ષર મુકાય છે. આ સંગ્રહમાં હરિગીત છંદની 'સંચો' શીર્ષક હેઠળ એક રચના છે. કાવ્યમાં રસ નિષ્પતિ એ વિષય પર આ સંગ્રહની રચનાઓ વિશે અલગથી ચર્ચા કરવી યથાર્થ નહીં બને માટે 'સંચો' રચનામાં રહેલા હાસ્યરસનો લ્હાવો લૂંટીએ..

સંચો : સંચો ત મંધીયાણી અરથ સંચો 'રવૈયો' છાયજો,
સંચો મિસીન સિલાઇ જો સંચો ત સેવૂં ભનાયજો.
સંચો ત સીસાપેંનજી સાધન અણીજો સારજેં,
સંચો વરી રસ સેલડ઼ી પીલે કઠે સે ધારજેં.
ડાઢી કરે જો સંચ આય સંચો અરથ પિરમાણમેં,
સંચો ત વતરેજો વરી આય મિણીજી જાણમેં.
સંચો કપા સોરે કરે નોંખા કપાસીયા કરે,
સંચો સૂડ઼ેતો સાંઠીયૂં તીં કો યંત્ર ના સંચો ધરે.
સ્ટવ પ્રાઇમસ કે તડેં સંચો ઘણેં ચેંતા વરી,
સંચો હજામજો ઇસ્ત્રો, ઇ અરથ ઉપજે આખરી.

કવિ 'સ્વપ્ન' એ પોતાના પ્રથમ કાવ્ય સંગ્રહ 'વાછંઢ' ના મુખપૃષ્ટ પર એક દુહો મૂક્યો છે.

નિપજે તો નોંએં રસેં, કવિતાજો આનંધ.
૫-ડસમૂં રસ રસજ ન વે, ત કેંડ઼ા મીં વાછંઢ. ?

એટલે કવિ કવિતામાં રહેલા રસથી પૂરા જ્ઞાત છે. એ વાતની પ્રતીતિ થાય છે. વળી કવિને હાસ્ય અને શાંત રસ વધુ પ્રિય હોવાનું પણ એમણે નોંધ્યું છે. તો ''સબધ સૉનજી ખાણ''માં પણ રસ અને શબ્દ ના ભાવ અંગે બે દુહા મૂક્યા છે. તે દુહા માણીએ...

રસ : **અદ્‌ભૂત, કરૂણ,બિભસ્ત તીં, વીર , શાંત,શૃંગાર,**
ભયાનક, હાસ્ય, રૌદ્ર નોં, કાવ રસ અલંકાર.

શબ્દભાવ : **નાદ, નિનાદ, નિસ્વન તીં, રૂત રવ ને રાવ,**
સુષિર,સ્વર, ધ્વનિ નોં સબધ વ્યક્તજા ભાવ.

સવૈયો કે સવૈયા એકત્રીસા છંદની એક રચનામાં કવિ 'સ્વપ્ન' એ મારો (માળો) ના પર્યાય આપીને કલ્પનના ઉડ્ડયન અને ઊંચાઈનો પરિચય કરાવ્યો છે. એકત્રીસ માત્રાનું એક ચરણ અને છેલ્લે ગુરૂ અને લઘુવાળા એ છંદને આનંદીએ...

મારો : **મારો, મજલો, માડ અરથ તીં, વે મકાન જો માડ તેં માડ,**
મારો, મેડો મારીઓ ઘરજો, માંચ, માંચડો ખેતર સાર.
મારો, વઠોવઠ માર પ્રહારતીં, મારો પંખી રેણાંગ સ્થાન.
મારો મિટ્ટિજો ઘર ભીંગારેજો, મારો કસાઇ જલ્લાધ જાણ.

આ રચનામાં અસલ કચ્છી ''ભીંગારો'' શબ્દનો પ્રયોગ કરીને કવિએ કમાલ કરી છે. ભીં..ભીં અવાજ કરનાર ભમરાને કચ્છીઓ ભીંગારો કહે છે.શબ્દની વ્યુત્પતિ ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી છે.છતાં કચ્છીભાષાને લિપિ નથી એવો સૂર વિદ્વાનો વ્યક્ત કરે અને ભાષાને બદલે બોલીમાં ખપાવે ત્યારે દુઃખ થાય છે. હવે તો કચ્છીભાષાના લેખિતરૂપ માટે ગુજરાતી લિપિ માન્ય બની જ ગઇ છે એટલે કચ્છીભાષાને લિપિ નથી એમ કેમ કહેવાય ?.''સબધ સૉનજી ખાણ'' પણ ગુજરાતી લિપિમાં છપાયેલ એક સમૃદ્ધ, સુગ્રાહ્ય, અને સુવિદિત ગ્રંથ છે. ભાષા બાબતે વિદ્વાન સાહિત્યકાર વિધાવાચસ્પતિ શ્રી કે.કા. શાસ્ત્રીએ

અમારી રૂબરૂ મુલાકાતમાં જણાવ્યું હતું કે જે ભાષામાં પર્યાયવાચી શબ્દો આવતા હોય તે બોલી નથી પણ સંપૂર્ણ ભાષા છે. આ સિદ્ધાંત કે અભિપ્રાયને સાંગોપાંગ સમર્થન મળી રહે અથવા એમ કહીએ કે શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીએ કચ્છીભાષા માટે જે અપેક્ષા રાખી હોય તે ''સબધ સૉનજી ખાણ''થી પરિપૂણ થઇ છે. કવિ 'સ્વપ્ન' નું આ કાર્ય પણ વિદ્વાન શ્રી કે,કા. શાસ્ત્રીના અભિપ્રાય મુજબ કચ્છીભાષાને ભાષા તરીકે જ સ્વીકારવાનું સામર્થ્ય ધરાવનારું બની રહે છે.
બીજો એક અભિપ્રાય પણ અત્રે નોંધવાનું ઉચિત બની રહેશે સિંધી ભાષાના વિદ્વાન કવિ શ્રી 'હિંદરાજ દુઃખાયલ'ના મતે સિંધીભાષાનો ઉદ્‌ભવ કચ્છીભાષામાંથી થયો છે. આજે સિંધી ભાષાને માન્ય ભાષા તરીકે સ્વીકારવામાં આવે છે તેનો જો એક માત્ર આધાર લિપિ હોયતો પ્રશ્ન એ થાય છે કે, શું ? દીકરી કદી માતા વગર સંભવે ખરી ? તો ''કુંજલજી કુણકાર'' ના તંત્રી અને મૂર્ધન્ય કવિ શ્રી માધવ જોશી 'અશક' એ પ્રગટ કરેલ પુસ્તિકા ''કચ્છીભાષા ન્યાય માંગે છે.'' માં પણ આ સંદર્ભે વિસ્તૃત ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તેમ છતાં કચ્છી અને સિંધી ભાષા બન્ને જોડીયા બહેનો છે એવો મત વર્તમાનમાં સુસ્પષ્ટ પણે પ્રવર્તે છે, એટલે પહેલાં કોણ એ બાબત ગૌણ બની જાય છે.

આ સંગ્રહની રચનાઓમાં ઝૂલણા છંદ પણ કવિએ સુપેરે પ્રયોજ્યો છે, ૩૭ માત્રાના છંદમાં લયને અનુરૂપ શબ્દોની પસંદગી અને ક્રમિકતા કવિ કુશળતાને છતી કરે છે. રચનામાં રમમાણ થઇએ...

ગુરૂ : **ડે ગુરૂ જ્ઞાનને બોધ ઉપદેસ ડે, ધરમને કરમજો મરમ ગાયે,**
તીં ગુરૂ ગોરને ગુર પૂરોહિત તીં, શિક્ષક જે અઆ અરથ આયે.
સાધૂ તીં સંતને અતીત ભેખ તીં, અખર દીર્ઘ ગુરૂ ન્યાર આયે,
વારજો નાં ગુરૂ, ગ્રહ બ્રહસ્પતિ, અરથ સમરથ ગુરૂ સાર આયે.

આ કાવ્યની પ્રથમ પંકતિ' ડે' થી શરૂ થઇ 'ડે' થી વિરામ પામે છે, અને ઉપડેસ શબ્દમાં આવતો 'ડે' રવ માધુર્યમાં કેવો વણાઇ ગયો છે. તો ધરમ, કરમ, મરમ અરથ, સમરથ,અને અખરમાં લય કેવો હૃદય સ્પર્શી ભાવ જગાવે છે.

કચ્છી લોકસાહિત્યમાં વાર્તાની જે કહેણી છે તેને વધુ રસમય બનાવવા વચ્ચે વચ્ચે વાર્તાકાર બેત રજુ કરીને વિષયને ચમત્કારીક બનાવે છે. શ્રોતાઓમાં ઉત્સુક્તા જન્મે એવું પ્રયોજન એની પાછડ રહેલું છે. આ બેતની રચના માત્રામેળ અને દોહરાના છંદ પ્રમાણે પણ ત્રણ ત્રણ પંક્તિમાં થાય છે. સિંધ અને કચ્છના પ્રખ્યાત સુફી સંત ''શાહ અબ્દુલ લતીફ ભિટાઇ''ના રસાલા નામે ગ્રંથમાં બેતનો ઉપયોગ થયેલો છે. કવિ 'સ્વપ્ન' એ સ્વતંત્ર વિષય તરીકે બેત (ભેથ) ની રચનાઓ કરી કચ્છી કવિતાને સમૃદ્ધિ બક્ષી છે. કવિ 'સ્વપ્ન'

રચિત એક ભેથ સાથે ભેટો કરીએ...

ખાણ : ખાણ ચોપેંજો વ્યાર નાં, ખાણ અરથ ભંઢાર,
ખાણ પિરૂલીએં જભાભજી, ઓડ઼ખજો આધાર.
ખાણ ખાઇ ન્યાર, ખનીજ નિકરેસે ઠેકાણૂં.

અને કવિ 'સ્વપ્ન' રચિત ''સબધ સૉનજી ખાણ'' મ્યાનૂં પકિ કચ્છીભાષા કે સમરથ ભનાયજી તાકાત મિલી સગંધી, આ શબ્દો કેવા સ્વભાવીક લખાઇ ગયા છે, અને હું કવિ 'સ્વપ્ન' ના કવિતા રસમાં એટલો લીન બની ગયો કે ભાષા પરિવર્તન થઇ ગયું એનો ખ્યાલ સુધ્ધાં રહ્યો નહીં. પણ એ ભાવમાં ખેચવાની મજા પડી.

બેતની આવી રચનામાં પ્રાસાનુપ્રાસ યુક્ત ચાર ચરણ લખી પાંચમાં ચરનમાં ૧૧ માત્રાની અર્ધ પંક્તિ પૂવાર્ધમાં અને ૧૩ માત્રાની પંક્તિ ઉતરાર્ધમાં મૂકીને એવી અનેક કડીઓને જોડીને સંગરની રચના થાય છે.

સંગરમાં કથા વસ્તુ, પ્રસંગ કે વર્ણન સાથે સંવાદ પણ મૂકીને લાંબી રચના બને છે. સંગર એટલે સાંકળ જેમાં કળીઓ એક બીજા સાથે સંલગ્ન હોય. કચ્છી સાહિત્યમાં સંગરનો કાવ્ય પ્રકાર બહુ જાણીતો અને માનીતો છે. કચ્છી રાગીઓ જ્યારે પોતાના હલકભર્યા કંઠથી રજૂ કરે છે ત્યારે સાંભળનાર શ્રોતાવર્ગ મુગ્ધ બની જાય છે. કવિ ''શ્રી દુલેરાય કારાણી''એ કચ્છી સંગર ક્ષેત્રે ઉમદા કાર્ય કર્યું છે.તો ''શાયર મકબુલ કચ્છી''એ ''સૉનજી સંગરો'' નામે કાવ્ય સંગ્રહ પ્રગટ કરેલો છે.

કવિ 'સ્વપ્ન' પણ સંગરની રચનામાં માહેર છે. ''વાછંઢ'' નામે એમના કાવ્ય સંગ્રહમાં એમણે પ્રકાશીત કરેલી સંગર માણવા જેવી છે.''સબધ સૉનજી ખાણ''માંથી એમની એક સંગરનું સાનિધ્ય મેળવીએ...

સંગર : સંગર લોજી કડી કડી કે, સંધે ભનાયલ હાર,
સંગર કડી બાયણે કે, ભંધ કેજો આધાર.
સંગર ટૂલી, ગેંગ તીં, જુથ સલટ જો સાર
સંગર ડોરો ચેન ચેં, સંગર સૉનજો હાર.
ત-સંગર માપ મધાર,
સૉ ફૂટ જિમીને જો.
સો ફૂટ જિમીનેજો સંગર માપણી ધાર,
સંગર પાછડ પુઠેં તેં, તિંડે હડેંજી હાર

સંગર ડોરો ગૂંથણી, સંગર સંગ્રહ જો સાર,
સંગર સિલાઇ કમમેં, ટેભો ગૂંથણી ન્યાર,
ત-કચ્છી કાવ પ્રકાર,
જેંમેં સંગરજી સંગર લિખઇ.

આમ એક કડીમાં બીજી કડી જોડતા તેમ સંગર લાંબી બનતી જાય પણ ! અહીં શબ્દના પર્યાય આપવાના હોવાથી વિષયમાં બહુ અવકાશ રહેલો નથી, એટલે કવિએ માત્ર બે જ અંકોડાથી સંતોષ લીધો છે. એ કવિના કવિત્વની મર્યાદા નથી પણ વિષયની મર્યાદા છે. આમ છતાં આ રચનાની વિશિષ્ટતા એ રહેલી છે કે સંગર શબ્દના પર્યાયવાચી શબ્દો આપવા માટે એમણે કચ્છી સંગરના બંધારણને પ્રાધાન્ય આપીને સંગરને ન્યાય આપ્યો છે. કચ્છના કવિઓ એ પોતાની માતૃભૂમિને કાવ્યમાં પ્રાધાન્ય આપવાનું વલણ પરંપરાગત રાખ્યું જ છે. એટલે જ તો વિદ્વાન સાહિત્યકાર ડૉ. 'ધીરેન્દ્ર મહેતા' ''ઘટડો મિંજ તો ગરે'' માં કચ્છના કવિઓના અધિકૃત સંપાદનો થવા જોઇએ એવી અપેક્ષા સાથે અધ્યયનક્ષમ મુદ્દા તરીકે ''કચ્છી કવિતામાં વતન પ્રીતનું ગાન'' એ વિષય તરફ લક્ષ દોર્યું છે.

કવિ 'સ્વપ્ન' પણ આ ગ્રંથની કૃતિ દ્વારા કચ્છની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિથી સુપેરે પરિચિત હોવાની પ્રતીતિ કરાવે છે. શબ્દના પ્રર્યાયરૂપે કચ્છના ગામનું નામ આપીને એ ગામની સાચી ઓળખાણ પર કરાવી છે. એટલે ગામનું નામકરણ કેમ થયું હશે તેના સંદર્ભ પણ અહીં સાંપડે છે. કવિનું જન્મ સ્થાન તો માંડવી તાલુકાના હાલાપર ગામે પણ વ્યવસાયાર્થે તેઓ નખત્રાણા તાલુકાના નાની અરલ ગામે વસવાટ કર્યો. અરલ ગામને કવિએ એક દુહામાં કેવી ખુબીથી વણી લીધેલ છે. તે જોઇએ....

અરલ : અરલ, અજગર, એરૂ અરથ, જડ઼ા જૉરાતી જામ,
અરલ નખત્રાણે તાલુકે સુઠો 'સ્વપ્ન' જો ગામ.

આ ગ્રંથના કાવ્યોમાં કચ્છના કેટલાક ગામોનો ઉલ્લેખ ખુબ સહજતાથી થયેલો છે. આવા ગામો વિશેની થોડીક રચનાઓનો રસાસ્વાદ લઇએ...

મથલ : મથલ છેડો સામલો, પરલો સંકેત નામ.
મથલ નખત્રાણે તાલુકે, પટેલ વસંધી ગામ.

જંગી : જંગી જૉરાતો વડો, જિજો જ જભરો જામ,
જંગી અંજાર તાલુકે, આહીર વસંધી ગામ.

ઘડ઼ાણી : ઘડ઼ાણી ગૈધર કસભીજી, ઘડ઼ાઇ મજુરી કામ,
ઘડ઼ાણી લખપત તાલુકે, પટેલ વસંધી ગામ.

ટૉડ઼ો : ટૉડ઼ો જાડી લઠ લમી, રોઢો ધુકો તમામ,
ટૉડ઼ો મુન્દ્રા તાલુકે જૈન વસંધી ગામ.

નરીઓ : (સોરઠો) નરીઓ કવલો નામ, ડેસી વિલાયતી જાણણૂં,
નરીઓ, નલીયા ગામ, કચ્છ અભડાસે તાલુકે.

આ ઉપરાંત અન્ય ગામો દેવીસર, ભીમસર, આંણદસર, ભાણાસર, મેડીસર, વિજપાસર, વડસર, વાડાસર, ચીયાસર, ભારાસર, સુમરાસર, ગોણીયાસર, પાંકડસર, ચકાસ, ઉમરસર, ગજણસર, ધ્રબકસર, રાવરોસર, રોડાસર, આડેસર, બાલાસર, ટાંકણસર, નારાણસર, હમીરસર, (જળાશય) કચ્છજિલ્લો અને રાજધાની દિલ્હી (દુલેરાય કારાણીની રચના ''ઘિલ્હી જુરઇ'' યાદ આવી જાય છે.) નો નિર્દેશ થયો છે.

આ ગામની નામાવલીમાં કચ્છના જુદાજુદા તાલુકાઓમાં વસવાટ કરતી જ્ઞાતીની વિગત પણ ધ્યાન ખેંચે છે.જેમ કે, નખત્રાણા અને લખપત તાલુકાની કડવા પાટીદાર(પટેલ) ની વસતિ, ભુજ અને અંજાર તાલુકાની આહિર વસતિ તો મુન્દ્રા અને માંડવી તાલુકાની જૈન વસતી વિશેની નોંધ કવિની સામાજિક દૃષ્ટિની દ્યોતક બની છે.

કવિ 'સ્વપ્ન' માત્ર કાવ્ય રચના કરે છે એવું નથી તેઓ કાવ્યના બંધારણમાં રુચી રાખી, સભાનતાથી કવિતાને છંદમાં ઢાળવાનો -લખવાનો આગ્રહ રાખે છે. તેમના પ્રથમ કાવ્ય સંગ્રહ ''વાછંઢ'' ની તમામ કૃતિઓ છંદોબદ્ધ છે કારણ કે, તેઓ માને છે કે, **''મૂંકે છંદોબદ્ધ કવિતાઉં લિખેજો છોક ખરો, ખરેખર કચ્છી ભાષાકે છંદોબદ્ધ રચનાએંજી ખાસ જરૂર આય...કવિકે ૫ કવિતાજા નીતિ નિયમ પારણા ખપેં એડ઼ો મૂંજો મંઞણૂં આય.''** કવિ માને છે એટલું જ નહી પરંતુ તેનો ચુસ્તપણે અમલ કરવામાં પણ તેઓ સમર્થ છે.એતો એમની તમામ રચનાઓમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. નહીં તો કાવ્યશાસ્ત્રના નીતિનિયમ બાબતે ''સબધ સૉનજી ખાણ''માં સોળ જેટલી છંદોબદ્ધ કૃતિઓ આપવાનું શક્ય બને ખરૂં. ?
કવિને પિંગળનું જ્ઞાન છે તેને જ વિષય તરીકે લઇને રચાયેલી થોડીક રચનાઓમાં રમણ કરીએ :

છંધ : છંધ કવિતાજો માપ ચેં, અક્ષર માત્રા ગણીત,
છંધ ચારણી સાહિત્યજા, ડૂઆ, સોરઠા, કવિત.

ચોપાઇ : ચોપાઇ કાવ્ય સ્વરૂપમેં, પનરો માત્રા છંધ,
ચોપાઇ રસો હિત ત્રાણેસેં, છેંડે તણાજે ગંઢ.

રે (ધ્રુવપધ) રે તાં કવિતા ભજન તીં, ગીત કડીમેં ખાસ,
રે તેંમેં નિરથક તીં, લય-લા 'રે' વપરાસ.

ત (ગણ) ત કવિતામેં 'તગણ' અરથ, 'તારાજ' સેં ઓરખાય,
તારાજજો 'મારાજ' થીએ, ગુરૂ, ગુરૂ, લઘુ આય.

એવીજ રીતેં બીજી કેટલીક કૃતિઓમાં ભગણ, જગણ, રગણ, પધ, કચ્છી સંગર, લઘુ-ગુરૂ અક્ષર, ધ્રુપધ, તખ્ખલુસ, કવિતાના નવ રસ, અને ગુજરાતી કવિ અખ નો ઉલ્લેખ સુપેરે થયો છે.

ભાષામાં લાઘવ હોય એ એનું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ છે. આપણે આપણા વિચારોની અભિવ્યક્તિ માટે મૌખિક કે લેખિત સ્વરૂપે ભાષાના માધ્યમનો ઉપયોગ કરીયે છીએ. પરંતુ ભાષા શું છે ? એ વિષયમાં આપણું જ્ઞાન કેટલું ? કચ્છીભાષામાં લાઘવ ક્યાં છે ? આ વિશે વિચાર કરીએ તો કચ્છી ભાષામાં એકાક્ષરી શબ્દો તરફ આપણું ધ્યાન જાય. કચ્છી ભાષામાં એકાક્ષરી શબ્દો ઘણા છે. પરંતુ આજ દિવસ સુધી આપણે તો ભો, ચો, ગૉ, સો, ડૉ, ને ભો...ભોમાં જ રાચતા રહ્યા છીએ. (અલબત્ત સહજ રીતે બોલચાલમાં એકાક્ષરી શબ્દોનો પ્રયોગ આપણે કરીએ છીએ ખરા પણ એમાં સભાનતા કેટલી ?) પરંતુ કવિ 'સ્વપ્ન' એ આવા ૧૮૩ જેટલા અર્થયુક્ત શબ્દોની હારમાળા રજૂ કરીને કચ્છીભાષાના એકાક્ષરી શબ્દોનું મહાત્મ્ય સમજાવ્યું છે.

એકાક્ષરી શબ્દોના દોહરાના દુખણા લઇએ :

પો : પો તાં પોય પછી અરથ. વરી પો છેંણ અર્થાય,
પો તાં મેંણે પોષ કે, કચ્છી મેં ચૉવાય.

ઢ : ઢ તાં અજ્ઞાની અરથમેં, અબોજ જટ ગમાર,
ઢ ત ભોરો અભણ તીં, તીં મૂરખજો સિરધાર.

ધ્રા : ધ્રા, ધ્રોંકી ને ધ્રાસ્કો, ગભરામણજી ભાન,
ધ્રા રખણું ને ધ્રિરજણું, હિકડ઼ેનું ભગવાન.

એક એવી યુક્તિ છે કે, કવિતા અને વનિતા અલંકારોથીએ શોભે છે, યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કરેલી વ્યક્તિનો જેમ પ્રભાવ પડે છે તેમ યોગ્ય-ઉચિત અને ભાવવાહી અલંકાર યુક્તકાવ્ય ભાવકને રસવિભોર બનાવવામાં સક્ષમ હોય છે. કહેવાય છે કે, દાનેશ્વરી કર્ણનોજન્મ થયો ત્યારે એણે કુંડલ પહેરેલા જ હતા તેમ અલંકાર પણ કવિતાની સાથે જન્મે તો એ અલંકાર જ સાર્થક બને છે.

''સબધ સૉનજી ખાણ''માં જે કાવ્ય રચનાઓ મુકાઇ છે, એ રચનાઓ કચ્છી શબ્દોના અર્થોને વધુ સ્પષ્ટ કરવા પર્યાયરૂપ શબ્દપ્રયોગ કરવાના ઉદેશ્યથી રચાઇ છે, દરેક રચના પ્રાસયુક્ત છે, એટલે અલંકારની દૃષ્ટિએ એમાં અંત્યાનુપ્રાસ તો છે જ સાથે સાથે વર્ણાનુપ્રાસ અને શબ્દાનુપ્રાસ જેવા અલંકાર પ્રયોજ્યા છે, પરંતુ કલ્પનાની મર્યાદાના કારણે અર્થાલંકાર શક્ય નથી બન્યા એ સ્વાભાવિક છે.

આપણે અંત્યાનું પ્રાસવાળા થોડાક દુહા પર દૃષ્ટિપાત કરીએ :

ડાણા : **ડાણા ધાંઇ અનાજમેં, અન્ન અનેક પિરકાર,**
ડાણા સોગ્ઠી, સોગઠા, રાંધજા પાસા સાર.

કુંજી : **કુંજી-કુંજીયૂં ચાવી અરથ, ત મુડણ ખટમલ સાર,**
કુંજી-કુંજીયૂં મજીરા વરી, ત કુંજલ પખી ન્યાર.

કંજુસ : **કંજુસ, લોભી, ચમ અરથ, ચૂધડ઼ો, મખીચૂસ.**
નેપે ટુંકી વિરતી જો, પીચૂ, સૂમ, ખડૂસ.

હવે વર્ણસગાઇ કે વર્ણાનુપ્રાસવાળી રચનાનું રસપાન કરીએ :

તરીઓ : **(સોરઠો) તરીઓ, છે, તરવાણ, તાગ, તર ઉનાણજો,**
તરીઓ ચિભડ઼ પિરમાણ, પકલ નય જે તર જો.

કલી : **કલી કચડ઼ી કૂંપર કુલેંજી, કલી કલજુગ સાર,**
કલી ચેં કલીચુનકે, કન પાસે જા વાર.

તિર : **તિર સંદર્ભ ત્રે અંક જો, ભાસામેં ધરાર,**
તિરકોસી, તિરવાઇઓ, તિરભાગો, તિરધાર.

સાથે સાથે શબ્દાનુપ્રાસનો થોડોક સ્વાદ ચાખીએ :

તાર : **અરજ વિનંતી પ્રાર્થના, તારમેં ભાવ વિચાર,**
તાર, ઉકાર, ઉધ્ધાર કર, ભગવત કર ભવપાર.

લા : **લા વાક્ય પ્રયોગમેં માટે જે અર્થાય,**
તૉલા, મૂંલા કેંલા વરી, હુનલા મેં સમજાય.

વિણા : **વિણા હાની વિણાંસ તીં. અવકિરીયા અર્થાય,**
નુકસાન, જીયાન જે ભાવમેં, સમાન અરથ સમજાય.

રાઇ : **રાઇ મસાલો વિગારતીં, જિરા અલ્પ પિરમાણ,**
રાઇ સામરાઇ-વિસરાઇમેં, તરા-તારાઇ જાણ.

ભુલણૂં : **(ચોપાઇ) ભુલણૂં વિસરણૂં ઑચરણૂં ગાલ,**
મતલભ મગજતા ઉતરણૂં ખ્યાલ.

કચ્છી સાહિત્યમાં હાલે જોડણી બાબતે અરાજકતા પ્રવર્તતી દેખાય છે, સર્જકો પોતાના મનમાં આવે અથવા વ્યવહારમાં પ્રચલિત ઉચ્ચાર મુજબની જોડણી કરે છે. આપણી પાસે શબ્દકોશ છે, પણ માન્ય જોડણી માટે કોઇ આધારભૂત જોડણીકોશ નથી. ભૂતકાળ કરતા આજે સર્જન વેગીલો બન્યો છે, પરિઘ વિસ્તરતો જાય છે. છેલ્લા ત્રણ દાયકા દરમ્યાન જે સર્જન થયું તે મોટા ભાગે મુદ્રિત થઇ પુસ્તકાકારે લોકાર્પણ પણ થયું. આજે મુદ્રણકળા સુઘડ સુચારૂ અને સુલભ પણ બની છે, અને હજી એમાં સુવિધા પ્રાપ્ત થઇ શકશે, એવા સંકેતો અને સંજોગો છે, ત્યારે શું ? કચ્છી સર્જક એક જૂની ઘરેડમાં માન્ય જોડણી વગરનું છપાઇકામ કરાવ્યા કરશે ? આજના કચ્છી સર્જકો એ માન્ય જોડણી બાબતે કોઇ નિર્ણય લેવો જોઇએ એ સમયની માંગ છે. આ કાર્ય જો પાર પડશે તો આવતીકાલની પેઢી માટે તે ઉપકારક સાબીત થશે.

આ ગ્રંથમાં કવિ 'સ્વપ્ન' એ જોડણી અંગે પોતાના વિચારો રજુ કરતા નોંધ્યું છે : કચ્છી ભાસામેં સુધ્ધ ઉચ્ચારણલા લિપિ સંકેતજી કીં પ ચોખ - ફોડ઼ ન હૂંધે આંઉં ''સબધ સૉનજી ખાણ''મેં વડીલ શ્રી માધવ જોષી 'અશ્ક' તંત્રી શ્રી 'કુંજલજી કુણકાર' જે થોડેં અંકેં મેં ડિનલ લિપિ સંકેતકે અનૂસર્યો અઇયાં. કવિ 'સ્વપ્ન' નો આ અભિગમ યથાર્થ છે, કારણ

કે લિપિ સંકેતો દ્વારા કચ્છી શબ્દોની માન્ય જોડણી તરફ અને ભાષાને સરળ-વાચનક્ષમ બનાવવાનો આજ એક સાચો સુગમ અને સુયોગ્ય માર્ગ છે.

કવિ 'સ્વપ્ન' એ કેટલાક ગુજરાતી તત્સમ શબ્દોને કચ્છીભાષામાં તદ્ભવરૂપ આપી કેવી જોડણી કરવી એ પ્રત્યે ધ્યાન દોર્યું છે. એ શબ્દોની નોંધ પણ માન્ય જોડણીના કાર્યમાં ઉપયોગી બની રહેશે.

પિરમાણે (પ્રમાણે), પિડારથ (પ્રદાર્થ), પિરકાશ (પ્રકાશ), પિરવાહ (પ્રવાહ), વિરતી (વૃત્તિ), પિરકાર (પ્રકાર), કિરીયા (ક્રિયા), પિરસાધ (પ્રસાદ), પિરભાવ (પ્રભાવ), પિરગટ (પ્રગટ), વગેરે..

ઉક્ત નોંધમાં આપેલા શબ્દો તત્સમ છે, જ્યારે કૌંસથી બહાર મુકાયેલા શબ્દોને કચ્છીભાસામાં તદ્ભવ તરીકે કવિએ અપનાવ્યા છે. આ અંગે એમનો અભિપ્રાય એવો છે કે, પિંગળશાસ્ત્રના મત પ્રમાણે કવિતામાં આ પ્રમાણે લાવવામાં કોઇ દોષ નથી. એકંદરે ભાષામાં જોડણી બાબત કવિનો જે અભિગમ અને અભિપ્રાય છે તે ભાષા માટે પુષ્ટિ કરે છે એમ લાગે છે.

આ ઉપરાંત વ્યાકરણ સબંધી થોડી વિગતોની ચર્ચા-વિચચરણા કરીએ તો''સબધ સૉનજી ખાણ''માં નારી જાતિના નામના બહુવચનરૂપો માટે 'ઉ' પ્રત્યયનો ઉપયોગ થયેલો છે. જેમકે કોંડીઉં, કુંજીઉં, ગોલીઉં, મખીઉં, અને એવા બીજા શબ્દો પરંતુ કવિવર શ્રી દુલેરાય કારાણી પોતાની ભુજીયા શીર્ષકવાળી કચ્છી સંગરમાં નારી જાતિનાં નામના બહુવચન માટે 'યુ' પ્રત્યય પ્રયોજે છે, જેમકે સીંધરીયું, બકરીયું, સોણાઇયું, જોરાતીયું,કટારીયું, કફનીયું, હેડીયું, તો વિદ્વાન વ્યાકરણી શ્રી પ્રતાપરાય ગો. ત્રિવેદી 'યું' પ્રત્યયનો પોતાના ''બૃહદ્ કચ્છી શબ્દ કોશ''માં ઉપયોગ કરે છે, જેમકે, અખિયું, કતીયું, કાઠીયું, ખીલીયું, ગારીયું, ગાભિયું, અને એવા બીજા શબ્દો. સામાન્ય રીતે કચ્છી ભાષામાં ક્રમવાચક વિશેષણમાં 'ઉ' પ્રત્યય વપરાય છે, જેમકે પઞુઉં, (પાંચમો), ચારિયઉં (ચાલીસમો), છનુંઉં, (છન્નુમો), છપનોં (છપનમો), છોં (છઠ્ઠો), અને એવા બીજા શબ્દો. ત્યારે પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે કચ્છી ક્રમવાચક વિશેષણ તરીકે માન્ય બનેલ 'ઉ' પ્રત્યયનો ઉપયોગ નારીજાતીના બહુવચન માટે કરેલો ઉપયોગ ઉપકારક બને ? એ પ્રશ્ન ભાષાવિદો્ પર છોડીએ.

આ ગ્રંથના ખંડ બીજામાં એકાક્ષરી શબ્દો આપ્યા છે. આ એકાક્ષરી શબ્દ-વર્ણને બેવડાવીને દ્વિર્ભાવીય શબ્દો બનાવવામાં આવ્યા છે. આ ક્ષેત્રમાં કવિ 'સ્વપ્ન'ની કોઠાસૂઝ, વ્યાકરણ પ્રીતિ અને કઇક નવું સંશોધનાત્મક કરવાની ઉત્કટ્ટતા એ આ દ્વિર્ભાવ માટે ધોતક છે. તો.. કેટલાક દ્વિર્ભાવ પ્રયોગોનું પાન કરીએ.

બેં : **બેં ચોંધે બેઆ અરથ, બેં બકરીજે રાડ઼,**
બેં, બેંબેં બેઆ દ્વર્ભાવ તીં, ગિધલેજી ઉબરાડ઼.

ડા : **ડા ડાહ્યા સમજુ અરથ, સચેત શાણા જાણ,**
ડા દ્વિર્ભાવ ડાડા કંધે, પે જો પે પિરમાણ.

પોં : **પોં જો દ્વિર્ભાવ પોં પોં કંધે, જ લમાઇયૂં ઉચ્ચાર,**
પોં પોં બસ ગાડી જો, હૉરન ભૂંગરો સાર.

ના : **ના નકારાત્મક અરથમેં, ના, મના, મનાઇ,**
ના, નાના દ્વિર્ભાવજો, નાનાબાપા સગાઇ.

ઘો : **ઘો જો દ્વિર્ભાવ ઘોઘો કંધે, વધે અરથ વિસ્તાર,**
ઘોઘો, બાઘો, સુંઉં, ડડ, મૂરખ, જટ, ગમાર.

આ ગ્રંથના ખંડ ચોથામાં ''ભાસામેં ઉપસર્ગજા ભાવ'' એવા શીર્ષક હેઠળ કેટલાક ઉપસર્ગોનો ઉપયોગ દર્શાવવામાં આવ્યો છે. વાસ્તવમાં આ દશ પૈકી 'અપ' અને 'અવ' બે જ પ્રત્યય ઉપસર્ગ છે. બાકીના વિવિધ રૂપે સાધિત થયેલા થયેલા પૂર્વગ છે. તો છઠ્ઠો શબ્દ 'ખન' એ નામ કે વિશેષણને લગતો તદ્ધિત પ્રત્યય ઉપસર્ગ છે. જે અલ્પતા દર્શાવવા માટે પ્રયોજાય છે. વળી ઉપસર્ગમાં જે પ્રત્યય મૂકાય છે તે શબ્દના પૂર્વાધમાં આવે છે. જ્યારે 'ખન' પ્રત્યય અહીં ઉતરાર્ધમાં છે તેથી તે ઉપસર્ગ નથી. જો કે આ બાબતે કવિ 'સ્વપ્ન' સજાગ-સભાન છે એ તો એમણે મૂકેલા દૃષ્ટાંતરૂપ કાવ્ય પરથી સાબિત થાય છે. પણ અંતે ઉપસર્ગ કે પૂર્વગની શ્રેણીમાં આવતો નથી. ગુજરાતી ભાષામાં એ માટે 'ક' પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે થોડુંક, જરાક, ઘડીક,ક્યાંક,કશુંક, ચપટીક, લગરીક, કદીક વગેરે અવયવો.

આવી પૂર્વગોપસર્ગયુક્ત રચનાઓના અમીછાંટણા કરીએ :

કુ : **(ભેંથ)**
કુ ડરસાયે હીનતા, ને નીચપણૂં અર્થાય,
કુકરમ, કુપાતર,કુબુધ્ધી, કુમતી,કુસંપ કુજાત.
ઉપસર્ગજી એડ઼ી ઑકાત,કુજોડ઼ા,કુમુરતા ને કમોંતમેં.

અપ: (ભેથ)
અપ ખરાભજે અરથમેં, ખેંચે ભાષામેં ધ્યાન,
અપ, અપસબધ,અપજસ તીં,અપલખણ, અપમાન,
અરથ અપધ્રાજો સમાનને, અપસકન, અપકીરતી મિડે.

પર : પર ભાસામેં પારકો, બેઓ અરથ લેખાય,
પરધન,પરડેસ, પરનારને,પરમોંથાજી સમજાય,
પરકાજુ, પરમસ આય, સમાન અરથ ઉપસર્ગજો.

આ ગ્રંથમાં મુકાયેલા ''સરસ્વતી વંદના'' અને ''સરસ્વતી સબધ મિંધર'' પણ વિધાની દેવી માતા સરસ્વતી પ્રત્યેની કવિની શ્રધ્ધા અને ભક્તિ દર્શાવે છે. ''સરસ્વતી સબધ મિંધર''માં મંદિરની આકૃતિ રચીને જે રીતે અક્ષરોની ગોઠવણ કરી છે તેમાંથી જેરીતેં ગ્રંથની રચનાઓ બને છે તે વાચકો માટે રસમય, અદ્દભૂત અને અનન્ય અનુભવ કરાવનાર છે. એ વિચક્ષણ વિચાર જ કવિ 'સ્વપ્ન'ની કાવ્ય વિભાવના કેટલી ઉચ્ચ છે એ દર્શાવે છે. ''શ્રી પાંડવ યશેન્દુચંદ્રિકા''માં દ્વિતીય મયૂખના છંદ પ્રકારમાં છંદની સમજણ આપવા માટે

અક્ષર ''મેરૂચિત્ર'' આપેલ છે. તેમાં પર્વતના શિખર પર ''ૐ'' મૂકવામાં આવેલ છે. સુજ્ઞજનોનું તે તરફ ધ્યાન દોરતાં આનંદ અનુભવું છું.

''સબધ સૉનજી ખાણ'' ના કર્તા કવિ શ્રી લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન' એ જે ભગીરથ પુરૂષાર્થ કર્યો તે ગંગાવતરણથી જરા પણ ઓછો નથી. આ ગ્રંથ પ્રગટ કરીને એમણે કચ્છીભાષાને માતબર બનાવી છે. કચ્છી સાહિત્યને સમૃદ્ધિ બક્ષી છે. કચ્છીભાષાના ભુલાતાં જતાં દેશ્ય શબ્દો, અન્ય ભાષામાંથી લેવામાંથી લેવામાં આવેલા તેમ છતાં કચ્છીભાષામાં પ્રયોજી શકાય એવા તદભ્વ શબ્દો અને સીધેસીધા ઉપયોગામાં આવે એવા તત્સમ શબ્દોની હારમાળા રચીને કચ્છીભાષાને સક્ષમ બનાવી છે. જે ખાણમાંથી સોનુ મળી આવી એનું મહત્વ વધી જાય છે. એમ કચ્છીભાષા પણ સોનાની ખાણ છે એવુ પ્રતિપાદન કરવામાં કવિ 'સ્વપ્ન' સાંગોપાંગ સફળ રહ્યા છે. એમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ કે ભાષાનો અતિરેક થવાની સંભાવના નથી જ નથી.

કવિ 'સ્વપ્ન' ના સાહિત્યિક શ્રમને હરેક ભાષા પ્રેમી હૃદયપૂર્વક આવકારશે એમાં કોઇ મીનમેખ નથી. હવે પછી પ્રગટ થનાર સંગ્રહ ''સબધા સર'' ''કચ્છી શબ્દોના સૂક્ષ્મભાવને સમજાવતો મિઠો મેરામણ'' જેમ બને તેમ જલદીથી પ્રકાશિત કરવા તેઓ સમર્થ બને એવી શુભેચ્છા સાથે ''સબધ સોનજી ખાણ'' ના પ્રકાશનને મીઠો આવકારો આપી, પ્રકાશન બદલ લાખલાખ અભિનંદન....

અસ્તુ........

સંદર્ભ સાહિત્ય :

★ અમરકોશ. — કર્તા : અમરસિંહ.
★ અભિધાન ચિન્તામણી-નામમાલા. — આચાર્ય હેમચન્દ્રસૂરિજી.
★ ગુજરાતી ભાષાનો શબ્દ કોશ. — સંપાદક-ડૉ. ઇશ્વરલાલ ર. દવે.
★ કચ્છમિત્ર સાપ્તાહિક પૂર્તિ. — તા. ૧-૬-૦૩
★ બાવનનો સઘળો વિસ્તાર. — હરશ ધોળકિયા.
★ શ્રી પાંડવ યશેન્દુચંદ્રિકા. — સંપાદન-શંકરદાન જે. દેથા.
★ પ્રસાદી. — ભક્ત કવિ શ્રી ચંદુભા જાડેજા.
★ કચ્છી ગુજરાતી શબ્દ કોશ. — કવિવર શ્રી દુલેરાય કારાણી.
★ બૃહદ્ કચ્છી શબ્દ કોશ. — શ્રી પ્રતાપરાય ગો. ત્રિવેદી.
★ કારાણી કાવ્યકુંજ — શ્રી દુલેરાય કારાણી.
★ વાછંઢ. — લાલજી મેવાડા 'સ્વપ્ન'
★ ભગવદ્રોમંડલ — ભગવતસિંહજી મહારાજ (ગોંડલ નરેશ) પ્રવિણ પ્રકાશન-રાજકોટ.

અનેકાર્થી : પનૂં (છપ્પય)

સાલખ સુણ 'સ્વપ્ન' ચેં, કલમ હૂંધે લિખાણૂં ન,
હૂંધે કપડ઼ો સૂઇ વટ, આભો કીં ? સિભાણૂં ન.
ચાંકો હૂંધે બ ધારો, પ-સાગ઼-પન મૉરાણૂં ન,
હથૂકા હથીયાર વા, પ-ચાકી-નટ કે ફિરાણૂં ન.
ત-પર્તેં રાંધમેં હૂંધે પતા, ન ખટેજો ઓકાર હો,
નેપે 'પનૂં' સાલખ નં હો, ઍડ઼ા અસાંસેં પાર વા.

શબ્દાર્થ : ૧. પનૂં - કાગ઼ર. ૨. પનૂં - પૉટ, મુગ઼તાઇ. (પહોળાઇ) ૩. પનૂં - અણી, ધાર. ૪. પનૂં - (ગુ.- પાનું) નટ-બૉલ્ટ ને ફેરવવા માટે વપરાતો સાધન-ઑજાર. ૫. પનૂં - પતો (પતેંજી રાંધમેં ભારી પતો)

વધી : (ભેથ)

વિધી ક્રિયા કરમજી, વિધી રીત સંસ્કાર,
વિધી, વિધાતાજે અરથ, સબધ તે છાયા સાર.
ત-વિધી વિધો ધરાર, પનાખ્યુંથ વિજણૂં ઓખણૂં.

બોલ :

૧. બોલ, સબધ, હરફ અરથ, વાચા વાણી જાણ,
બોલ, કૉલ, વચન વરી, ખાતરી જે પ્રમાણ.
૨. બોલ, વેંણ, મીંણા અગ઼ા, ત આગમજો ઉચ્ચાર,
બોલ કથન સુફી સંતજો, પસુવિચારથ જેંડ઼ો સાર.

ડૉરો : (સોરઠો)

ડૉરો, મેંલો જાણ, ગંધો પાણી જુગડ઼ેલો,
ડૉરો અગ઼ાં પ્રમાણ, ફલ કિરડ઼ જે જાડ઼જો.

''સબધ સૉનજી ખાણ'' વિષે મહાનુભાવોના પ્રતિભાવ

ભાઇલાલ બી. મામતોરા
(પીઠ - પત્રકાર)

પરમ સ્નેહી ભાઇ શ્રી....

લાલજીભાઇ મેવાડા ''સ્વપ્ન''

જય વિશ્વકર્મા..

આપશ્રીના દ્વારા લિખિત અને ''કચ્છ કલ્યાણ ફાઉન્ડેશ'' મુંબઇના પ્રમુખ સ્નેહી ભાઇશ્રી કલ્યાણજી સાવલા ''ઉર્મિલ'' દ્વારા પ્રકાશિત ''સબધ સૉનજી ખાણ'' ના માત્ર ને માત્ર ૨૦૮ પૃષ્ટોમાં ''સબધ'' ની આરાધનામાં ઉપયોગી એવી મકબુલ માહિતી પેશ કરી છે, જે કાબિલે-તારીફ તો અવશ્ય ખરી જ ! આવું શાનદાર-દમદાર-જાનદાર-યાદગાર પ્રકાશનથી આપશ્રી સાહિત્યાકાશમાં ધ્રુવતારક બની બેઠા છો, તે કેમ ભુલાય.

આ ઉપરાંત પરમ આદરણીય શ્રી જયંતિ જોશી ''શબાબ''ના ''અબકે બરસ''. મૂંજા હિંધર્જિંધ ધોસ્ત નારાયણ જોશી ''કારાયલ''ના ''સબધ સાંયરજા મોતી''. ડૉ. ગિરીશ વિંછીવોરા-મુંબઇ ''પાણીનિ ૫ પુછા કંધા'' તેમજ આપશ્રી ના ''સબધનૂં સબધ સૉનજી ખાણ તેં'' નામક વિશિષ્ટ વિવેચનાત્મક વૃતાંતો આ ગ્રંથની આગવી આભાને અજવાળે છે

ઉક્ત ગ્રંથના ''ખંઢ પેલો'' દ્વારા ૫૦૫, ''ખંઢ બેઓ'' માં ૧૮૩, ''ખંઢ ત્રેઓ'' થકી ૧૭૦ તેમજ ''ખંઢ ચૉથો'' મિંજા માત્ર દસ કાવ્યોનો સમાવેશ કરી કચ્છી સાહિત્યની ઉમદા સેવા બજાવવા બદલ આનંદમઢ્યા અનેક ઘણા અભિનંદનો અવશ્ય સ્વીકારશોજી.

આંજે પિંઢજે જ ''બુઝુર્ગ બાબા'' ભાઇલાલ બી. મામતોરા જા જિજેરા જુહાર.

તા. ૧૬-૨-૨૦૧૦
(ભોમવાર-શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ જયંતિ)

૩.અભ્યુદય નગર,
શાંતિનગર પાસે
નાના કુંભનાથ રોડ,
નડીયાદ-૩૮૭ ૦૦૧